

รายงานผลงานวิจัย
โครงการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัย
วัฒนธรรมในประเทศไทย
(2547-2548)

หัวข้อเรื่อง ความหลากหลายทางชาติพันธุ์
Ethnicity in Northern Thailand

ผู้รับทุนวิจัย

นางขวัญชีวัน บัวแดง

นายประสิทธิ์ ลิปรีชา

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก
สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ
กระทรวงวัฒนธรรม
ประจำปีงบประมาณ 2547-2548

คำนำ

งานสังเคราะห์และประเมินการศึกษาวิจัยด้านความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในภาคเหนือของประเทศไทยนี้ เป็นส่วนหนึ่งของโครงการการสังเคราะห์และประเมินงานวิจัยทางวัฒนธรรมที่ทำในประเทศไทยที่ดำเนินการในช่วงปี 2547-2548 โดยงานวิจัยที่ทำการสังเคราะห์และประเมินนั้นเป็นงานที่ตีพิมพ์ในรูปแบบของวิทยานิพนธ์ หนังสือ บทความ และรายงานการวิจัยโดยสถาบันและบุคคลในระยะสิบปีที่ผ่านมา โครงการนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ(สวช.) ที่มุ่งหวังทำความเข้าใจสถานภาพงานวิจัยวัฒนธรรมที่มีอยู่ เพื่อช่วยทำให้การกำหนดแผนงานวิจัยและโครงการวิจัยใหม่เป็นการต่อยอดสิ่งที่มีอยู่แล้ว และเป็นพลังที่สำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจให้กับสังคม ที่จะช่วยผลักดันการเปลี่ยนแปลงสังคมไปในทิศทางที่ดีงาม

คณะผู้วิจัยขอขอบคุณ สวช. ที่ให้การสนับสนุนทุนวิจัยในการทำโครงการครั้งนี้ ขอขอบคุณเจ้าหน้าที่ของสวช. โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณกุลวดี เจริญศรี ผู้อำนวยการสำนักวิจัยและส่งเสริมวัฒนธรรมวิถีชน ที่เื้อื้ออำนวยความสะดวกในการดำเนินโครงการที่มีประโยชน์นี้ . และขอขอบคุณศาสตราจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ ประธานคณะทำงานโครงการ ที่กรุณาให้ความไว้วางใจมอบหมายงานสังเคราะห์และประเมินในส่วนของงานความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และที่ขาดเสียไม่ได้ก็คือ คุณ อุ่นใจ เขียมบุรณะกุล คุณปราโมทย์ ภัคดีณรงค์ และคุณลัดดาวัลย์ ต๊ะมาฟู ผู้ช่วยนักวิจัย ที่ช่วยรวบรวมงานวิจัยและจัดทำบรรณานุกรมและบรรณนิทัศน์ในระยะแรกของโครงการ คณะผู้วิจัยจึงขอขอบคุณมา ณ ที่นี้

คณะผู้วิจัยหวังว่า รายงานวิจัยเล่มนี้จะช่วยสร้างความรู้และความเข้าใจในสถานภาพของการศึกษาด้านชาติพันธุ์ในระยะสิบปีที่ผ่านมา และทำให้มองเห็นทิศทางของการพัฒนางานวิจัยโดยหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต่อไป อนึ่งด้วยเวลาและทรัพยากรที่จำกัด งานบางชิ้นจะไม่ได้รวบรวมไว้ที่นี่ แต่ก็หวังว่าจะได้ทำให้สมบูรณ์ในโอกาสต่อไป คณะผู้วิจัยขออ้อมรับข้อเสนอแนะเพิ่มเติมจากทุกท่านที่มีโอกาสได้อ่านรายงานฉบับนี้ เพื่อจะได้แก้ไขรายงานให้สมบูรณ์และมีประโยชน์มากยิ่งขึ้น

ดร. ขวัญชีวัน บัวแดง

ดร. ประสิทธิ์ สีปรีชา

สิงหาคม 49

สารบัญ

บทที่ 1 บทนำ	
1.1 ความเป็นมาและลักษณะของโครงการ	1
1.2 วิธีการดำเนินงาน	3
1.3 เนื้อหาของรายงานฉบับนี้	7
บทที่ 2 การพัฒนาการศึกษาด้านชาติพันธุ์	8
2.1 ยุคล่าอาณานิคมและก่อนการตั้งศูนย์ชาวเขา (ก่อนปี 2508)	8
2.2 ช่วงสงครามอินโดจีนและการวิจัยชาวเขาโดยนักวิจัยต่างชาติ(2508-2520)	12
2.3 ช่วงการพัฒนาพื้นที่สูงและการวิจัยโดยนักวิจัยไทย (2520-2535)	13
2.4 ช่วงการขยายตัวของโลกาภิวัตน์และการตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ (2535-2549)	15
2.5 อ้างอิง	17
บทที่ 3 งานสังเคราะห์งานด้านชาติพันธุ์จำแนกตามเนื้อหา	19
3.1 โลกาภิวัตน์และข้ามพรมแดน	20
3.2 งานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ	27
3.3 งานด้านศาสนาและวัฒนธรรม	28
3.4 การพัฒนาและนโยบายของรัฐบาล	30
3.5 ความสัมพันธ์ทางสังคม	33
3.6 สุขภาพ	24
บทที่ 4 การสังเคราะห์แนวคิดและวิธีวิทยางานวิจัยด้านชาติพันธุ์	38
4.1 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์	38
4.2 แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ	42
4.3 แนวคิดเรื่องสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์และการขยายวัฒนธรรม	44
4.4 การปรับเปลี่ยนวิธีวิทยาของการศึกษา	45
บทที่ 5 บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ	49

บทที่ 1

บทนำ

รายงานฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของโครงการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทย ซึ่งได้รับทุนจากสำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ กระทรวงวัฒนธรรม โดยโครงการแบ่งการดำเนินการออกเป็น 2 ระยะ คือระยะที่ 1 ตั้งแต่เดือนมิถุนายน 2547-พฤษภาคม 2548 และระยะที่สอง เดือนมิถุนายน 2548-พฤษภาคม 2549 ในบทนำบทนี้จะกล่าวถึงความเป็นมาและลักษณะของโครงการ วิธีการดำเนินการในแต่ละระยะ และแนะนำเนื้อหาในบทต่าง ๆ ในรายงานนี้

1.1 ความเป็นมาและลักษณะของโครงการ

ข้อเสนอโครงการประเมินและสังเคราะห์สถานภาพองค์ความรู้การวิจัยวัฒนธรรมในประเทศไทย ระบุถึงความเป็นมาของโครงการนี้ว่า สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ ได้เริ่มให้ทุนการวิจัยวัฒนธรรม ตั้งแต่ พ.ศ. 2524 และมีการจัดตั้งคณะกรรมการวิจัยวัฒนธรรมภาคและกรุงเทพมหานคร ตั้งแต่ พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา ในช่วงเวลาเดียวกันนั้นทางสำนักงานฯ พบว่า การวิจัยทางวัฒนธรรมที่ทำโดยสถาบันการศึกษา ท้องถิ่น ตลอดจนนักวิจัยต่างประเทศในทุก ๆ ด้าน มีการขยายตัวจำนวนมาก งานวิจัยต่าง ๆ เหล่านี้มีมิติด้านของวัฒนธรรมสอดแทรกอยู่ไม่มากนักน้อย ได้สร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับวัฒนธรรม การเปลี่ยนแปลงและพัฒนาความเข้าใจเกี่ยวกับปัญหาทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ไว้อย่างมากมาย แต่ความรู้ดังกล่าวยังกระจัดกระจายและขาดการประมวลและสังเคราะห์ภาพรวมขององค์ความรู้เหล่านั้น ตลอดจนยังขาดการรวบรวมบรรณานุกรมและบรรณนิทัศน์ ทำให้ยากที่จะต่อยอดความรู้ให้เกิดพลังความคิดและให้สติแก่สังคมได้อย่างแท้จริง มีผลให้พลังของงานวิจัยทางวัฒนธรรมอ่อนด้อยกว่าความเป็นจริงทั้ง ๆ ที่ม้งานวิจัยในมิติทางวัฒนธรรมเป็นจำนวนมาก

ด้วยเหตุนี้ สำนักงานฯ จึงริเริ่มให้มีโครงการประเมินและสังเคราะห์ฯ ขึ้น โดยกำหนดวัตถุประสงค์การวิจัยโดยสรุปดังต่อไปนี้

- 1) เพื่อสังเคราะห์องค์ความรู้ทั้งด้านเนื้อหาและวิธีการวิจัยทางวัฒนธรรมในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา
- 2) เพื่อรวบรวมและประมวลจัดทำเป็นบรรณานุกรมและบรรณนิทัศน์ของงานทางด้านวัฒนธรรม

3) เพื่อประเมินสถานภาพขององค์ความรู้ สำหรับเป็นพื้นฐานในการวิจัยและพัฒนาในอนาคตรวมทั้งการประมวลข้อเสนอนั้นเพื่อเป็นแนวทางในการปรับทิศทางการพัฒนาสังคม การดำเนินงานหรือกำหนดนโยบายของหน่วยงาน ท้องถิ่นและสังคม

4) เพื่อศึกษาเปรียบเทียบความหลากหลายทางวัฒนธรรมในระดับท้องถิ่นและความซับซ้อนของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เป็นจริง

สำหรับโครงสร้างการทำงานนั้น มีศาสตราจารย์ ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์เป็นประธานคณะทำงาน และได้แบ่งคณะวิจัยออกเป็น 6 คณะ โดยมีคณะวิจัยระดับภูมิภาค/พื้นที่ 5 คณะ ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคใต้ และกรุงเทพมหานคร และอีก 1 คณะ เป็นการมองภาพรวม

สำหรับประเด็นที่แต่ละคณะในระดับภูมิภาคจะศึกษาแยกออกได้เป็น 8 กลุ่มดังนี้

1. พลังความคิดและภูมิปัญญา
2. ความหลากหลายชาติพันธุ์
3. ศิลปวัฒนธรรม
4. วัฒนธรรมกับการพัฒนา
5. วัฒนธรรมชายขอบ (Marginal Culture)
6. วัฒนธรรมย่อย (Sub-culture)
7. วัฒนธรรมกับโครงสร้างเศรษฐกิจและการเมือง
8. อัตลักษณ์และการปรับตัวทางวัฒนธรรม

โดยแต่ละภูมิภาคจะเลือกกลุ่มของเนื้อหาเพียงบางกลุ่มที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของงานวิจัยในภูมิภาคไม่น้อยกว่า 4 กลุ่ม

สำหรับภาคเหนือได้เลือกศึกษา 4 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่ 1 ถึงกลุ่มที่ 4 โดยแต่ละกลุ่มมีนักวิจัยที่รับผิดชอบดังนี้

1. พลังความคิดและภูมิปัญญา โดย ดร. กาญจนา เถาภิรมย์ และ อ. ชูพินิจ เกษมณี
2. ความหลากหลายชาติพันธุ์ โดย ดร. ขวัญชีวัน บัวแดง และ ดร. ประสิทธิ์ ลิปรีชา
3. ศิลปวัฒนธรรม โดย ดร. อภิญา เฟื่องฟูสกุล และ อ. วัฒน วัฒนพันธุ์
4. วัฒนธรรมกับการพัฒนา โดย ดร. อานันท์ กาญจนพันธุ์ และ ดร. ยิ่งยง เทาประเสริฐ

รายงานฉบับนี้เป็นผลจากการศึกษาของกลุ่มที่ 2 ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ ในทั้งหมด 4 กลุ่มของภาคเหนือ

1.2 วิธีการดำเนินงาน

การดำเนินงานแบ่งออกเป็นสองระยะ ระยะที่ 1 (มิถุนายน 47-พฤษภาคม 48) เป็นการสำรวจบรรณานุกรมของงานวิจัย วิทยานิพนธ์ บทความ และวารสารจากแหล่งต่าง ๆ จากนั้นจึงได้รวบรวมงานที่เกี่ยวข้อง และทำบรรณนิทัศน์ โดยกรอกข้อมูลลงในโปรแกรมคอมพิวเตอร์ที่พัฒนาขึ้นโดยเฉพาะสำหรับการทำบรรณานุกรมและบรรณนิทัศน์ การทำงานขั้นตอนนี้เป็นการทำงานร่วมกันระหว่างนักวิจัยและผู้ช่วยวิจัย โดยนักวิจัยให้คำแนะนำถึงขอบเขตเนื้อหาของงานที่จะไปค้นคว้า ประเภทเอกสารที่ควรจะหาเช่น วิทยานิพนธ์ บทความ หนังสือ ฯลฯ แหล่งที่ควรไปค้นคว้าและหาเอกสาร ส่วนผู้ช่วยวิจัยจะทำหน้าที่ค้นคว้า คัดเลือกบทความหรือทำบรรณนิทัศน์ขึ้นใหม่ โดยนักวิจัยจะคอยให้คำแนะนำหรือตรวจแก้ สำหรับระยะที่ 2 (มิถุนายน 48-พฤษภาคม 49)นั้น เป็นการทำให้บรรณนิทัศน์สมบูรณ์ขึ้น อ่านรายละเอียดของงานที่น่าสนใจ และทำการสังเคราะห์ และวิเคราะห์ โดยในระหว่างการดำเนินการทั้งสองระยะ แต่ละภาคจะมีการประชุมเพื่อแลกเปลี่ยนประเด็นที่ค้นพบ ประสานงานและปรับทิศทางและแนวทาง ระหว่างนักวิจัยที่ทำในแต่ละกลุ่มประเด็น นอกจากนี้ทางโครงการยังจัดให้มีการประชุมเป็นระยะ ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนประเด็นและแนวทางการทำงานระหว่างนักวิจัยจากแต่ละภาค

ผลการดำเนินโครงการในระยะที่ 1 ในส่วนความหลากหลายชาติพันธุ์ของภาคเหนือนั้น ได้มีการประมวลและรวบรวมงานศึกษาด้านชาติพันธุ์โดยเน้นงานที่ผลิตขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา รวมประมาณ 250 รายการ โดยมีทั้งภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ในสัดส่วนที่ใกล้เคียงกัน และส่วนใหญ่เป็นงานที่นำเสนอในรูปของบทความ รองลงมาเป็นวิทยานิพนธ์ หนังสือ และรายงานการวิจัย พอจะแยกลักษณะของงานที่ได้รวบรวมมาดังนี้

ในส่วนของจำนวนและประเภทของงานวิจัยนั้น จากการประมวลและรวบรวมงานศึกษาในช่วงเวลาสิบปีที่ผ่านมา พบว่าการศึกษาในประเด็นเกี่ยวกับชาติพันธุ์ มีประมาณร้อยละ 25 ของจำนวนงานศึกษาวิจัยทางวัฒนธรรมในภาคเหนือทั้งหมด ซึ่งเท่าที่รวบรวมได้ มีจำนวนทั้งหมด 248 รายการ โดยที่กว่าครึ่งหนึ่งของจำนวนนั้นได้นำเสนอในรูปของบทความ (57.26) รองลงมาเป็นวิทยานิพนธ์ (17.33) และหนังสือ (15.73) ส่วนรายงานการวิจัยที่ไม่ได้ตีพิมพ์มีเพียงร้อยละ 9.68 (ดูตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนงานศึกษาวิจัยทั้งหมดแยกตามประเภท

ประเภท	จำนวน(รายการ/เล่ม)	ร้อยละ
1. งานวิจัย	24	9.68
2. หนังสือ	39	15.73
3. วิทยานิพนธ์	43	17.33
4. บทความ	142	57.26
รวม	248	100.00

เมื่อแยกประเภทการศึกษาวิจัยที่รวบรวมมาได้ออกตามภาษาที่ใช้เขียน ตามตารางที่ 2 พบว่า มีงานเขียนที่เป็นภาษาไทยเป็นจำนวนมากกว่างานเขียนภาษาอังกฤษ ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่ามีคนไทยที่ทำวิจัยในหัวข้อเกี่ยวกับชาติพันธุ์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในส่วนที่เป็นวิทยานิพนธ์ ซึ่งแสดงให้เห็นปรากฏการณ์ที่สำคัญสองประการ ประการแรก คือมีการขยายตัวของการศึกษาในระดับบัณฑิตศึกษาของประเทศไทย และประการที่สอง คือการที่ประเด็นชาติพันธุ์ เป็นประเด็นที่มีความสำคัญที่แทรกอยู่ในประเด็นศึกษาอื่น ๆ ที่ทำในพื้นที่สูงทางภาคเหนือ เช่น ประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ แรงงานกับการอพยพโยกย้าย การศึกษา เศรษฐกรรรมบนพื้นที่สูง การอนุรักษ์วัฒนธรรม ฯลฯ ดังนั้นประเด็นชาติพันธุ์จึงเป็นหัวข้อที่นักศึกษาให้ความสนใจและเลือกใช้เป็นหัวข้อวิทยานิพนธ์ สำหรับงานเขียนภาษาอังกฤษที่มีจำนวนน้อยกว่านั้น เป็นเพราะงานวิจัยภาษาอังกฤษอยู่กระจัดกระจาย และไม่ค่อยได้มีการเก็บรวบรวมเอาไว้ในห้องสมุดในประเทศไทย ในขณะที่การประมวลข้อมูลในต่างประเทศมีข้อจำกัดทั้งด้านเวลา และวิธีการเข้าถึงข้อมูล อย่างไรก็ตาม เมื่อเทียบงานภาษาไทยและภาษาอังกฤษเฉพาะที่อยู่ในรูปแบบของบทความแล้ว พบว่าบทความในภาษาอังกฤษที่รวบรวมมาได้จะมีจำนวนกว่าสองเท่าของบทความภาษาไทย เพราะโดยทั่วไปแล้ว การวิจัยโดยคนต่างประเทศนิยมเขียนเป็นรูปแบบของบทความเพื่อเผยแพร่ อีกทั้งในระยะสิบปีที่ผ่านมาได้มีเวทีการประชุมและการสัมมนานานาชาติที่เกี่ยวข้องกับหัวข้อด้านชาติพันธุ์อยู่อย่างสม่ำเสมอ ทำให้มีงานเขียนประเภทบทความที่เป็นภาษาอังกฤษเพิ่มมากขึ้น ซึ่งผู้เขียนบทความเหล่านี้จำนวนหนึ่งเป็นคนไทย

ตารางที่ 2 จำนวนงานศึกษาวิจัยทั้งหมดแยกตามประเภทและภาษา

ประเภท	จำนวน		รวม	ร้อยละ
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ		
1. งานวิจัย	20	4	24	9.68
2. หนังสือ	27	12	39	15.73
3. วิทยานิพนธ์	41	2	43	17.33
4. บทความ	45	97	142	57.26
รวม	133	115	248	100.00

หากนำรายละเอียดของการนำเสนองานวิจัยในรูปของบทความออกมาแยกพิจารณาตามที่ปรากฏในตารางที่ 3 นั้น จะเห็นว่าการรวบรวมครั้งนี้จะได้บทความที่นำเสนอในที่ประชุมสัมมนามากที่สุดคือร้อยละ 42.25 รองลงมาเป็นบทความในวารสารเป็นร้อยละ 34.51 และสุดท้ายเป็นบทความที่รวมในหนังสือ ร้อยละ 23.24 บทความในงานสัมมนาทั้งที่เป็นภาษาอังกฤษและภาษาไทยจะมีมากกว่าบทความที่เขียนลงในหนังสือและวารสาร ทั้งนี้เพราะมีการจัดสัมมนานานาชาติหลายครั้งในรอบสิบปีที่ผ่านมา งานสัมมนาที่จัดเป็นประจำทุกสามปี ได้แก่ การสัมมนานานาชาติไทยศึกษา ซึ่งครั้งหลังสุดจัดเมื่อเดือนเมษายนปี 2548 ในแต่ละครั้งมีประเด็นชาติพันธุ์เป็นส่วนที่สำคัญรวมอยู่ทุกครั้ง และในประเด็นชาตินั้นกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทางภาคเหนือเป็นประเด็นที่คนนิยมศึกษาอยู่ตลอด นอกจากนี้ในปี 2547 ที่ผ่านมาก็มีการจัดสัมมนานานาชาติที่เกี่ยวพันกับเรื่องชาติพันธุ์โดยตรงในหัวข้อ Impact of Globalization, Regionalism and Nationalism on Ethnic Minorities in Southeast Asia ซึ่งพบว่ามีความที่เกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศไทยจำนวนไม่น้อย โดยทั้งหมดได้รวบรวมและประมวลเอาไว้คราวนี้ด้วย ส่วนการประชุมสัมมนาระดับประเทศนั้น พบว่ามีเรื่องที่เกี่ยวข้องกับชาติพันธุ์มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรได้ริเริ่มจัดการประชุมทางมานุษยวิทยาขึ้นทุกปีเริ่มตั้งแต่ปี 2545 เป็นต้นมา โดยในการประชุมครั้งที่สอง เป็นหัวข้อด้านชาติพันธุ์โดยตรงโดยใช้ชื่อการประชุมว่า "ชาติและชาติพันธุ์ วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน" ส่วนการประชุมครั้งอื่น ๆ แม้จะเป็นหัวข้ออื่น เช่นเรื่องภูมิปัญญา ความรุนแรง แต่ก็มีเรื่องบทความด้านชาติพันธุ์แทรกอยู่เสมอ

ตารางที่ 3 จำนวนบทความจากงานวิจัยจำแนกตามประเภทเอกสารในการนำเสนอและภาษา

ประเภทบทความ	จำนวน		รวม	ร้อยละ
	ภาษาไทย	ภาษาอังกฤษ		
ในวารสาร	13	36	49	34.51
ในหนังสือ	16	17	33	23.24
ในการสัมมนา	16	44	60	42.25
รวม	45	97	142	100.00

เมื่อพิจารณาปัญหาอุปสรรคของการเก็บรวบรวมงานศึกษาวิจัยด้านชาติพันธุ์ที่ผ่านมา พบว่ามีปัญหาอุปสรรคในการรวบรวมหลายประการที่ทำให้การรวบรวมเป็นไปได้ช้า และได้ปริมาณไม่มากพอ โดยสรุป ปัญหาที่พบดังต่อไปนี้

1) แม้ว่าชาวต่างประเทศหรือนักศึกษาไทยที่เรียนในมหาวิทยาลัยต่างประเทศ จะทำวิทยานิพนธ์และงานวิจัยในพื้นที่ทางภาคเหนือ แต่ไม่ได้มีการมอบผลงานไว้ในห้องสมุดของสถาบันที่อยู่ในพื้นที่ทุกคน การมอบผลงานให้ห้องสมุด ส่วนใหญ่เป็นความริเริ่มของเจ้าของผลงานมากกว่าจะมีขั้นตอนระเบียบที่ปฏิบัติอย่างชัดเจน ด้วยเหตุนี้ ในระยะยาวควรปรับปรุงระบบ และขั้นตอน ที่ให้มีการเก็บวิทยานิพนธ์และงานวิจัยไว้ในท้องถิ่นที่ทำการศึกษา เพื่อคนในท้องถิ่นจะได้นำไปศึกษา ซึ่งอาจจะเป็นระเบียบของสภาวิจัยแห่งชาติ หรือระเบียบที่ให้ที่ปรึกษาเป็นผู้ปฏิบัติก็ได้

2) การค้นหาวิทยานิพนธ์ที่ทำโดยนักศึกษาไทย จะสามารถค้นหาได้ใน website เฉพาะที่ทำ online ไว้ ซึ่งอาจจะมีไม่ครบ และส่วนใหญ่จะไม่มีบทคัดย่อ

3) การค้นหาวิทยานิพนธ์ที่ทำเรื่องชาติพันธุ์ในต่างประเทศ จะต้องหาตามห้องสมุดของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ที่มี online ซึ่งเข้าไม่ได้ทุกมหาวิทยาลัย บางส่วนไม่มีบทคัดย่อ หรือมีแต่เข้าไปเอาไม่ได้

4) การค้นหาบทความในวารสาร วารสารภาษาไทยไม่ได้มี online ต้องใช้วิธีเสาะหา ส่วนที่เป็นภาษาอังกฤษใน e-journal นั้น มีบทความไม่ครบ

5) ปัญหาความสามารถในการอ่านภาษาอังกฤษของผู้ช่วยวิจัย สำหรับงานภาษาอังกฤษ ในกรณีที่ไม่มีบทคัดย่อให้ การอ่านเพื่อสรุปประเด็นตนเองต้องใช้เวลาและอาจผิดพลาดได้ รวมทั้งการให้คำหลักที่จะต้องได้จากการอ่านสรุปใจความสำคัญ

1.3 เนื้อหาของรายงานฉบับนี้

รายงานฉบับนี้เป็นประเมินและสังเคราะห์สถานการณ์ภาพองค์ความรู้การวิจัยด้านชาติพันธุ์ที่มีการศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือ โดยงานที่รวบรวมมาส่วนใหญ่จะเป็นงานศึกษาในพื้นที่ภาคเหนือตอนบน ได้แก่ จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน เชียงราย พะเยา แม่ฮ่องสอน และอีกส่วนหนึ่งอยู่ในพื้นที่ภาคเหนือตอนล่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดตาก ซึ่งมีกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงจำนวนไม่น้อยอาศัยอยู่

เนื่องจากงานศึกษาด้านชาติพันธุ์โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหรือที่เรียกกันว่า “ชาวเขา” ทำกันมาตั้งแต่ก่อนปี 2508 และทำมากในช่วงหลังจากปีพ.ศ. 2508 ซึ่งเป็นปีที่มีการก่อตั้งสถาบันวิจัยชาวเขา ที่มีสำนักงานอยู่ในพื้นที่ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ทางคณะผู้วิจัยจึงเห็นว่าก่อนที่จะประเมินและวิเคราะห์งานในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา ควรจะย้อนกลับไปดูสถานการณ์การวิจัยชาติพันธุ์ในช่วงก่อนหน้านั้น เพื่อจะได้เข้าใจว่า งานวิจัยในช่วง 10 ปีหลังนั้น มีพัฒนาการที่เหมือนและต่างจากช่วงก่อนหน้าอย่างไร ดังนั้น บทที่ 2 จึงกล่าวถึงพัฒนาการศึกษาด้านชาติพันธุ์ ในบทที่ 3 เป็นการสังเคราะห์งานชาติพันธุ์ในช่วง 10 ปีที่ผ่านมา โดยจำแนกตามเนื้อหา บทที่ 4 เป็นการสังเคราะห์โดยจำแนกตามแนวคิดและวิธีวิทยา สุดท้ายบทที่ 5 เป็นการสรุปวิเคราะห์และเสนอแนะสำหรับการวิจัยด้านชาติพันธุ์ต่อไป

บทที่ 2

พัฒนาการการศึกษาด้านชาติพันธุ์

การศึกษาด้านชาติพันธุ์ แต่ดั้งเดิมจะเป็นการศึกษาชนกลุ่มน้อย หรือกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมแตกต่างจากชนกลุ่มใหญ่ในประเทศ การศึกษาด้านนี้จึงแยกไม่ออกจากสถานการณ์ความสัมพันธ์ระหว่างชนกลุ่มน้อยและชนกลุ่มใหญ่ในประเทศและความเกี่ยวข้องกับกลุ่มอำนาจนอกประเทศที่ให้ความสนใจ และเข้ามาเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ ด้วยเหตุนี้ พัฒนาการการศึกษาด้านชาติพันธุ์ในประเทศไทยจึงมีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์การเมืองทั้งในและนอกประเทศ พัฒนาการการศึกษาด้านชาติพันธุ์ในประเทศไทยที่จะบรรยายในบทนี้ จึงแยกออกเป็น 4 ช่วงได้แก่ 1) ช่วงก่อนปี 2508 ซึ่งเป็นช่วงก่อนการก่อตั้งสถาบันวิจัยชาวเขาโดยกระทรวงมหาดไทยสมัยนั้น 2) ช่วงปี 2508-2520 ซึ่งเป็นช่วงสงครามอินโดจีน และในประเทศมีผู้รบบกกองกำลังอาวุธนำโดยพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทย ซึ่งมีเขตฐานที่มั่นบนพื้นที่สูงซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง 3) ช่วง ปี 2520-2535 ซึ่งเป็นยุคที่ปัญหากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหรือว่า"ปัญหาชาวเขา" มีลักษณะที่ต่างจากยุคที่ 2 ทำให้ประเด็นการวิจัยมีการเปลี่ยนแปลงไปด้วยและ 4) ยุคตั้งแต่ปี 2535 เป็นต้นมา หรือยุคสิบกว่าปีหลังที่ระบบการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศมีการเปลี่ยนแปลงค่อนข้างมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังจากมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญใหม่ในปี 2540 ยุคสุดท้ายนี้เป็นยุคที่จะได้มีการสังเคราะห์และประเมินงานวิจัยอย่างละเอียดต่อไปในบทที่ 3

2.1 ยุคล่าอาณานิคมและก่อนการตั้งศูนย์ชาวเขา (ก่อนปี 2508)

ความสนใจศึกษากลุ่มชนพื้นเมืองมีมานานตั้งแต่ยุคล่าอาณานิคมปีคริสต์ศตวรรษที่ 16 เป็นต้นมา ด้านหนึ่งเกี่ยวข้องกับเหตุผลทางการเมือง ของความจำเป็นของรัฐอาณานิคม ที่จะต้องทำความเข้าใจกลุ่มคนและความสัมพันธ์ของผู้คนที่อยู่ในดินแดนที่ไปยึดครอง เพื่อจะได้วางโครงสร้างการปกครอง นโยบายและแผนปฏิบัติในด้านต่าง ๆ ได้สอดคล้อง นำไปสู่การปกครองโดยรัฐอาณานิคมที่มั่นคง มั่งคั่ง และเจริญก้าวหน้าทางด้านการศึกษา ด้านวัตถุปัจจัย และด้านอื่น ๆ ตราบใดที่ไม่ทำให้รากฐานการปกครองของรัฐอาณานิคมเกิดการสั่นคลอน การศึกษากลุ่มชนต่าง ๆ ที่อยู่ในบริเวณที่ไปยึดครองในยุคต้น มีลักษณะของการบันทึกการเดินทาง ดังตัวอย่างของการบันทึกการเดินทางโดย McLeod และ Richardson ซึ่งได้รับมอบหมายจากรัฐบาลอังกฤษในพม่า ให้เดินทางในฐานะทูต เพื่อสำรวจเส้นทางและผู้คนจากตอนใต้ของพม่าไปถึงเมืองต่าง ๆ ในรัฐฉาน เชียงใหม่ ลำพูน เชียงตุง และเชียงรุ่งในสิบสองปันนา ในช่วงปี ค.ศ. 1836/7 ถือว่าเป็น

ชาวต่างประเทศสองคนแรกที่ได้ไปเยือนรัฐของคนไทยที่อยู่ในผืนแผ่นดินใหญ่ ในช่วงเวลาที่ความรู้ของชาวตะวันตกในเรื่องดินแดนแถบนี้ยังมีจำกัด บันทึกการเดินทางนี้ได้นำมารวบรวมและเขียนเพิ่มเติมใหม่โดย Volker Grabowsky และ Andrew Turton (2003) ซึ่งไม่ได้มีจุดมุ่งหมายเพียงเพื่อเผยแพร่บันทึกเหล่านี้เท่านั้น (ตีพิมพ์ครั้งแรกเป็นเอกสารของรัฐสภาอังกฤษในปี ค.ศ. 1869) แต่เพื่อชี้ให้เห็นบริบทของการเขียน วิเคราะห์ "เงื่อนไขของการสร้าง"(conditions of production) บันทึกการเดินทางเหล่านี้ Turton and Grabowsky (2003: xxvi) ยังเน้นถึงความหลากหลายของงานบันทึกการเดินทางในช่วงล่าอาณานิคมกับความเกี่ยวพันกับงานทางการเมืองว่าเมื่อเทียบกับบันทึกอื่นที่มีลักษณะการทำงานให้กับจักรวรรดินิยมยุโรปอย่างชัดเจน งานของ Richardson และ McLeod กลับค่อนข้างเน้นการทำความเข้าใจผู้คนและวัฒนธรรมที่พวกเขาพบ¹

นอกจากเหตุผลทางการเมืองที่ทำให้มีการศึกษาด้านชาติพันธุ์แล้ว การเผยแพร่ศาสนาก็เป็นอีกเหตุผลที่สำคัญ งานเขียนของมิชชันนารีที่เข้าไปเผยแพร่ศาสนาทั้งก่อนหรือหลังการเข้าไปของรัฐบาลอาณานิคม หลายงานเป็นการบรรยายเชิงชาติพันธุ์วรรณนาที่ทำความเข้าใจกับกลุ่มชาติพันธุ์ เช่นงานชาติพันธุ์วรรณนาชนชาติกะเหรี่ยงในพม่าที่ถูกยกย่องว่าเป็นงานที่ดีเยี่ยมและสามารถใช้อ้างอิงได้จนถึงปัจจุบัน แม้จะตีพิมพ์ครั้งแรกเกือบหนึ่งศตวรรษที่ผ่านมาคือเมื่อปี 1922 คือเรื่อง The Karen People of Burma ซึ่งเขียนโดย Marshall (1997) ซึ่งขณะที่เขียนนั้นเป็นมิชชันนารีของอเมริกันแบ็บติสต์

การพัฒนาการศึกษาด้านชาติพันธุ์ที่เป็นเชิงวิชาการจริง ๆ ก็เกิดขึ้นในบริบทของการล่าอาณานิคมและการทำงานเผยแพร่ศาสนาคริสต์นี่ เป็นส่วนหนึ่งของวิชามานุษยวิทยาที่เริ่มต้นในปลายคริสต์ศตวรรษที่ 19 ด้วยการศึกษานานเผ่าพื้นเมืองในชุมชนที่"ล่าหลัง" (primitive) เป็นความสนใจ"ผู้อื่น" ที่มีชีวิตความเป็นอยู่ ลักษณะทางสังคม และวัฒนธรรมที่ต่างจากตนเอง มีการพัฒนาวิธีวิทยาทางมานุษยวิทยาที่มีลักษณะเฉพาะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) ที่ Malinowski ซึ่งถือว่าเป็นบิดาของการทำงานสนามพัฒนาขึ้น แต่กระนั้นก็ตามแม้แต่ Malinowski เองก็ยังคงความเป็น"คนนอก"ที่เข้าไปศึกษาชุมชนที่ถือว่าเป็น"วัตถุ"ของการศึกษา ขาดการทำความเข้าใจจากมุมมองของ"คนใน" และยังใช้ความคิดและการปฏิบัติของตนเป็นมาตรฐานในการวัดว่าสิ่งใดดีไม่ดี ดังเห็นได้จากบันทึกไดอารี่ของเขาที่เพิ่งมีการเปิดเผย ที่บันทึกความในใจที่มีลักษณะดูถูกและรังเกียจชนพื้นเมือง ดังคำพูดที่ว่า "พวกคน

¹ Turton and Grabowsky (2003: xxvi) แนะนำว่าเราควรจะถือว่บันทึกการเดินทางเหล่านี้ เป็นงานชาติพันธุ์วรรณนาอย่างหนึ่งที่มีความสำคัญกับ ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม การเดินทาง และการพลัดถิ่น (displacement)

พื้นเมืองสกปรก ชี้เกี่ยจ...ชีวิตที่นี้เป็นชีวิตที่ไม่ดีวิไลซ์ คนไม่โกนหนวด.." (อ้างใน ฉลาดชายและไชยันต์ 2541: 59, 68)

พัฒนาการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยในยุคแรกก็ไม่แตกต่างมากนักกับพัฒนาการของการศึกษาชาติพันธุ์ตามแนวมานุษยวิทยาตะวันตก การเริ่มสำรวจกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยครั้งแรกดำเนินการในปี พ.ศ.2463 โดยสยามสมาคม ซึ่งได้ตั้งคณะกรรมการย่อยขึ้นเมื่อทำงานวิจัยเกี่ยวกับมานุษยวิทยา ชาติพันธุ์วิทยาและภาษาศาสตร์ (ปิ่นแก้ว 2541) นอกจากงานสำรวจทางวิชาการแล้วก็เป็นงานเขียนบันทึกโดยนักเดินทางสำรวจเช่น บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2545) ซึ่งให้ความสนใจ "คนอื่น" อย่างไรก็ดี เมื่อเปรียบเทียบกับประเทศพม่าในช่วงก่อนคริสต์ทศวรรษที่ 1960s แล้ว การศึกษามีน้อยกว่า เพราะไม่มีเหตุผลและแรงจูงใจในทางการเมืองการปกครองและการเผยแพร่ศาสนาคริสต์ ดังที่เกิดขึ้นกับรัฐอาณานิคมอังกฤษในพม่า

ความสนใจของรัฐไทยต่อ "ชาวเขา" เริ่มมีขึ้นอย่างจริงจังราวพุทธทศวรรษที่ 2500 โดยการมองว่าเป็น "คนอื่น" ที่มีความเชื่อและการปฏิบัติที่แตกต่างจากคนไทยส่วนใหญ่ของประเทศ และหมิ่นเหม่ต่อการเป็นภัยต่อความมั่นคง เพราะอยู่บนพื้นที่สูงทางภาคเหนือซึ่งเป็นเขตที่พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยกำลังสร้างฐานที่มั่นและขยายเขตงานโดยมีจีน เวียดนาม และลาวเป็นหลังพิง (ดูคำกล่าวของพลเอกประภาส จารุเสถียร อ้างใน Wanat 1989: 13) วาทกรรม "ชาวเขา" ที่เน้นถึงการเป็นตัวปัญหาของชาวเขา ในขณะที่มีวัฒนธรรมที่ "แปลกประหลาด" ถูกสร้างขึ้น ผ่านหน่วยงานต่าง ๆ ของรัฐที่จัดตั้งขึ้นเพื่อดำเนินงานเกี่ยวกับชาวเขาโดยเฉพาะหน่วยงานที่สำคัญที่มีบทบาทมากหน่วยงานหนึ่งในการดำเนินการวิจัยชาวเขาคือศูนย์วิจัยชาวเขา² ที่จัดตั้งขึ้นโดยกระทรวงมหาดไทยในปี พ.ศ.2507 และเปิดทำการในปี 2508

การที่รัฐบาลให้ความสำคัญและความสนใจต่อการวิจัยชาวเขาเห็นได้ชัดจากคำกล่าวรายงานของนายสุวรรณ รื่นยศ อธิบดีกรมประชาสงเคราะห์ และคำกล่าวเปิดตึกที่ทำการศูนย์วิจัยชาวเขาโดยนายทวี แรงขำ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยและประธานคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขา และคำกล่าวของเลขาธิการซีโต้ (SEATO) ดังบางตอนของคำกล่าวรายงานและคำกล่าวดังกล่าว³

คำกล่าวรายงานโดยนายสุวรรณ รื่นยศ

² ได้รับการสนับสนุนเงินทุนจากองค์การความร่วมมือภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ (SEATO) และองค์การยูเนสโก ต่อมาได้รับการยกระดับให้เป็นเป็นสถาบันวิจัยชาวเขา โดยเปลี่ยนไปสังกัดกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม จนกระทั่งถูกยุบในปี 2546 โดยพระราชบัญญัติการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างระบบราชการ

³ สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม 2538 30 ปีสถาบันวิจัยชาวเขา 21 ตุลาคม 2538 รายงานจัดพิมพ์ที่ระลึกในวาระครบรอบ 30 ปี สถาบันวิจัยชาวเขา

...สืบเนื่องมาจากคณะรัฐมนตรีได้พิจารณามีมติเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2507 ให้กรมประชาสัมพันธ์ กระทรวงมหาดไทยร่วมกับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ดำเนินการจัดตั้งศูนย์วิจัยชาวเขาขึ้นในจังหวัดเชียงใหม่ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อทำการค้นคว้าเกี่ยวกับชาวเขาเผ่าต่าง ๆ ทางภาคเหนือของประเทศไทย รวบรวมหนังสือ เอกสาร ภาพ फिल्म วัตถุ พยานหลักฐานและสิ่งของอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมความเป็นอยู่ของชาวเขา ทั้งที่อยู่ในราชอาณาจักรไทยและประเทศต่าง ๆ ตลอดจนร่วมมือประสานงานกับสถาบันการศึกษาและสถาบันค้นคว้าทั้งในและนอกประเทศที่จะเข้ามาทำการค้นคว้าเกี่ยวกับปัญหาชนกลุ่มน้อย ตลอดจนแลกเปลี่ยนความคิดเห็น และความรู้ทางเทคนิคระหว่างเจ้าหน้าที่ของหน่วยงานในประเทศและต่างประเทศ ที่ดำเนินงานเกี่ยวกับชาวเขาเหล่านี้

คำกล่าวเปิดศูนย์วิจัยชาวเขาโดยนายทวี แรงขำ

...ข้าพเจ้าในนามของกระทรวงมหาดไทยและคณะกรรมการสงเคราะห์ชาวเขาขอขอบคุณเฉพาะอย่างยิ่งรัฐบาลออสเตรเลีย รัฐบาลอังกฤษ รัฐบาลอเมริกัน ซึ่งได้ให้ความช่วยเหลือทั้งวิชาการและเครื่องมืออุปกรณ์ต่าง ๆ ...

...ด้วยเหตุที่รัฐบาลได้ประสบปัญหาเกี่ยวกับชาวเขา ทั้งในด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง และการปกครอง ทางราชการจึงห่วงใยในความเป็นอยู่ของชาวเขาเป็นอันมาก... หลักการต่าง ๆ จะสำเร็จเป็นผลดีได้ย่อมต้องอาศัยข้อมูลจากการค้นคว้าวิจัยเป็นมูลฐานสำคัญในการวางแผนดำเนินการ...

คำกล่าวของ นาย Jesus Vargas เลขาธิการซีโต้ที่ย้ำความสำคัญของการศึกษาวิจัยที่พยายามทำความเข้าใจปัญหาและแก้ปัญหาของชนกลุ่มน้อย เพื่อไม่ให้พรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยถือโอกาสใช้สถานการณ์ปัญหานั้น ชักจูงชนกลุ่มน้อยให้เข้าไปร่วมขบวนการต่อสู้

The Royal Thai Government is to be commended for the efforts it is making to attend to the wants and needs of its minority peoples. It is a humane undertaking. Moreover, it is a wise policy, particularly when one considers the bipolar nature of political developments in the world today. I need not remind you, for example, that it is among minority peoples that Communist propagandists and agitators find a fertile field for their subversive activities. Totalitarian Communism hesitates not one moment in seizing upon their legitimate problems and aspirations and twisting them to its own use.

It is thus a matter of the utmost importance that steps be taken to isolate and study these problems and aspirations, that steps be taken to correct the problems and provide an environment in which legitimate aspirations can come to full flowering.

2.2 ช่วงสงครามอินโดจีนและการวิจัยชาวเขาโดยนักวิจัยต่างชาติ (2508-2520)

ในช่วงนี้ ความสำคัญของ“ปัญหาชาวเขา”ในสายตาของรัฐบาลไทยและต่างประเทศ ที่เน้นอันตรายนอกจากการที่ชาวเขาจะถูกชักจูงจากคอมมิวนิสต์ และปัญหาการปลูกฝิ่นที่เริ่มมีการนำไปผลิตเป็นเฮโรอีนทำให้แพร่ระบาดมากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกลุ่มทหารที่มารบในสงครามอินโดจีน และในประเทศตะวันตกเอง ทำให้หลายประเทศทุ่มเทให้เงินทุนสนับสนุนให้มีการวิจัยชาวเขา ประกอบกับการมีศูนย์วิจัยชาวเขามารองรับ ทำให้มีปัจจัยพื้นฐานและการอำนวยความสะดวกต่อนักวิจัยชาวต่างประเทศที่มาศึกษากลุ่มชาวเขา ทั้งเพื่อทำวิทยานิพนธ์ และเพื่อทำงานวิจัย

การดำเนินงานวิจัยของศูนย์วิจัยชาวเขา จะมีการแบ่งนักวิจัยให้ศึกษาตามเผ่าเพื่อจะได้ทำความเข้าใจลักษณะทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละเผ่าอย่างละเอียดตามแบบฉบับดั้งเดิมของการศึกษาทางมานุษยวิทยา โดยเน้นให้นักวิจัยเองสามารถพูดภาษาของกลุ่มคนที่ศึกษาได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในช่วงนั้นนักวิจัยคนไทยที่จบการศึกษาทางด้านมานุษยวิทยาและสนใจศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มีน้อย การศึกษากลุ่มชาวเขาจึงเป็นนักวิจัยชาวต่างชาติ โดยกลุ่มที่ทำงานกับสถาบันวิจัยชาวเขาจะพยายามทำงานกับนักวิจัยคนไทยเพื่อฝึกฝนและถ่ายทอดความรู้ ในช่วงนี้ มีหลายคนเชื่อว่างานวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณาที่ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง ถูกนำไปใช้เพื่องานทางการเมืองและการทหาร แต่อีกจำนวนมากก็ไม่แน่ใจ และไม่มีหลักฐานพิสูจน์ได้ อย่างไรก็ดีงานวิจัยจำนวนมากในช่วงนี้ ถือได้ว่ามีคุณูปการต่อการวางรากฐานการศึกษาชาติพันธุ์ในประเทศไทย ได้ถูกนำมาใช้อ้างอิง และเปรียบเทียบกับสถานการณ์ในปัจจุบันอยู่บ่อยครั้ง ตัวอย่างเช่น งานของ Gordon Young (1961) Kunstadter (1967) งานวิจัยที่รวบรวมในเล่มที่ Keyes (1979) และต่อมาที่ McKinnon and Wanat (1983) เป็นบรรณาธิการ

งานในยุคแรกส่วนใหญ่จึงเป็นงานแบบชาติพันธุ์วรรณาที่เน้นการศึกษาแต่ละเผ่าโดยไม่ได้สนใจความสัมพันธ์กับชาวเขากลุ่มอื่นหรือกับกลุ่มอำนาจอื่น ๆ เท่าใดนัก เป็นการศึกษาที่พยายามจะเข้าใจถึงแก่นแท้ (essentials) ของแต่ละเผ่า และกำหนดอัตลักษณ์ของแต่ละเผ่าจากลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรมที่ดูแล้วแตกต่างจากกลุ่มอื่น เช่นงานของ Geddes (1976) เป็น

⁴ งานของ Lintner (1994: 240) อ้างถึงรายงานของ SEATO ปี 2510-2511 ที่กล่าวว่า งานวิจัยของสถาบันนี้เป็นสิ่งที่สำคัญที่จะให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องชาวเขาเพื่อ “ตอบโต้กับการบ่อนทำลายของคอมมิวนิสต์” แต่โดยส่วนตัวแล้ว Hinton ซึ่งเคยเป็นที่ปรึกษาของสถาบันวิจัยชาวเขา ชี้แจงถึงความบริสุทธิ์ใจของการทำงานทางวิชาการ และมองว่าการโจมตีกันในเรื่องว่าใครทำงานรับใช้จักรวรรดินิยมบ้างนั้นส่วนที่สำคัญเกิดจากความขัดแย้งที่มีอยู่ก่อนแล้วในด้านแนวความคิดทางวิชาการและลักษณะนิสัยส่วนตัว (ดู Hinton 2002)

ต้น กล่าวในด้านวิธีการศึกษาแล้ว ถือเป็นการศึกษาโดย “คนนอก” ที่กำหนด ดำเนินการและสรุปผลโดยคนนอกวัฒนธรรมที่อยู่นอกชุมชน

2.3 ช่วงการพัฒนาพื้นที่สูงและการวิจัยโดยนักวิจัยไทย (2520-2535)

ยุคนี้ ถือว่าสถานการณ์มีการเปลี่ยนแปลงจากยุคก่อน เป็นช่วงหลังสงครามอินโดจีน ซึ่งยุติลงด้วยความพ่ายแพ้ของสหรัฐอเมริกาในปี 2518 ประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชา เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นแบบสังคมนิยม ภายใต้การนำของพรรคคอมมิวนิสต์ของแต่ละประเทศ อย่างไรก็ตาม อดีตรัฐบาลคอมมิวนิสต์กลับไม่ได้เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เวียดนามเข้ายึดครองกัมพูชาในปี 2521 จีนสู้รบกับเวียดนามบริเวณชายแดนของทั้งสองประเทศเมื่อต้นปี 2522 หลังจากนั้นไม่นาน จีนเริ่มเปลี่ยนแปลงนโยบายเศรษฐกิจจากสังคมนิยมเป็นเสรีนิยม เช่นเดียวกับประเทศเวียดนาม ลาว กัมพูชา ที่ล้วนแต่เปิดให้มีเศรษฐกิจแบบทุนนิยม แต่คงการเมืองที่ปกครองโดยพรรคคอมมิวนิสต์เพียงพรรคเดียว สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการเกิดความขัดแย้งทางความคิดของสมาชิกและพลพรรคคอมมิวนิสต์ไทย(พคท.) ประกอบกับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในประเทศไทยที่เปลี่ยนแปลงเป็นระบอบประชาธิปไตยที่ให้สิทธิให้เสียงประชาชนมากขึ้น นำไปสู่การล่มสลายของพรรคคอมมิวนิสต์แห่งประเทศไทยในปี 2525

การมองปัญหาชาวเขาในแง่ของการเข้าไปร่วมกับพคท. หหมดไป แต่กระนั้น ชาวเขายังถูกมองว่าเป็นภัยต่อความมั่นคงเพราะปลูกฝิ่น แม้การปลูกและบริโภคฝิ่นจะกลายเป็นสิ่งผิดกฎหมายตั้งแต่ปี 2501 แต่การแอบค้าฝิ่นกันอย่างลับ ๆ โดยคนของรัฐ และการที่ไม่มีทางเลือกอื่น ทำให้ชาวเขายังคงปลูกฝิ่น เริ่มทศวรรษที่ 2520 เป็นต้นไป องค์กรต่างประเทศและรัฐบาลประเทศตะวันตกเริ่มให้การสนับสนุนการทำโครงการพัฒนาบนพื้นที่สูง ที่มีเป้าหมายอยู่ที่การลดพื้นที่การปลูกฝิ่น โดยการส่งเสริมการปลูกพืชทดแทนฝิ่นและการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในลักษณะของโครงการแบบบูรณาการ (Integrated Rural Development Projects)

การเข้าไปพัฒนาเขตพื้นที่สูงของหน่วยงานต่างๆ ของรัฐภายใต้โครงการพัฒนาที่สูงที่เป็นความร่วมมือกับต่างประเทศนี้ กระตุ้นให้เกิดการศึกษาวิจัยในประเด็นต่าง ๆ ที่สนับสนุนการพัฒนาโครงการให้มีประสิทธิภาพและมีประสิทธิผลมากขึ้นโดยนักวิชาการทั้งจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ และจากศูนย์วิจัยชาวเขา ที่ต่อมายกระดับเป็นสถาบันวิจัยชาวเขา ในปี 2527 นอกจากนี้เริ่มมีงานวิทยานิพนธ์ และงานศึกษาอิสระ (Independent Study) โดยนักศึกษาไทยมากขึ้น เนื่องจากการพัฒนาหลักสูตรการสอนระดับอุดมศึกษาและบัณฑิตศึกษาที่มีมากขึ้นในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในช่วงนี้ นอกจากนี้ข้อพิพาทและขัดแย้งในวงการศึกษาการมานุษยวิทยาในสหรัฐอเมริกาเอง ว่าการทำการศึกษาเกี่ยวกับชาวเขาของนักวิชาการอเมริกันนั้นเป็นประโยชน์ต่อ

งาน"จารกรรม"ของรัฐบาลสหรัฐเพื่อนำมาใช้ในปฏิบัติการทางทหารเพียงไร ก็ส่งผลให้การเข้ามาทำงานวิจัยชาวเขาในประเทศไทยโดยคนต่างประเทศหยุดชะงักไปช่วงหนึ่ง⁵

หัวข้อเรื่องศึกษาที่สำคัญในช่วงนี้แยกออกเป็นประเภทต่าง ๆ ได้ดังนี้

1. การสำรวจชาวเขา การพัฒนาพื้นที่สูงในพื้นที่ต่าง ๆ และด้านต่าง ๆ นั้นมีความต้องการข้อมูลพื้นฐานสำหรับการวางแผนและการติดตามประเมินผล หลังจากที่คณะรัฐมนตรีได้ประกาศใช้นโยบายการพัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขา(เรียกกันว่านโยบาย"รวมพวก")ในปี 2519 กรมประชาสงเคราะห์ได้มอบหมายให้ศูนย์วิจัยชาวเขาร่วมกับศูนย์พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาประจำจังหวัดต่าง ๆ ดำเนินการสำรวจสภาพทางสังคมเศรษฐกิจชาวเขา อย่างไรก็ตาม การสำรวจอย่างเป็นทางการขึ้นภายหลัง หลังจากที่คณะรัฐมนตรีมีมติเมื่อ 24 เมษายน 2527 ที่กำหนดให้มีโครงการสำรวจประชากรชาวเขาโดยสำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ กรมตำรวจ กรมการปกครองและกรมประชาสงเคราะห์ระหว่างปี 2528-2531 ผลของการสำรวจจะถูกตีพิมพ์เป็นรูปเล่มในรูปแบบของทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงในประเทศไทย ซึ่งจะมีการจัดทำทุก 3-5 ปี โดยเล่มล่าสุดคือ ทำเนียบชุมชนบนพื้นที่สูงปี 2545

นอกจากการสำรวจประชากรบนพื้นที่สูงทั้งหมดแล้ว ยังมีการสำรวจทางเศรษฐกิจและสังคมเฉพาะบางพื้นที่ที่มีโครงการพัฒนา เช่น การสำรวจภาวะทางเศรษฐกิจเบื้องต้นบ้านใหม่สวรรค์ อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่ การสำรวจทางสังคมเศรษฐกิจในหมู่บ้านชาวเขา ในพื้นที่โครงการอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ที่ดำเนินการโดยสถาบันวิจัยชาวเขาในปี 2520 เป็นต้น

2. การศึกษาพฤติกรรมชาวเขา ที่สำคัญในแง่ด้านการใช้ที่ดิน ด้านการทำเกษตร ด้านสุขภาพ งานที่ทำโดยสถาบันวิจัยชาวเขาในเรื่องที่เกี่ยวกับพฤติกรรมของชาวเขาด้านต่าง ๆ นี้ เช่น โครงการวิจัยยุทธวิธีส่งเสริมการเกษตรพื้นที่สูง (ร่วมกับโครงการหลวง) ปี 2527-2530 โครงการการศึกษาการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการเพาะปลูกของชาวเขา (ร่วมกับโครงการ ORSTOM) ปี 2533-2535 โครงการศึกษาบริบททางวัฒนธรรมและเศรษฐกิจในปัญหาโภชนาการของชาวเขาปี 2532 โครงการศึกษาเรื่องการแพร่ระบาดของสารเสพติดฝิ่นในชุมชนชาวเขา ปี 2533 เป็นต้น

⁵ ความขัดแย้งระหว่างผู้กล่าวหาและผู้ถูกล่าวหาว่างานวิจัยเป็นงาน"จารกรรม"เริ่มจากประเทศสหรัฐอเมริกา แล้วขยายไปยังประเทศอื่น ๆ รวมทั้งออสเตรเลีย นิวซีแลนด์และประเทศไทย ดูเพิ่มเติมในจันทบูรณ์ สุทธิ 2538 "การศึกษาเรื่องชาวเขาในภาคเหนือ" ใน สถาบันวิจัยชาวเขา กรมประชาสงเคราะห์ กระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม 2538 30 ปีสถาบันวิจัยชาวเขา 21 ตุลาคม 2538 รายงานจัดพิมพ์ที่ระลึกในวาระครบรอบ 30 ปี สถาบันวิจัยชาวเขา หน้า 103

3. การศึกษาทางชาติพันธุ์วรรณา การแบ่งโครงสร้างและลักษณะของการวิจัยตามกลุ่มชาติพันธุ์หรือแต่ละชนเผ่าที่ทำกันในสถาบันวิจัยชาวเขานั้น เป็นการสร้างนักวิจัยที่เชี่ยวชาญเฉพาะเผ่าที่มีความสามารถในการพูดภาษาของชนเผ่าที่ตนศึกษา และมีความรู้จากการทำงานวิจัยที่ละเอียดลึกซึ้งในด้านต่าง ๆ ของแต่ละเผ่า ที่เรียกว่าการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งเป็นแนวทางที่นิยมอย่างกว้างขวางในแวดวงการศึกษาทางมานุษยวิทยาทั่วโลก ไม่ใช่เฉพาะในประเทศไทย การศึกษาที่ทำโดยนักวิจัยของสถาบันวิจัยชาวเขาในเรื่องนี้ จะแยกเป็นเรื่อง เช่น เรื่องลักษณะการสร้างบ้านของแต่ละเผ่า การดูแลสุขภาพ ฯลฯ ความรู้ทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละเผ่า นั้น ทางสถาบันวิจัยชาวเขาได้นำมาทำหนังสือ "ข้อห้ามข้อนิยม" ของแต่ละเผ่า เพื่อให้เป็นคู่มือในการปฏิบัติงานของเจ้าหน้าที่พัฒนาและสงเคราะห์ชาวเขาและของหน่วยงานอื่นซึ่งมักจะเชิญนักวิจัยของสถาบันไปบรรยาย นอกจากนี้ยังทำคู่มือ "การสนทนาภาษาชาวเขา" เพื่อให้เจ้าหน้าที่นำไปใช้การทำงาน

4. การศึกษาทางมานุษยวิทยา

นอกจากงานของนักวิจัยคนไทยแล้ว ยังมีนักวิชาการต่างประเทศทั้งที่เป็นนักศึกษาปริญญาเอกและนักวิจัยจากหลายประเทศเข้ามาทำงานวิจัยทางมานุษยวิทยา โดยเลือกทำกับกลุ่มชาวเขา วิถีวิทยาทางมานุษยวิทยา เริ่มก้าวข้ามจากการศึกษาแต่ละกลุ่มในเชิงการบรรยายด้านต่าง ๆ แบบชาติพันธุ์วรรณา ซึ่งไม่เอื้อต่อความเข้าใจในเรื่องการเปลี่ยนแปลง เป็นการศึกษาตามแนวคิดทางเศรษฐกิจการเมือง ที่ศึกษาถึงความเชื่อมโยงของปัจจัยต่าง ๆ ทางเศรษฐกิจ และการเมือง ที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงสังคมและวัฒนธรรมในชุมชนชาวเขา รวมทั้งเน้นศึกษาประวัติศาสตร์มากขึ้นเพื่อให้เข้าใจถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลง ตัวอย่างของงานที่เด่นในช่วงนี้ได้แก่ งานศึกษากลุ่มม้งของ Tapp (1989) งานศึกษาอาฮา Kammerer (1990) งานศึกษากลุ่มกะเหรี่ยงของ Mischung (1980) และ Hayami (1992) รวมทั้งงานที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของชาวเขาหลายกลุ่มในรวมบทความที่มี Mckinnon and Viene (1989) เป็นบรรณาธิการ

2.4 ช่วงการขยายตัวของโลกาภิวัตน์และการตอบโต้ของกลุ่มชาติพันธุ์ (2535-2549)

ในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมานี้ ปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ การเคลื่อนย้ายสิ่งของและคนข้ามขอบเขตรัฐชาติไปยังพื้นที่ต่าง ๆ ทั่วโลกอย่างรวดเร็ว ด้วยเทคโนโลยีข้อมูลข่าวสาร เป็นสิ่งที่ชัดเจน ทำให้การติดต่อสื่อสารของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันซึ่งอยู่ต่างพื้นที่เป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้น รับรู้ปัญหาของกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีต่างกันในประเทศที่ต่างกัน และหนุนช่วยซึ่งกันและกันในหลายด้าน ในส่วนของประเทศไทย ความขัดแย้งระหว่างรัฐกับชุมชนบนพื้นที่สูงมีสูงขึ้น อันเนื่องมาจาก

นโยบายของรัฐที่กดดันชาวบ้านให้หยุดการใช้พื้นที่สูงในการทำเกษตรแบบเดิม โดยการขยายเขตอนุรักษ์ และใช้เงื่อนไขทางกฎหมายมาจำกัดการใช้ที่ดิน และจำกัดการทำกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อการดำรงชีวิตแบบที่เคยทำมา ในขณะที่เดียวกันคนบนพื้นที่สูงเองซึ่งส่วนหนึ่งได้รับการศึกษาแบบสมัยใหม่ ก็มีพัฒนาการไปในทิศทางที่รู้เท่าทันต่อรัฐและสังคมภายนอกมากขึ้น ทั้งจากการทำงานร่วมกับโครงการพัฒนา และหน่วยงานทางวิชาการภายนอก จากสื่อต่าง ๆ และจากเครือข่ายชาติพันธุ์ทั้งภายในและภายนอกประเทศ เริ่มมีการก่อตั้งหน่วยงานพัฒนาเอกชนหลายหน่วยงานที่ดำเนินการโดยผู้นำรุ่นใหม่ที่มีการศึกษาของเขาเอง และโดยคนที่ไม่ใช่ชาวเขาแต่เข้าใจและต้องการทำงานเพื่อคนด้อยโอกาส (ดูงานที่รวมอยู่ใน McCaskill and Kampe eds. 1997) ในระยะนี้ จึงเริ่มมีกระแสการตอบโต้จากกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงและพันธมิตรทางวิชาการและสื่อที่วิพากษ์และต่อต้านการพัฒนากระแสหลักที่เน้นแต่เศรษฐกิจแต่ทำลายชีวิตและวัฒนธรรมดั้งเดิมที่หลากหลายของผู้คน เป็นการวิพากษ์และต่อต้านทั้งในรูปของการทำวิจัยที่เสนอข้อเท็จจริงและทางเลือก การดำเนินการพัฒนาที่ไม่ได้ทำต่อต้านกระแสหลัก และการสร้างและเผยแพร่วัฒนธรรมที่เป็นการต่อต้านในเชิงสัญลักษณ์ แนวคิดของความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการต่อต้านของฟูโกต์ (Foucault 1980) ถูกนำมาใช้ ทำให้การมองอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่หยุดนิ่ง ตายตัว กลายเป็นเรื่องของการสร้างทางสังคม และเป็นเครื่องมือเชิงกลยุทธ์ที่ใช้เพื่อความอยู่รอดและเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมให้กับตนและเผ่าพันธุ์ของตน วิธีการศึกษาก็มีลักษณะที่ดำเนินการโดยคนของกลุ่มชาติพันธุ์เองหรือ "คนใน" มากขึ้น ในขณะที่ "คนนอก" กลุ่มชาติพันธุ์ ก็มีการปรับอัตวิสัยของตนเองมากขึ้น ในกระบวนการที่เรียนรู้ร่วมกับ "คนใน"

ในช่วงเวลาสิบกว่าปีที่ผ่านมา ถือว่าเป็นยุคที่การศึกษาทางด้านชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในประเด็นอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์มีความศึกษาคึกและตื่นตัวกันมาก การริเริ่มให้มีการประชุมมานุษยวิทยาระดับชาติของศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธรในปี พ.ศ. 2545 เป็นปีแรก ในหัวข้อ "คนมองคน: นานาชาติในกระแสความเปลี่ยนแปลง" จะเห็นว่ามีผู้เขียนบทความนำเสนอในที่ประชุมในส่วนที่เกี่ยวข้องกับลักษณะทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ถึง 13 เรื่องในจำนวนบทความนำเสนอทั้งหมด 42 เรื่อง ในการประชุมในปีถัดมา เนื้อหาหลักของการประชุมเป็นเรื่องเกี่ยวกับชาติพันธุ์โดยตรงภายใต้หัวข้อการประชุม "ชาติและชาติพันธุ์: วิถีชีวิตและความหลากหลายทางชาติพันธุ์ในโลกปัจจุบัน" มีบทความนำเสนอจากงานวิจัยทั้งที่เสร็จแล้วและกำลังดำเนินการอยู่ทั้งหมด 39 เรื่อง เป็นเรื่องเกี่ยวกับลักษณะทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ทางภาคเหนือถึง 14 เรื่อง ความสนใจในเรื่องของกลุ่มชาติพันธุ์ทั้งในประเทศไทยและประเทศเพื่อนบ้านที่มีมากขึ้นยังสามารถยืนยันได้จากการนำงานเขียนและบันทึกการเดินทางที่ทำขึ้นในศตวรรษก่อน ๆ มาตีพิมพ์อีกครั้ง เช่น งานของบุญช่วย ศรีสวัสดิ์ (2545) Grabowsky and Turton (2003) McGilvary (2002) เป็นต้น

ความสนใจในประเด็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ดูเหมือนจะคึกคักมากขึ้นในระยะกว่าหนึ่งทศวรรษที่ผ่านมา อันเนื่องจากสถานการณ์ทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และเทคโนโลยี ที่เปลี่ยนแปลงอย่างมากมาอย่างรวดเร็ว เหตุการณ์ที่สำคัญคือการเปลี่ยนแปลงในอดีตประเทศสังคมนิยม ทั้งทางด้านเศรษฐกิจและความสัมพันธ์ระหว่างประเทศ แม้แต่ทางการทหาร กับประเทศคู่กรณีที่อยู่ในซีกโลก "เสรีประชาธิปไตย" การเคลื่อนย้ายคน ทูต และเทคโนโลยีข้ามประเทศที่เป็นไปในอัตราที่รวดเร็ว ในขณะที่การแสดงออกในด้านอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ศาสนา หรือท้องถิ่นไม่ได้น้อยลง ตรงกันข้ามในพื้นที่หลายแห่งกลับปะทุเป็นความขัดแย้งทางชาติพันธุ์ หรือศาสนา และการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการปกครองดินแดนของเผ่าพันธุ์และสิทธิในการปกครองตนเอง นอกจากนี้ ปรากฏการณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เดี่ยวแต่อาศัยอยู่ในหลายประเทศพยายามสร้างเครือข่ายเชื่อมโยงและมีกิจกรรมร่วมกัน โดยอาศัยเทคโนโลยีการสื่อสารที่ทันสมัย ก็เป็นปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดเจนยิ่งขึ้น การโยกย้ายเปลี่ยนแปลงสถานที่และการเข้าสู่ห้วงเวลาใหม่อย่างรวดเร็ว ทำให้ทั้งปัจเจกชนและกลุ่มคนตั้งคำถามมากขึ้นในเรื่องอัตลักษณ์ เป็นคำถามของการจำแนกความแตกต่างระหว่าง "ฉัน" กับ "เธอ" หรือ "พวกเรา" กับ "พวกเขา"

2.5 อ้างอิง

- Foucault, Michel. 1980. *Power/Knowledge: Selected Interviews and Other Writings 1972-1977*. Colin Gordon, ed. Colin Gordon, Leo Marshall, John Mepham and Kate Soper, trans. Great Britain: The Harvester Press.
- Geddes, William Robert. 1976. *Migrants of the Mountains : The Cultural Ecology of the Blue Miao (Hmong Njua) of Thailand* Oxford : Clarendon Press
- Grabowsky, Volker and Turton, Andrew. 2003. *The Gold and Silver Road of Trade and Friendship : The McLeod and Richardson Diplomatic Missions to Tai States in 1837*. Chiang Mai : Silkworm Books.
- Hayami, Yoko. 1992. *Ritual and religious transformation among Sgaw Karen of Northern Thailand: Implications on gender and ethnic identity*. Ph.D. dissertation, Brown University.
- Hinton, Peter. 2002. "The 'Thailand Controversy' Revisited", *The Australian Journal of Anthropology*, 2002, 13:2, 155-177.
- Kammerer, Cornelia Ann. 1990. "Customs and Christian Conversion among Akha Highlanders of Burma and Thailand," *American Ethnologist* 17(2): 277-291.
- Keyes, Charles F. ed. 1979. *Ethnic Adaptation and Identity: The Karen on the Thai Frontier with Burma*. Philadelphia: Institute for the Study of Human Issues.
- Kunstadter Peter ed. 1967. *Southeast Asian Tribes, Minorities, and Nations* Princeton New Jersey : Princeton University Press
- McGilvary, Daniel. 2002. *A Half Century Among the Siamese and the Lao: An Autobiography*. Bangkok: White Lotus Press.
- Mckinnon, John and Vienne, Bernard (eds).1989. *Hill Tribes Today : problem in change*. Bangkok : White Lotus

Mischung, Roland. 1980. 'Religion in a cgau(Sgaw) Karen Village of Western Upland Chiang Mai Province, Northwest Thailand,' Final research report presented to the National Research Council of Thailand.

Young, Oliver Gordon. 1961. *The Hilltribes of Northern Thailand (A Socio-Ethnological Report)* Prepared under the Auspices of the Government of Thailand and the Cooperation of the United States Operations Mission to Thailand

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 2545. *ชาวเขาในไทย* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน จำกัด

ปิ่นแก้ว เหลืองอร่ามศรี. 2541. "วาทกรรมว่าด้วย 'ชาวเขา' " ใน *วารสารสังคมศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่* ปีที่ 11 ฉบับที่ 1 (กรกฎาคม-ธันวาคม 2541), หน้า 92-135

บทที่ 3

งานสังเคราะห์งานด้านชาติพันธุ์จำแนกตามเนื้อหา

ดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 ระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา งานศึกษาด้านชาติพันธุ์มีลักษณะที่ต่างจากยุคก่อนหลายประการ ประการแรก งานศึกษาด้านชาติพันธุ์ที่ทำโดยนักวิชาการต่างประเทศและโดยเฉพาะอย่างยิ่งนักวิชาการในประเทศมีปริมาณมากขึ้น อันเนื่องจากการขยายตัวของสถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา และการเปิดสอนบัณฑิตศึกษา ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาชาติพันธุ์ ทั้งเป็นสาขาที่สอนเรื่องชาติพันธุ์โดยตรงเช่น การศึกษาทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และสาขาวิชาที่ไม่ได้สอนโดยตรง แต่เป็นบัณฑิตศึกษาทางสังคมศาสตร์และสิ่งแวดล้อมที่หัวข้อการทำวิทยานิพนธ์และการศึกษาอิสระจะเกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์ไม่มากนักน้อย เช่น การศึกษาด้านการบริหารและจัดการการศึกษา รวมทั้งการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนในชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง หรือการศึกษาเกี่ยวกับการเกษตรและการจัดการใช้ที่ดินที่ทำโดยกลุ่มชาติพันธุ์ เป็นต้น

ประการที่สอง การศึกษาด้านชาติพันธุ์มีหัวข้อการศึกษาที่หลากหลายมากขึ้น ตามประเด็นใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นเนื่องจากสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไปที่ซับซ้อนยิ่งขึ้น อันเนื่องจากปรากฏการณ์โลกาภิวัตน์ ทำให้มีการปะทะกันระหว่าง "สากล" กับ "ท้องถิ่น" ในด้านต่าง ๆ เช่น ความคิดความเชื่อ ประเพณี วัฒนธรรม เศรษฐกิจ ฯลฯ หรือทำให้เกิดการรวมตัวเป็นเครือข่ายที่กว้างขวางกว่าขอบเขตประเทศ การศึกษาจึงมีขอบเขตพื้นที่หลายระดับ ทั้งระดับชุมชนแบบที่เคยศึกษากันมา หรือระดับชาติและระดับข้ามชาติ ประการที่สาม งานศึกษาด้านชาติพันธุ์ มีเวทีเผยแพร่สู่สาธารณะกว้างขวางขึ้น เนื่องจากการขยายตัวของสื่อมวลชน ทั้งทางโทรทัศน์ วิทยุ และหนังสือพิมพ์ ซึ่งมีสื่อทางเลือกมากขึ้น เช่นกรณีวิทยุชุมชน และการเปิดคอลัมน์ที่ให้ความสนใจแก่การศึกษาชาติพันธุ์ นอกจากนี้ การเผยแพร่สู่สาธารณะยังได้รับการส่งเสริมโดยสถาบันที่เชี่ยวชาญด้านมานุษยวิทยาเช่นศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร ให้ความสนใจด้านการศึกษาชาติพันธุ์ มีการจัดเวทีแลกเปลี่ยนประจำปี และการจัดเวทีย่อย ๆ หลายครั้งต่อปี รวมทั้งทำเว็บไซต์ ที่ ให้ความรู้ด้านกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะ ทางภาคเหนือ แม้สถาบันวิจัยชาวเขาจะถูกยุบไปหลังจากมีการปรับโครงสร้างระบบราชการในปี 2545 แต่ก็มีกลุ่มศึกษาชาติพันธุ์และการพัฒนา ของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่พยายามทำหน้าที่ที่สถาบันวิจัยชาวเขาเคยทำ แม้จะทำได้ในขอบเขตที่เล็กกว่า ในส่วนของมหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงรายก็ได้จัดตั้งศูนย์ชาติพันธุ์ศึกษาที่พัฒนาหลักสูตรด้านชาติพันธุ์ศึกษาในระดับปริญญาตรี และมุ่งทำวิจัยในด้านชาติพันธุ์

สำหรับงานศึกษาวิจัยด้านชาติพันธุ์ที่รวบรวมเฉพาะในระยะสิบปีที่ผ่านมา (2538-2548) เมื่อจำแนกตามเนื้อหา สามารถแยกเนื้อหาหลักได้เป็น 6 เรื่อง โดยเนื้อหาหลักแต่ละเรื่องมีเนื้อหารองแยกย่อยไป และในการศึกษาเรื่องหนึ่งอาจจะมีความเชื่อมโยงไปยังเนื้อหาเรื่องอื่นด้วย ดังที่มีลูกศรโยงให้เห็น ตามที่แสดงในภาพที่ 1 ท้ายบทนี้ โดยสามารถสังเคราะห์งานวิจัยภายใต้เนื้อหาแต่ละเรื่องดังนี้

3.1 โลกาภิวัตน์และข้ามพรมแดน

ในภาวะการณ์ที่ปัจเจกภายนอกประเทศมีอิทธิพลต่อสภาวะทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองในประเทศ อีกทั้งการโยกย้ายข้ามชายแดนรัฐของคน สิ่งของ และข้อมูลข่าวสาร เป็นไปในปริมาณและอัตราที่มากและรวดเร็วยิ่งขึ้น งานศึกษาในหัวข้อนี้จึงมีมากขึ้นในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา โดยสามารถแยกเนื้อหาที่สำคัญออกเป็นสองเรื่องได้แก่ เรื่องที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยว ที่ศึกษาถึงศักยภาพในการจัดการท่องเที่ยวในชุมชน ผลกระทบทางบวก ในแง่ของการใช้การท่องเที่ยวเป็นเวทีในการสร้างพื้นที่ทางสังคมของกลุ่มชาติพันธุ์และเพื่อต่อรองกับหน่วยงานของรัฐ โดยเฉพาะในกรณีของชุมชนที่ตั้งอยู่ในพื้นที่อุทยานแห่งชาติ นอกจากนี้ยังมีการศึกษาถึงผลกระทบทางลบด้านต่าง ๆ ที่เกิดกับกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น งานของ Cohen (2001) ที่เชื่อมโยงเรื่องของการท่องเที่ยวเข้ากับการขายบริการทางเพศของ "ชาวเขา" หรือ งานของ Michaud (1996) ที่แสดงให้เห็นว่าการท่องเที่ยวเร่งให้ชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเข้าสู่ระบบการตลาดแบบเงินตรา งานที่แสดงให้เห็นถึงอำนาจที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างผู้ถูกท่องเที่ยวและผู้ท่องเที่ยวและผลกระทบต่อสังคม เช่น งานของ Prasit (1996) และ Toyota (1996) งานที่แสดงให้เห็นการท่องเที่ยวเชิงนิเวศและกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการท่องเที่ยวของยศ และคณะ (2546) และของสินธุ์และคณะ (2545) และงานที่เกี่ยวกับการทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์กลายเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว เช่น ไพโรจน์ (2548) และ ทวีช (2548)

อีกหัวข้อหนึ่งที่สำคัญภายใต้หัวข้อหลักนี้ คือเรื่องของการอพยพ ทั้งที่อพยพข้ามพรมแดนรัฐชาติและการอพยพจากชนบทเข้าสู่เมืองใหญ่

ในส่วนของ การอพยพข้ามพรมแดนรัฐชาติ ซึ่งเป็นงานศึกษาที่มีมากขึ้นตามปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดในระยะ 10 ปีที่ผ่านมา การเปลี่ยนแปลงในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงที่สำคัญในระยะไม่นานมานี้ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงระบอบเศรษฐกิจของประเทศสังคมนิยมจากเดิมที่ผูกขาดโดยรัฐ เป็นทุนนิยมแบบเสรีมากขึ้น รวมทั้งการเปิดให้มีความสัมพันธ์กับประเทศเพื่อนบ้าน หลังจากที่เปิดประเทศมาเป็นเวลาหลายสิบปี ประกอบกับความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีของการสื่อสาร ความรวดเร็วของการเดินทาง ทำให้ผู้คนเดินทางข้ามชาติได้ง่ายและรวดเร็วยิ่งขึ้น รวมทั้งการรับรู้เรื่องราวข่าวสารในประเทศอื่นก็เป็นไปได้รวดเร็วขึ้นและมาในหลายรูปแบบและช่องทาง ในสถานการณ์เช่นนี้ คนในประเทศหนึ่งเริ่มสนใจที่จะรู้จักและศึกษาเรื่องราวของคนที่อยู่ฝั่งเดียวกัน แต่อยู่ในดินแดน

ของประเทศเพื่อนบ้านหรือประเทศอื่นที่อยู่ห่างไกลออกไป อันเนื่องจากการอพยพโยกย้ายตั้งแต่ในอดีตกาล หรือในช่วงประวัติศาสตร์ที่ไม่ยาวนานนัก

การศึกษาเรื่องประวัติศาสตร์และลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะของคนไทยในประเทศอินเดีย จีน ลาว และเวียดนาม เป็นตัวอย่างของความสนใจดังกล่าวที่มีมากขึ้นในระยะสิบปีหลัง เห็นได้ชัดจากโครงการวิจัย "ประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไทย" ซึ่งมีนักวิชาการทั้งไทย และชาวต่างประเทศหลายคนเข้าร่วม และมีผลงานตีพิมพ์ในระยะสามปีที่ผ่านมาหลายเล่ม เช่น "หลักช้าง" ของ ยศ สันตสมบัติ (2544) "จักรวาลทัศน์ ฟ้า-ขวัญ-เมือง คัมภีร์โบราณไทอาหม" ของ รณี เลิศเลื่อมใส (2544) "ประวัติศาสตร์สิบสองจุไทย" ของ ภัททิยา ยิมเรวัต (2544) และงานแปลของจำนง หยิน และสมพงษ์ วิทวัสศักดิ์พันธุ์ (2544) เรื่อง "พงศาวดารเมืองไท เครือเมืองกูเมือง" นอกจากนี้ ยังมีโครงการวิจัยอีกหลายโครงการที่อาจจะไม่ใหญ่เท่ากับโครงการวิจัยดังกล่าวข้างต้น แต่ก็เป็นความสนใจอย่างต่อเนื่องในเรื่องของคนไทยในประเทศเพื่อนบ้าน เช่นงานเรื่อง "ชุมชนไทในพม่าตอนเหนือ" ของสุมิตรและคณะ (2545) งานเหล่านี้ถึงแม้จะเป็นการศึกษาคนไทยในต่างประเทศ แต่เนื่องจากผู้ศึกษาเป็นคนไทย และมีความกระตือรือร้นใคร่รู้ในเรื่องอัตลักษณ์ของคนไทว่าเหมือนหรือต่างกับคนไทในเมืองไทยอย่างไร งานจึงมีลักษณะเปรียบเทียบกับคนไท ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในภาคเหนือของประเทศไทย ได้แก่ ไทใหญ่ ไทเขิน ไทลื้อ หรือ ไทยวน ในด้านลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม รวมทั้งความสัมพันธ์ของคนไทเหล่านั้นกับคนไทในเมืองไทย เช่น การอ้างถึงพงศาวดารเมืองมว ที่ระบุนุหัวเมืองที่เจ้าขุนเสื่อข่านฟ้า และพระอนุชายกทัพไปรบถึงสิบสองปันนา ล้านช้างและล้านนา

งานที่เน้นความเชื่อมโยงและการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันแต่อยู่ข้ามพรมแดนของรัฐชาติมีหลายงานในช่วงสามปีที่ผ่านมา ได้แก่ งานศึกษาคนไทลื้อ คนมุสลิม ฯลฯ ที่ข้ามชายแดนระหว่างสองประเทศในเขตลุ่มน้ำโขงที่รวมในเล่มของ Evans, Hutton and Eng eds. (2000) งานของ Janet Sturgeon (2000) ที่เปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์อาข่า ทางภาคเหนือของประเทศไทย กับคนกลุ่มเดียวกันแต่อยู่บริเวณแคว้นสิบสองปันนา ตอนใต้ของจีน ในความสัมพันธ์กับรัฐ ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ งานของ คาราเต้ (2546) ที่เปรียบเทียบกลุ่มอาข่าในประเทศไทยและประเทศลาวในเรื่องของการตั้งถิ่นฐานและสถาปัตยกรรม งานของขวัญชีวัน บัวแดง (2545) ที่เปรียบเทียบอัตลักษณ์ของกลุ่มกะเหรี่ยงในประเทศไทยกับประเทศพม่า ที่ชี้ให้เห็นพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ที่เน้นถึงพัฒนาการของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ต่างกัน ทำให้จิตสำนึกความเป็นชาติ และลักษณะการสร้างภาพตัวแทนของความเป็นกะเหรี่ยงมีลักษณะที่ต่างกัน ส่งผลถึงความแตกต่างในวิถีการต่อสู้เพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการปกครองตนเอง และสิทธิในการได้รับการปฏิบัติต่ออย่างเท่าเทียมกัน บทความของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2545 ก) ที่เล่าถึงกรณีศึกษาเครือญาติม้ง ที่มีพี่น้องลูกหลานที่ใกล้ชิดอยู่กระจายกันถึงห้าประเทศ ได้แก่ จีน ไทย ลาว ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา และ

ความก้าวหน้าของการติดต่อสื่อสาร และการเดินทาง ทำให้การติดต่อพบปะกันเป็นไปได้ง่ายขึ้น บทความนี้จะเป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัยที่เน้นประวัติศาสตร์การโยกย้ายของคนม้งและความสัมพันธ์ข้ามแดน ต่อเนื่องจากงานวิทยานิพนธ์ปริญญาเอกของประสิทธิ์เองที่ศึกษาอัตลักษณ์ทางเครือญาติของม้ง ที่เน้นเฉพาะในประเทศไทย (Prasit 2001, ประสิทธิ์ 2546 ก) อรัญญา ศิริผล (2546 ข) ได้ให้ความสนใจกรณีกลุ่มชาติพันธุ์ม้งที่ใช้เครือข่ายอินเทอร์เน็ตในการติดต่อสื่อสารข้ามชาติ ในลักษณะของการสร้างชุมชนจินตนาการบนพื้นที่อินเทอร์เน็ต

ความเคลื่อนไหวเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างองค์กรและปัจเจกชนกลุ่มชาติพันธุ์อาฮา (ในประเทศจีนจัดอยู่ภายใต้กลุ่มของฮานี) ซึ่งปัจจุบันอาศัยอยู่ในหลายประเทศ ได้แก่ ประเทศไทย พม่า ลาว และจีน ในรูปแบบของการจัดประชุมประจำปีก็เป็นความเคลื่อนไหวที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการสร้างอัตลักษณ์และการฟื้นฟูความรู้ในด้านสังคมและวัฒนธรรมของอาฮา งานวิจัยของปนัดดา (2546) ศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างอาฮาในจีนกับอาฮาในไทย ที่ส่วนหนึ่งได้แสดงออกจากงานประชุมนานาชาติประจำปีฮานี-อาฮา ปี 2545 ซึ่งได้จัดขึ้นที่แคว้นสิบสองปันนา ประเทศจีน

ในระยะไม่กี่ปีที่ผ่านมา มีกิจกรรมการเคลื่อนไหวเกิดขึ้นมากขึ้นในบริเวณชายแดนไทย-พม่า อันได้แก่ การเปิดให้มีการค้าขายอย่างถูกกฎหมาย ในขณะที่เดียวกันก็มีเรื่องของการขนส่งสิ่งผิดกฎหมายข้ามชายแดน เช่น ยาเสพติด แรงงาน และการอพยพหลบหนีของผู้คนจากภัยสงครามที่เกิดขึ้นระหว่างรัฐบาลพม่าและชนกลุ่มน้อย ก่อให้เกิดค่ายอพยพจำนวนมากในบริเวณชายแดนที่ติดกับประเทศพม่า การเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นเหล่านี้ก่อให้เกิดความสนใจในหมู่สาธารณชนและนักวิชาการในประเด็นชายแดน ซึ่งเป็นแนวคิดและงานวิจัยที่พัฒนามาก่อนหน้านี้แล้วในประเทศตะวันตก ประเด็นความสัมพันธ์ของกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ชายแดนและข้ามชายแดน มีผู้ศึกษามากขึ้นในระยะสามปีที่ผ่านมา งานวิทยานิพนธ์ของจักรพันธ์ (2543) ศึกษาประวัติศาสตร์ โครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างคนมุสลิมเอง และระหว่างคนมุสลิมกับคนกลุ่มอื่น ๆ ที่ทำการค้าอยู่บริเวณชายแดน อำเภอแม่สอด จังหวัดตาก ซึ่งมีด้านการค้าที่ถูกต้องตามกฎหมาย จักรพันธ์พยายามโยงความสัมพันธ์ระหว่างอาชีพธุรกิจของคนมุสลิม อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และศาสนา ในลักษณะที่เป็นปัจจัยที่สำคัญที่มีผลต่อกันและกัน และทำให้สามารถอยู่ร่วมกับคนกลุ่มอื่นในลักษณะพหุสังคมได้

งานวิทยานิพนธ์ของ วันดี สันติวุฒิมณี (2545) เน้นอัตลักษณ์ของคนไทใหญ่ที่สร้างขึ้นโดยขบวนการกู้ชาติไทใหญ่ในบริเวณชายแดนไทย-พม่า วิทยานิพนธ์ให้ความรู้ในด้านประวัติศาสตร์การเกิดขึ้นของขบวนการกู้ชาติไทใหญ่และความสัมพันธ์กับผู้อำนาจในประเทศไทยได้เป็นอย่างดี และชี้ให้เห็นอัตลักษณ์ที่แสดงออกผ่านสัญลักษณ์ต่าง ๆ เช่น เพลงชาติ การแสดงละคร ฯลฯ ที่มีพัฒนาการเปลี่ยนแปลงไปตามการขึ้นและลงของผู้นำแต่ละคน และในพื้นที่ศึกษาเดียวกัน Pinkaew (2003) ได้เน้นศึกษาถึงพัฒนาการของบทบาทและสถานภาพของผู้หญิงที่อยู่ในขบวนการกู้ชาติไท

ใหญ่ ชี้ให้เห็นว่าขบวนการต่อสู้ของชาติพันธุ์นั้นไม่ได้ดำเนินไปโดยปราศจากความขัดแย้งในเรื่องของเพศสภาพ ในขณะที่เดียวกันก็ชี้ให้เห็นว่าผู้หญิงได้พยายามสร้างพื้นที่ทางสังคม เพื่อเพิ่มพลังอำนาจให้กับผู้หญิงที่อยู่ในขบวนการ ในอันที่จะไม่ทำให้ขบวนการต่อสู้เพื่อชาติพันธุ์โดยรวมอ่อนแอลง

ความสนใจในเรื่องค่ายอพยพที่อยู่เรียงรายบริเวณชายแดนไทย-พม่ากว่าสิบค่ายมานานกว่าสิบปีนั้นก็มิมากขึ้น งานวิทยานิพนธ์ที่ทำเรื่องนี้โดยตรงได้แก่ งานของจิรศักดิ์ มาสันเทียะ(2543) ที่ศึกษาบทบาทขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้การช่วยเหลือค่ายอพยพของคนกะเหรี่ยง และสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มต่าง ๆ ที่มีต่อการช่วยเหลือดังกล่าว ซึ่งงานแสดงให้เห็นถึงความขัดแย้งระหว่างการให้ความช่วยเหลือเพื่อมนุษยธรรมกับการต้องระวังไม่ให้รัฐบาลพม่ามองว่าเป็นการช่วยเหลือขบวนการต่อสู้ทางชาติพันธุ์ งานวิจัยขององค์กรเพื่อนไร้พรมแดน (2544) ที่ศึกษาค่ายอพยพกะเหรี่ยงจำนวน 3 ค่าย กะเหรี่ยง และไทใหญ่อย่างละ 1 ค่าย งานวิจัยแสดงให้เห็นว่าผู้อพยพไม่ได้ตัดไม้ทำลายป่าบริเวณศูนย์พักพิงดังที่มีผู้กล่าวหา งานวิทยานิพนธ์ของกิติธัช เอี่ยมพร้อม (2543) สนใจชุมชนหลายชาติพันธุ์ได้แก่ กะเหรี่ยง ลานู เย้า ลีซอ อาข่า ที่อพยพจากพม่าเข้ามาในประเทศไทยมานานแล้ว และได้ปรับตัวกลายเป็นหมู่บ้านท่องเที่ยวที่ในปี 2543 มีช่างที่ใช้สำหรับนักท่องเที่ยวถึง 41 เชือก

ส่วนงานที่เกี่ยวกับอพยพโยกย้ายจากชนบทหรือบนพื้นที่สูงสู่เมืองใหญ่ เช่นงานของ ขวัญชีวิตัน บัวแดง และคณะ(2546) และของทวิช และคณะ (2540) หรืออาจจะมียาวละเอียดแยกย่อยแต่ละกลุ่มที่เข้ามาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เช่น ปณิตดาที่ศึกษาเรื่องอาข่า (2546, 2547) ประสิทธิ์ (2547, 2548) ศึกษาเรื่องม้งและเมี่ยน และขวัญชีวิตัน (2548) ศึกษาเรื่องกะเหรี่ยง เป็นต้น อีกเนื้อหาที่สำคัญคือการอพยพข้ามชาติ ซึ่งมีทั้งในฐานะที่เป็นผู้ลี้ภัย เช่น งานของ Barbara Lopes (2003), Kook (2004) หรือเป็นชุมชนที่โยกย้ายมานานแล้ว ทั้งด้วยการถูกกวาดต้อนและย้ายมาโดยสมัครใจ ซึ่งผู้ศึกษาหลายคนสนใจว่าชุมชนชาติพันธุ์ซึ่งปัจจุบันอยู่ในขอบเขตของรัฐชาติที่ต่างกันยังมีสายสัมพันธ์กันอย่างไร มีงานศึกษาจำนวนไม่น้อยที่เกี่ยวกับคนไทลื้อและยองที่ย้ายเข้ามาจากเขตสิบสองปันนาประเทศจีนเข้าอยู่ในประเทศลาว และบริเวณล้านนา เช่น งานของ แสงว (2540) Cohen (1999, 2002) Baba (1996, 1999) Ratanaporn (2000) และมีจำนวนมากขึ้นที่ศึกษาเรื่องคนจีนฮ่อ เช่น งานของ Forbes and Henley (2000) Wang (2005) การศึกษาคนไทใหญ่ของวันดี (2544) นอกจากนั้นยังมีการอพยพข้ามชาติเพื่อเข้ามาทำงาน เช่น งานของวาสนา (2548) ที่กล่าวถึงแรงงานข้ามชาติที่อำเภอเชียงแสน

กล่าวได้ว่าการพัฒนาพื้นที่สูงส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงเหลือทางเลือกในการดำรงชีพอยู่ในชุมชนน้อยลงเรื่อย ๆ กล่าวคือชุมชนชาติพันธุ์ซึ่งเคยใช้ชีวิตพึ่งพาตนเองอยู่บนรากฐานภูมิปัญญาวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่นของกลุ่มเผ่าที่เหนียวแน่นด้วยการเกษตรแบบยังชีพ ต้องปรับเปลี่ยนมาเป็นชุมชนชาติพันธุ์ที่ต้องพึ่งพาความรู้และเทคโนโลยีด้านต่างๆจากภายนอกเป็นส่วนใหญ่ ไม่ว่าจะเป็นการเกษตรแบบที่ต้องพึ่งพาระบบตลาดเป็นหลัก การศึกษาตามระบบสมัยใหม่ที่ละเลยวัฒนธรรม

ประเพณีดั้งเดิม การอพยพย้ายถิ่นเพื่อการศึกษาในระดับที่สูงขึ้น หรือแสวงหาทางประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่นอกเหนือจากการเกษตร เป็นต้น ด้วยสภาพเช่นนี้จึงพบว่าจะมีชาวบ้านจำนวนหนึ่งยังคงยืนหยัดใช้ชีวิตอยู่ในชุมชนบนที่สูงเช่นเดิม แต่วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป เช่น บางหมู่บ้านไม่มีครัวเรือนทำการเกษตรแบบยังชีพด้วยการปลูกข้าวเป็นพืชหลักอีกต่อไป แต่จะดำรงชีพด้วยการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อขายหรือกลายเป็นหมู่บ้านของแรงงานรับจ้าง ทั้งภายในหมู่บ้านและภายนอกหมู่บ้านที่ไกลออกไปเรื่อยๆ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ บางหมู่บ้านกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยว ชาวบ้านมีอาชีพค้าขายและให้บริการต่างๆแก่นักท่องเที่ยว นอกเหนือจากนี้แล้วยังมีชาวบ้านอีกเป็นจำนวนมากที่กลายมาเป็นชาวเขาในเมือง ทั้งแบบชั่วคราวและแบบถาวร

จากปรากฏการณ์ของการอพยพเข้ามาอยู่อาศัยและทำงานในเมืองมากขึ้นของชาวเขา ทำให้เริ่มมีงานศึกษาเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในเมือง งานศึกษาของทวิช จตุวรรพฤกษ์ (2538, 2541) ถือได้ว่าเป็นก้าวใหม่ของงานวิชาการเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในเขตเมืองซึ่งอธิบายให้เห็นถึงความพยายามของชาวลื้อที่จะถ่ายทอดและเปิดเผยเรื่องราวในชีวิตที่ต้องต่อสู้ปรับเปลี่ยนวิถีการดำรงชีวิตไปพร้อมกับเผชิญหน้ากับความไม่แน่นอนของกระแสที่เรียกว่า “การพัฒนา” ตั้งแต่ช่วงที่ยังอยู่ในชุมชนบนพื้นที่สูงจนถึงการดิ้นรนพลิกฟื้นภูมิปัญญาผ่านพิธีกรรมตามจารีตของชาวลื้อ เพื่อสร้างพลังในการประกาศศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์กลุ่มหนึ่งที่มีตัวตนอยู่ในพื้นที่เขตเมืองใหญ่

งานวิจัยที่น่าสนใจในช่วงนี้ อีก 2 เรื่องเป็นงานวิจัยที่ใช้วิธีการศึกษาแบบมานุษยวิทยาสตรีนิยม (feminist anthropology) เรื่องแรกคืองานของวิสุทธิ เหล็กสมบุญ (2544) เรื่อง การสร้างความหมายว่าด้วยเครือญาติและครอบครัวในเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงอิวเมี่ยน (เย้า) ในชุมชนเมือง ซึ่งมองว่าเครือข่ายทางสังคมของผู้หญิงอิวเมี่ยนอยู่บนฐานความสัมพันธ์ทางเครือญาติ ความสัมพันธ์ทางการผลิตและการบริโภค ทั้งที่เป็นเชิงอุดมการณ์และการสร้างความหมายต่างๆที่เกี่ยวข้องกับบทบาททางเพศสภาพ ตลอดจนการควบคุมจัดการทางเพศในเครือญาติและครอบครัว งานศึกษาชิ้นนี้เลือกตลาดแห่งหนึ่งในเมืองเชียงใหม่เป็นพื้นที่วิจัย ซึ่งเป็นเสมือนเวทีที่มีคนหลายชาติพันธุ์เข้ามาแสดงบทบาทร่วมกัน เช่น คนม้งที่ลงมาค้าขายพืชไร่ คนปกากะญอที่ลงมาเป็นลูกจ้างร้านขายผัก แต่ที่มีจำนวนมากที่สุดคือคนเมี่ยนที่มีอาชีพขายน้ำเต้าหู้อยู่ที่ตลาดแห่งนี้ จากการศึกษาพบว่าการพัฒนาจากหน่วยงานต่างๆที่เกิดขึ้นในชุมชน ประกอบกับการหลั่งไหลของกระแสนิยมซึ่งมีลักษณะครอบงำด้วยระบบอำนาจผู้ชายเป็นใหญ่ มีส่วนผลักดันให้ผู้หญิงอิวเมี่ยนทั้งที่อยู่ในวัยสาวและวัยสูงอายุ ดิ้นรนมาหาช่องทางประกอบอาชีพในชุมชนเมืองมากขึ้น ซึ่งไม่ใช่ลักษณะของการถูกกดขี่จากผู้ชาย แต่เป็นการดิ้นรนต่อสู้กับอุปสรรคต่างๆในอันที่จะเข้าถึงปัจจัยการผลิตที่แตกต่างกันตามแต่กลุ่มวัย ฐานะชีวิต และประสบการณ์ส่วนบุคคล เครือข่ายทางสังคมแบบไม่เป็นทางการของกลุ่มผู้หญิงอิวเมี่ยนในเมืองเกิดขึ้นจากการเลือกใช้ความหมายและชุดความคิดตามแบบแผนจารีตของ

สังคมอิวเมียนเป็นหลัก และใช้เครือข่ายทางสังคมนี้เป็นเวทีของการแสดงอำนาจทั้งแบบรูปธรรมและนามธรรมในวิถีการผลิตและการบริโภคของผู้หญิงอิวเมียน

งานของชลดา มนตรีวัต (2544) เรื่อง ชีวิตความเจ็บปวดของลูกสาวผู้ถูกขาย : กรณีศึกษาลูกสาวลาหู่ที่ถูกครอบครัวขายเป็นสินค้า *ข้อเด่น*ของงานชิ้นนี้คือการที่ชลดามีสถานภาพเป็นคนใน ความ เป็นหญิงลาหู่ทำให้ความสนใจศึกษาของชลดาสามารถเชื่อมโยงเงื่อนไขทางวัฒนธรรมของชาวลาหู่ซึ่ง หล่อหลอมให้เกิดการสร้างความเป็นหญิง-ชาย ชลดาเสนอว่าพื้นฐานวัฒนธรรมนี้มีส่วนสำคัญในการ ตัดสินใจของครอบครัวที่ขายลูกสาวให้แก่คนอื่น *ข้อเด่นอีกประการหนึ่ง*คือการที่ชลดาศึกษาโดยให้ลูก สาวลาหู่ที่ถูกขายเป็นผู้ร่วมวิจัยด้วยการเขียนบันทึกบอกเล่าเรื่องราวความเจ็บปวดของเธอ ตั้งแต่ ความยากลำบากของหญิงลาหู่เมื่อครั้งอยู่กับครอบครัวในชุมชนบนที่สูงที่มีความผันผวนจากการ พัฒนาตามระบบเศรษฐกิจแบบเสรีทุนนิยม ซึ่งแพร่เข้าสู่ชุมชนอย่างรวดเร็ว ทำให้ลูกสาวลาหู่ซึ่งเติบโต มากับระบบคุณค่าในวัฒนธรรมเดิมที่ผู้หญิงถูกผูกไว้กับภาระหน้าที่ต่อครอบครัวและชุมชน เมื่อผู้หญิง ปฏิบัติตามที่คนอื่นคาดหวัง และทำให้สิ่งนั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ เธอจึงจะได้รับการยอมรับว่า “มีคุณค่า” ในภาวะที่ชุมชนชาวลาหู่ต้องเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกอย่างมากมาย ในด้านหนึ่งได้นำความทันสมัย การศึกษาศูนย์ใหม่ ความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรและโอกาสดีต่างๆเข้าไปสู่ ชุมชน เปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้หญิงสามารถเข้าไปมีส่วนร่วมแบ่งในพื้นที่ทาง สังคมมากขึ้น แต่โอกาสดังกล่าวก็ไม่ได้มีให้สมาชิกทุกคน ผู้ที่มีโอกาสอยู่แล้วยิ่งเพิ่มโอกาสให้กับตัวเอง ขณะที่กลุ่มที่ยังด้อยโอกาส ก็ยังคงขาดโอกาสในการกระทำต่างๆในสังคมอยู่เช่นเดิม

งานของอะยาโกะ โดมิตะ (2545) ศึกษาเรื่องเครือข่ายการเรียนรู้ของชาวอาซาผู้ค้าสินค้า ชาวเขา จำนวน 10 คนบริเวณตลาดไนท์บาร์ซาร์และบริเวณใกล้เคียง เช่น ตลาดอนุสาร ถนนท่าแพ และถนนลอยเคราะห์ ในเขตเมืองเชียงใหม่ พบว่านโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวได้ทำให้เมืองเชียงใหม่ กลายเป็นเมืองท่องเที่ยวหลักของภาคเหนือ มีนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเดินทาง ท่องเที่ยวปีละกว่า 2 ล้านคน ทำให้เมืองเชียงใหม่ต้องการแรงงานในระดับต่างๆมากขึ้น จึงเกิดการ ดึงดูดคนยากจนจากชนบทเข้าสู่เมือง ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นแรงงานไร้ฝีมือ และมีการศึกษาน้อย ชาวเขา ก็มีสภาพชีวิตแบบพึ่งพาเมืองมากขึ้นเช่นกัน คือต้องดิ้นรนแข่งขันกับระบบการตลาด ราคาสินค้าทาง การเกษตรตกต่ำ ได้รับการศึกษาน้อย เมื่อชาวเขาหลงจากหมู่บ้านเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ ทุกคนต้องอาศัย เครือข่ายทางสังคมของตน อันได้แก่เครือญาติพี่น้องที่ใกล้ชิด เช่น พ่อแม่ พี่น้อง สามเณร/ภรรยา เพื่อน ใน การช่วยเหลือแนะนำเกี่ยวกับการอยู่อาศัยและประกอบอาชีพค้าขายอยู่ในเมือง ชาวเขาจำนวนมากที่ ลงมาอยู่ในเมืองสามารถพูดภาษาไทยแต่ไม่ชัด และไม่สามารอ่าน-เขียนภาษาไทยได้ ไม่มีบัตร ประชาชน จึงจำเป็นต้องเข้าสู่งานภาคบริการระดับล่าง เช่น เด็กเสิร์ฟ คนล้างจาน ยาม คนขับรถ รับจ้าง พนักงานปั๊มนวดในห้องน้ำ อีกส่วนหนึ่งพยายามเป็นเจ้าของกิจการขนาดเล็กของตัวเอง โดย ขายสินค้าหัตถกรรมที่มีลักษณะทางวัฒนธรรมบางอย่างของตน เมื่อกลับสู่ชุมชนบนที่สูงก็มักจะ

ชักชวนญาติพี่น้องและเพื่อนฝูงเข้ามาทำงานในเมืองด้วย ทำให้เกิดปัญหาที่สัมพันธ์ต่อเนื่องกันทั้งในชุมชนบนที่สูงและในเมือง กล่าวคือ ครอบครัวเข้าสู่ภาวะล่มสลาย แรงงานเคลื่อนย้ายเข้าสู่เมือง ขาดกำลังคนในการร่วมพัฒนาชุมชนบนพื้นที่สูง ในเขตเมืองก็เกิดการขยายตัวของชาวเขาในชุมชนแออัด ขาดโอกาสในการพัฒนาตนเองในด้านต่างๆ เนื่องจากไม่มีบัตรประชาชน จึงไม่ได้รับสวัสดิการสังคมที่ดี

งานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในเมืองที่พอจะมีในช่วงนี้ ส่วนใหญ่จะเป็นงานศึกษาที่ไม่ได้มุ่งเน้นเรื่องอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ แต่จะเป็นงานศึกษาโดยวิธีสำรวจ ซึ่งช่วยให้เห็นภาพความเคลื่อนไหวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆที่ต้องดิ้นรนเข้ามาหาแหล่งที่อยู่และการประกอบอาชีพในเมืองที่หลากหลาย เช่น งานของทรงศักดิ์ เทพสาร (2542) ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์หลัก 5 กลุ่ม คือ อาข่า ลีซอ ลาหู่ ม้ง เย้า จำนวน 112 ครอบครัวที่อาศัยอยู่ในชุมชนสลัมในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ พบว่าจำนวน 85 % ได้อพยพเข้ามาอยู่ในเมืองตั้งแต่ พ.ศ.2530 สาเหตุสำคัญที่ทำให้ต้องอพยพเข้าสู่เมืองคือ ประการที่หนึ่ง การขาดแคลนที่ดินในการทำเกษตร เนื่องจากนโยบายการขยายพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และการปฏิรูปที่ดินที่เคยใช้ในการเกษตรไปเป็นกิจการเชิงพาณิชย์ที่ไม่ใช่การเกษตร ทำให้กลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงขาดปัจจัยสำคัญในการดำรงชีพด้วยระบบการทำเกษตรเช่นเดิม ประการที่สอง การศึกษาพบว่าบางครอบครัวอพยพเข้ามาอยู่ในเมือง เนื่องจากไม่ประสงค์หรือไม่สามารถจะดำเนินชีวิตตามแบบแผนสังคมวัฒนธรรมเดิมได้ เช่น ครอบครัวชาวอาข่าที่มีลูกแฝด ไม่ต้องการใช้ชีวิตที่ถูกรังเกียจจากชุมชน จึงตัดสินใจโยกย้ายลงมาอยู่ในเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ใหม่ที่อยู่นอกเหนือจากระบบความเชื่อเดิม ประการที่สาม ความต้องการที่จะได้รับการศึกษาในระดับที่สูงกว่าที่โรงเรียนในชุมชนจัดให้ จึงจำเป็นต้องเข้ามาอยู่ในเมือง และเชื่อว่าหากลูกหลานได้รับการศึกษาระดับสูงแล้ว ก็จะมีโอกาสหางานทำที่ไม่ใช่งานเกษตรกรรมมากขึ้น ประการที่สี่ การอพยพเข้าสู่เมืองด้วยพื้นฐานความคิดที่ว่า เมืองคือพื้นที่ของความเจริญก้าวหน้า ความทันสมัย ความศิวิไลซ์ ซึ่งจะช่วยให้ตนเองผันจากความลำบาก ความด้อยวัฒนธรรมให้กลายเป็นคนที่เจริญและทันสมัยเท่าเทียมกับคนอื่นในสังคมได้

งานของอิทธิพล เหมหงษ์ (2545) เสนอภาพรายละเอียดและกระบวนการเปลี่ยนแปลงแบบแผนในการดำเนินชีวิตของเด็กนักเรียนหญิงชาวกะเหรี่ยง 10 คน ซึ่งเรียนอยู่ที่โรงเรียนพระหฤทัยคอนแวนต์ จ.เชียงใหม่ ภายใต้การควบคุมดูแลของครู บาทหลวง และซิสเตอร์แทนผู้ปกครอง ทำให้เด็กหญิงกะเหรี่ยงเหล่านี้ ต้องปรับตัวจากสภาพสังคมวัฒนธรรมเดิมที่พึ่งพาช่วยเหลือกันภายในชุมชน เคารพญาติมิตรและผู้อาวุโส มีความเชื่อและพิธีกรรมที่นับถือผี เข้าสู่สังคมวัฒนธรรมและเศรษฐกิจแบบใหม่ กติกาใหม่ เพื่อนใหม่ ความเชื่อใหม่ ต้องพยายามพูดภาษาไทยให้คล่อง เรียนรู้มารยาทและการทำเคารพแบบไทยและตะวันตก ด้วยความหวังที่จะมีโอกาสหางานทำได้ง่ายหลังจากเรียนจบ และแสดงการรักษาวินัยธรรมประจำเผ่าด้วยการแต่งกายแบบกะเหรี่ยงตามที่ทางโรงเรียนกำหนดให้

การศึกษาของสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เรื่อง A Study of the Socio-Economic Vulnerability of Urban-based Tribal Peoples in Chiang Mai and Chiang Rai (Kwanchewan, et al.,2002) พบว่ากลุ่มชาติพันธุ์ในเขตเมืองที่อยู่ในภาวะเสี่ยงต่อการติดเชื้อ HIV/AIDS มากที่สุด กลุ่มที่เป็นเด็กเร่ร่อน, กลุ่มที่ทำงานบริการทางเพศ และ แรงงานรับจ้าง มีสาเหตุหลักมาจากการขาดความเข้าใจการปรับตัวใช้ชีวิตกับสังคมวัฒนธรรมในเขตเมือง ทำให้มีพฤติกรรมเสี่ยงต่อการใช้ยาเสพติดและพฤติกรรมเสี่ยงทางเพศได้ง่าย

นอกนั้นเป็นงานศึกษาที่ดูอิทธิพลของสื่อที่มีต่อการนำเสนอภาพลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์สู่สาธารณะ เช่น งานของกฤษดาพรรณ (2543) หรือการศึกษาเกี่ยวกับการที่กลุ่มชาติพันธุ์อาศัยเทคโนโลยีทางการศึกษามาเป็นกลไกในการเชื่อมความสัมพันธ์และผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของกลุ่ม อย่างงานของ Wasan (2004) และ Prasit (2004) เป็นต้น

3.2 งานด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

กระแสความขัดแย้งและผลกระทบที่เกิดขึ้นจากนโยบายของรัฐชาติที่จำกัดการใช้ทรัพยากรป่าไม้บนพื้นที่สูงโดยการประกาศเขตป่าอนุรักษ์ นำไปสู่การค้นหาคำรู้และวิธีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของกลุ่มชาติพันธุ์ เพื่อตอบโต้ข้อกล่าวหาเรื่องการทำลายป่า และเพื่อเรียกร้องสิทธิในการทำมาหากินในเขตป่า ทำให้มีนักวิจัยและนักศึกษาจำนวนไม่น้อยศึกษาทั้งในเรื่องผลกระทบของนโยบายของรัฐ เช่น งานของ Buergin (2000, 2003) งานของ Tomforde (2003) งานของ Prasit (2004) และงานภาษาไทยจำนวนมากกว่างานภาษาอังกฤษที่กล่าวถึงความรู้และวิธีการจัดการ เช่น งานของ กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง (2545) นิพัทธเวช (2541) สุริยา (2540) ประเสริฐ (2540) เจษฎา (2542) อະภัย (2547) รวมไปถึงการให้ความหมายของสิ่งแวดล้อมและธรรมชาติจากมุมมองของกลุ่มชาติพันธุ์เอง เช่น งานของ Pinkaew (2002) ไพบุลย์ (2547) เนตรดาว (2544) และงานของสมบัติ (2540)

นอกจากนี้งานที่สำคัญที่ก่อให้เกิดการถกเถียงกันกว้างขวาง เป็นเรื่องของการสนับสนุนและการท้วงติงขบวนการต่อสู้และตอบโต้กับรัฐ โดยการสร้างวาทกรรมการเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีวัฒนธรรมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มกะเหรี่ยง ซึ่งงานของ Walker (1999) ดูจะเป็นชิ้นแรกที่กล่าวว่า ภาพของการทำไร่หมุนเวียนซึ่งถือเป็นการอนุรักษ์ป่าของกลุ่มกะเหรี่ยงที่เขาเรียกว่า "ฉันทามติกะเหรี่ยง" (Karen consensus) นั้น เป็นภาพที่ละเลยความเป็นจริงที่คนกะเหรี่ยงได้ทำการเกษตรแบบใช้ที่ดินซ้ำอยู่กับที่และการค้าขายที่มีมานานแล้ว การสร้างภาพดังกล่าวจะไม่ได้ผลในการต่อสู้เพื่อช่วงชิงทรัพยากรป่า ดังในบทความของ Walker ที่ว่า

This paper argues that the portrayals encompassed by this 'Karen consensus' rely on overly selective accounts of Karen economy and, in particular, play down the historical importance of long-term agricultural intensification and commercial exchange. While recognizing the importance of establishing the legitimacy of upland communities in a context of tenure insecurity and resource conflict, the paper argues that the 'limited legitimacy' of the 'Karen consensus' runs the risk of undermining Karen claims for a greater share of natural resources and development assistance.

Hayami (1997, 2005) เพิ่มเติมเช่นกันว่าไร่หมุนเวียนไม่ได้มีความสำคัญมากนักกับคนกะเหรี่ยงในเขตบ้านวัดจันทร์ที่เธอศึกษา แต่เธอก็แสดงให้เห็นในงานชิ้นหลังว่าอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงที่เป็นผู้นุรักษ์ป่าที่ดูเหมือนจะช่วยกันสร้างโดยหลายฝ่ายนั้น ปัจจุบันได้กลับมาเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยง และนำไปใช้ในการอธิบายเรื่องต่าง ๆ เช่น เรื่องการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ งานของวินัย

กรณีศึกษาชุมชนบ้านหนองเต่า ต.แม่วิน อ.แม่วาง จ.เชียงใหม่ พบว่า มีการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับปกากะญอผ่านงานเขียนบทความต่างๆ โดยนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ภายใต้กระแสสิ่งแวดล้อมนิยม ซึ่งทำการแปลงทุนทางวัฒนธรรม ทั้งภูมิปัญญาท้องถิ่น ตำนานโบราณ ความเชื่อทางศาสนา และรูปแบบการจัดการทรัพยากร ให้เป็นอำนาจในกระบวนการต่อสู้เพื่อพื้นที่ป่าและคุณค่าเชิงสัญลักษณ์อื่นๆ ของชุมชน

Gravers (2001, 2004) Yos (2004) และ วินัย (2545)

3.3 งานด้านศาสนาและวัฒนธรรม

ในหัวข้อนี้ มีเนื้อเรื่องรองลงไปที่ยังค่อนข้างหลากหลาย และใช้แนวคิดและวิธีวิทยาที่แตกต่างกันไป อาจแบ่งเนื้อเรื่องย่อยดังกล่าวได้ดังนี้

การเปลี่ยนศาสนาและขบวนการทางศาสนา

โลกาภิวัตน์ และความทันสมัย ผลักดันให้ชุมชนมีการปรับตัวแม้กระทั่งในเรื่องของศาสนา ที่ให้โลกทัศน์ สัญลักษณ์ และแนวปฏิบัติที่แตกต่างกันระหว่างศาสนาหลัก (World religion) และศาสนาดั้งเดิม ปรากฏการณ์ที่กระแสนี้เปลี่ยนศาสนาไปนับถือศาสนาหลักมากขึ้น โดยเฉพาะนิกายโปรเตสแตนต์นั้น ทำให้ประเด็นการเปลี่ยนศาสนาและผลกระทบต่อการศึกษาเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นเป็นประเด็นที่มีผู้คนสนใจทำการศึกษาวิจัยกันมากในระยะสิบปีที่ผ่านมา งานในกลุ่มนี้ เช่น งานของ Chumpol (1997), Kwanchewan (2004), Hayami (2004), Nishimoto (1999), Platz (2003), สรินยา (2541) เป็นต้น นอกจากนั้นงานในกลุ่มนี้ยังมีการศึกษาเรื่องขบวนการทางศาสนา ที่เป็นการก่อตัว

ของกลุ่มศาสนาใหม่ที่นำโดยผู้นำที่มีบุญญาบารมี และมีลักษณะตอบโต้หรือแข่งขันกับศาสนาหลัก เช่น งานของ Kwanchewan (2003) และ Cohen (2000)

ประวัติศาสตร์บอกเล่า

ในระยะเวลาที่ผ่านมา กระแสความสนใจที่จะกลับไปทำความเข้าใจประวัติความเป็นมาของท้องถิ่นหรือกลุ่มชาติพันธุ์มีมากขึ้น อีกทั้งทางสำนักงานกองทุนส่งเสริมการวิจัย มีการส่งเสริมให้ทำวิจัยในเรื่องประวัติศาสตร์ท้องถิ่นกันหลายเรื่อง จึงมีงานในเรื่องนี้หลายงาน เช่น งานของ วีระพล (2548) และ Renard (2002) โครงการศึกษาชุดประวัติศาสตร์ท้องถิ่นภาคเหนือ ที่ทำการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน ต่างๆ รวม 7 โครงการย่อยด้วยกัน (อรรถจักร 2548) รวมถึงการรวบรวมนิทานและเรื่องเล่าของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น การศึกษาเรื่องเล่าของลาหู่ (Pun and Lewis 2002) และของอาข่าหรือฮาหนี (Lewis and Bibo 2002)

ศิลปหัตถกรรม

มีงานที่ศึกษาภูมิปัญญา กระบวนการผลิต และเทคนิควิธีการ เช่น งานของกาวา (2548) ที่ศึกษาเรื่องการผลิตผ้าของชาวปกากะญอ และงานที่ศึกษาศิลปะการสร้างบ้านของกลุ่มชาติพันธุ์ที่นักศึกษาปริญญาโท มหาวิทยาลัยศิลปากรทำหลายรายการ อย่างงานของกวิน (2545) งานศึกษาเกี่ยวกับเครื่องดนตรีและการละเล่นของกลุ่มชาติพันธุ์ เช่น งานศึกษาเรื่องแคน (แคน) ของมั่งโดยวัฒน์ชาย (2543) งานศึกษาเกี่ยวกับผ้าชาวเขา ของกลุ่มนักวิจัยสถาบันวิจัยชาวเขา (2543) ที่อธิบายถึงวัตถุดิบและกระบวนการทำเครื่องดนตรีและการทอผ้า

พิธีกรรม

เป็นหัวข้อที่นักวิจัยเลือกทำกันมากที่สุดหัวข้อหนึ่งทั้งคนไทยและคนต่างประเทศ การใช้แนวคิดค่อนข้างหลากหลาย เช่น งานของ Tapp (2000) Baba (1996) จงจิต (2546) ที่โยงเรื่องพิธีกรรมกับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ งานของ Gravers (1999) และ Thawit (1996) ที่วิเคราะห์ให้เห็นว่าพิธีกรรมเป็นแหล่งของอำนาจ งานของ Hayami (2003) ที่โยงการเปลี่ยนแปลงของพิธีกรรมกับการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม แต่ก็มีนักวิจัยจำนวนหนึ่งที่ไม่ได้โยงเรื่องประเพณีหรือพิธีกรรมเข้ากับเรื่องอื่น ๆ แต่ศึกษาในเชิงคติชนที่อธิบายรายละเอียดของพิธีกรรมและกล่าวถึงคุณค่าในตัวของมัน เช่น งานของ ทวี (2542) ชัยศิลป์ (2543) การศึกษาการผลิตข้าวทางวัฒนธรรมและพิธีกรรมของชาวไทลื้อ ของวันดี (2544) การศึกษาความเชื่อเรื่องผีและพุทธศาสนา โดยรัตนพร (2542) กับงานศึกษาที่ดูความเปลี่ยนแปลงของประเพณีและพิธีกรรมต่างๆ ไป เช่น งานของเรณู (2541) ที่ศึกษาประเพณีพิธีกรรมชาวไทใหญ่บ้านใหม่หมอกจ๋าม พิธีกรรมและความเชื่อด้านการเกษตรของชาวลัวะ ของทวี (2542) เป็นต้น

ภาษา

การศึกษาในเรื่องของภาษา มีผู้ศึกษาจำนวนไม่น้อย มีทั้งการวิเคราะห์ในเชิงภาษา เช่น การศึกษาคำศัพท์ที่เกี่ยวกับป่าชุมชนโดย กมลธรรม (2539) หรือเป็นการศึกษาหนังสือ (text) เช่น งานศึกษานิทานไทใหญ่ ของกมลสรวง (2547) หรือเป็นการศึกษาคูคุณค่าหรืออำนาจของตัวหนังสือ (literacy) เช่นงานของ Pine (2004) รวมทั้งการสำรวจและทำแผนที่กลุ่มภาษาต่างๆ การทำศัพท์านุกรม สารานุกรมและบทสนทนากลุ่มภาษาต่างๆ เช่น งานของสุวิไล (2541 และ 2544) กับภักทิตยาและสุรียา (2541) การศึกษาภาษาและวัฒนธรรมของลาวเวียง โดยกิตติภักดิ์ (2545) เป็นต้น

3.4 การพัฒนาและนโยบายของรัฐบาล

การที่รัฐไทยมีนโยบายเฉพาะสำหรับ"ชาวเขา" เพื่อแก้ปัญหาต่างๆ ที่เกิดขึ้น รวมทั้งการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมที่ปฏิบัติการผ่านระบบการศึกษา ศาสนา การเมืองการปกครอง การดูแลรักษาสุขภาพ และอื่นๆ ตลอดช่วงระยะเวลาที่สืบทอดมา ทำให้เกิดผลกระทบที่ตามมามากมาย อันกลายมาเป็นประเด็นการวิจัยหลักในช่วงทศวรรษนี้ โดยอาจแบ่งงานศึกษาออกได้เป็นสองส่วนด้วยกันคือ ส่วนแรกที่เป็นงานเขียนของนักพัฒนาหรือเจ้าหน้าที่ของรัฐที่มองว่าวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์นั้นที่สูงนั้นเป็นปัญหาของการพัฒนา ดังนั้นจึงยังคงเน้นการศึกษาพื้นฐานของระบบความเชื่อและวัฒนธรรม กับการค้นหาแนวทางในการส่งเสริมงานของรัฐให้ประสบความสำเร็จ เช่น งานด้านการส่งเสริมสุขภาพและการวางแผนครอบครัว ของสมควร (2540) สามารท (2546) และกรรณิการ์ (2546) งานด้านการส่งเสริมการเกษตรแผนใหม่ ของบัณฑิต (2543) และชูพงศ์ (2544) การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ โดยประคอง (2544) งานด้านการศึกษา โดยเรณู (2535) ณรงค์ (2536) และโครงการพระธรรมจาริก ของประจวบ (2540) เป็นต้น

ในขณะที่งานศึกษาอีกส่วนหนึ่งเน้นที่ผลกระทบของนโยบายรัฐและความทันสมัยที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะในเรื่องผลกระทบต่อวิถีชีวิตและอัตลักษณ์ทางด้านชาติพันธุ์ งานเขียนในกลุ่มนี้ที่เห็นชัดคือ บทความที่รวมในหนังสือ เรื่อง Development or Domestication? Indigenous Peoples of Southeast Asia ของ Mckaskill and Kamp eds.(1997) และบางส่วนของหนังสือ Living at the Edge of Thai Society: The Karen in the Highlands of Northern Thailand ของ Delang ed. (2003) การใช้กีฬาเป็นปฏิบัติการในการก้าวสู่ความทันสมัยของคนเมียน ของ Jonsson (2003) การขจัดปัญหาการปลูกฝิ่น โดย Renard (2001) วาทกรรมว่าด้วยชาวเขา ของปิ่นแก้ว (2541) กระบวนการกลายเป็นคนจน โดยอัมพวา (2544) การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของเยาวชนชาวเขาที่เข้ามาอยู่ในเมือง โดยอิทธิพล (2545) ผลกระทบของโครงการพัฒนาที่มีต่อชุมชนบนที่สูง ของนพคุณ (2538) รวมถึงการศึกษานโยบายของรัฐที่ส่งผลกระทบต่อชาวมลาบรี โดยศักรินทร์ (2548) เป็นต้น

ในระยะสามปีที่ผ่านมา มีวิทยานิพนธ์หรือการศึกษาวิจัยจำนวนมาก ที่ใช้กลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงหรือ "ชาวเขา" เป็นกลุ่มหรือพื้นที่เป้าหมายของการศึกษา เช่น ในส่วนที่เป็นงานการประเมินผล การวัดการเรียนรู้ หรือการรับรู้ที่มีต่อโครงการต่าง ๆ ดังตัวอย่าง หัวข้อการประเมินผลนโยบายการวางแผนครอบครัว การรับรู้ประโยชน์ของหญ้าแฝก การดูแลตัวเองของผู้หญิงชาวเขาล้างคลอด การประเมินโครงการส่งเสริมการเกษตร การพัฒนาแผนการสอน การประเมินผลโครงการฝึกอาชีพ การประเมินโครงการพัฒนาคุณภาพชีวิต ทศนคติต่อการปลูกผัก การเรียนรู้เรื่องการพังทลายของหน้าดิน เป็นต้น งานเหล่านี้ สะท้อนให้เห็นว่ามีงานพัฒนาจำนวนมากที่ทำกับชาวเขา ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่มีลักษณะเฉพาะของพื้นที่ภาคเหนือที่ต่างจากภาคอื่น แต่เป็นงานที่เน้นการศึกษา "โครงการ" มากกว่าการศึกษา "คน" เพื่อให้ทราบว่าการดำเนินงานของโครงการพัฒนานั้นได้รับผลสำเร็จมากน้อยเพียงใด มากกว่าการทำความเข้าใจว่า ตัวคนนั้นมีความเข้าใจ ความรับรู้ และความรู้สึกนึกคิดต่อเรื่องนั้น ๆ อย่างไร การรับรู้แบบนั้นเกิดขึ้นจากสาเหตุอะไร เกี่ยวพันกับความสัมพันธ์กับรัฐและกลุ่มอื่น ๆ ที่มีลักษณะเฉพาะอย่างไร บ่อยครั้งที่โครงการแบบมาตรฐานที่นำเข้าไปในชุมชนจะมีสมมุติฐานว่า ได้รับการทดสอบมาแล้วว่าเป็นสิ่งที่ดี แต่การไม่รับ หรือรับรู้ไม่ถูกต้อง ของชาวเขาถือว่าเป็นปัญหาที่จะต้องได้รับการแก้ไข แม้แต่งานในหัวข้อที่น่าจะนำไปสู่ความเข้าใจในเรื่องคน เช่นงานศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมทางการเมืองของชาวเขาเผ่าม้งที่จังหวัดน่าน ของโชคชัย (2543) ก็กลับเป็นการศึกษาเชิงปริมาณ ที่นำเอาเกณฑ์ของลักษณะการเมืองการปกครองที่เป็นแบบประชาธิปไตยจากตำราหรือจากแนวคิดตะวันตกมาวัดว่า ชาวม้งในหมู่บ้านที่ศึกษามีความรู้และการปฏิบัติตามเกณฑ์ของการเมืองการปกครองแบบประชาธิปไตยหรือไม่ โดยมองประเด็นการเลือกตั้ง การเข้ามีส่วนร่วมในองค์กรการเมืองการปกครองต่างๆ ฯลฯ ไม่ได้ทำให้เข้าใจว่าการเมืองการปกครองแบบที่คนม้งปรารถนา แบบที่เขาเข้าใจ และปฏิบัติอยู่นั้นเป็นเช่นไร

สำหรับการศึกษาวิจัยแบบชาติพันธุ์วรรณนาโดยศึกษาในประเด็นหนึ่งอย่างละเอียดในพื้นที่ชุมชนเดียว ซึ่งเป็นวิธีการที่ทำกันมานานก็ยังมีอยู่ เช่นวิทยานิพนธ์ของมณฑลเศียร สังข์เงิน (2544) ที่เลือกเอาหมู่บ้านกะเหรี่ยง บ้านหนองเต่า อำเภอแม่วาง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นหมู่บ้านศึกษาในหัวข้อการควบคุมทางสังคมของชุมชนชาวเขา จุดอ่อนของงานศึกษาประเภทนี้ ก็คือการทำมักจะไม่ได้เชื่อมโยงถึงประวัติศาสตร์ และความสัมพันธ์กับรัฐและสังคมภายนอก ที่มีบทบาทอย่างสำคัญที่ทำให้หมู่บ้านนั้นมีลักษณะแบบหนึ่งแบบใด และการนำเสนอมักจะออกมาในลักษณะที่เป็นสิ่งที่ร่วมกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เชิดชูคุณค่าของชุมชน โดยละเลยการทำความเข้าใจถึงความขัดแย้งของปัจจัยต่างๆ ที่มีความสัมพันธ์กัน และเป็นสาเหตุของการที่สรรพสิ่งไม่เคยหยุดนิ่ง แต่มีการปรับเปลี่ยนอยู่เสมอ

งานที่ตอบโต้ภาพลักษณ์ที่เป็นด้านลบของกลุ่มชาติพันธุ์มีมากขึ้น ในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นที่สูง มีงานที่สำคัญของปิ่นแก้ว ที่บรรยายถึงกระบวนการคนในเรื่องระบบนิเวศน์ของชาวบ้านที่ต่างกับของทางการเรื่อง Redefining nature: Karen ecological knowledge and the challenge to the modern conservation paradigm (Pinkaew 2002) งานของเจษฎา โชติกิจวิภาทย์ (2542) ที่ยืนยันว่า ระบบการทำไร่หมุนเวียนของปกากะญอสามารถสร้างหลักประกันและความมั่นคงในการยังชีพของชาวกะเหรี่ยงมาอย่างยาวนานและสามารถสะสมความหลากหลายของพันธุกรรมทางชีวภาพไว้ได้อย่างดีมาก งานวิทยานิพนธ์ของวินัย (2545) ที่อภิปรายประเด็นการสร้างภาพตัวแทนหรืออัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงที่ผูกพันกับการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นประเด็นที่มีการถกเถียงกันก่อนหน้านี้บ้างแล้วถึงความขัดแย้งระหว่างภาพตัวแทนกับความเป็นจริงที่หลากหลายของกะเหรี่ยงในแต่ละพื้นที่ (ดูงานของ Walker 2001, Hayami 1997) อย่างไรก็ตาม งานของวินัยมีความสำคัญตรงที่ได้เน้นให้เห็นถึงกระบวนการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับปกากะญอที่ค่อนข้างได้รับผลสำเร็จ เพราะวินัยมองว่าเป็นการแปลงทุนทางวัฒนธรรมให้เป็นอำนาจเชิงสัญลักษณ์ ทำให้ชาวปกากะญอมีพื้นที่ในสังคมได้มากขึ้น งานวิทยานิพนธ์ของ Lunako (2003) ที่แสดงให้เห็นการเปลี่ยนแปลงระบบการเกษตรจากระบบพอยังชีพไปสู่ระบบการปลูกพืชเงินสดในชุมชนกะเหรี่ยงโปว์จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งพบว่าแม้แต่คนส่วนน้อยที่ได้รับประโยชน์ เพราะเป็นเกษตรกรที่เสี่ยง และคนส่วนใหญ่ไม่อาจเข้าถึงแหล่งทุนและการตลาด ในขณะที่ปัญหาความขัดแย้งในเรื่องการใช้ที่ดินและทรัพยากรธรรมชาติมีเพิ่มขึ้น

สำหรับงานที่ตอบโต้ภาพลักษณ์ที่เป็นลบในเรื่องของการเป็นผู้ผลิตและค้ายาเสพติดนั้น มีงานงานของอรุณญา (2546 ก) และประสิทธิ์ (2545 ข) ที่ศึกษาพฤติกรรมของทางการที่ถูกติดอัตลักษณ์ของม้ง กับการเป็นผู้ค้ายาเสพติดและการตัดไม้ทำลายป่า งานทั้งสองยืนยันว่าภาพของม้งที่ เป็นผู้ค้ายาเสพติดนั้นเป็นภาพที่ถูกตัดตอนจากความเป็นจริงในประวัติศาสตร์และเป็นการเสนาภาพเพียงด้านเดียว

งานที่แสดงให้เห็นผลกระทบด้านลบของนโยบายและปฏิบัติการของรัฐที่มีต่อชาวเขา เห็นได้จากวิทยานิพนธ์ของสมชัย (2544) ที่แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนถึงผลกระทบด้านลบที่เกิดขึ้นกับชุมชนชาวเขาที่อำเภอวังเหนือ จังหวัดลำปาง เจ็ดปีหลังจากที่ ถูกอพยพโยกย้าย ปัญหาการชดเชยที่ไม่เป็นไปตามที่ตกลงแต่แรก ปัญหาพื้นที่ทำกินมีไม่เพียงพอ ทำให้ต้องมีรายจ่ายมากขึ้น พื้นที่ป่าไม้ที่อยู่รอบ ๆ จึงต้องถูกนำมาทำการเกษตร และใช้ไม้ในการเผาถ่าน สถานการณ์เช่นนี้ ทำให้ 30 % ของครัวเรือน 120 ครัวเรือนที่ทำการสอบถาม มีคนออกไปทำงานขายบริการทางเพศ และทำงานในเมืองในเรื่องปัญหาสุขภาพ ซึ่งยังไม่ได้รับการแก้ไขอย่างจริงจัง มีงานวิจัยของสมชายและนัทมน (2544) ที่เน้นการสำรวจข้อกฎหมาย แนวนโยบายและสภาพปัญหา ซึ่งสื่อให้เห็นถึงความซับซ้อนยิ่งขึ้นของ

ปัญหา อันเนื่องจากการเข้ามาทำงานในประเทศไทยเพิ่มมากขึ้นของแรงงานต่างด้าวจำนวนกว่าสอง ล้านคน

งานที่เกี่ยวกับเรื่องการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีหลายเรื่อง ได้แก่งานของ ปณิตดา บุญยสารนัย (2546) เรื่อง "ชนเผ่าอาข่า : ภาพลักษณ์ที่ถูกสร้างให้สกรปรก ล้าหลัง แต่ดึงดูดใจ" ที่อธิบายให้เห็นถึงกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ประติษฐของรัฐและสังคมไทย และถูกผลิตซ้ำผ่านวาทกรรมในสื่อของรัฐ สื่อสาธารณะต่างๆ ทั้งในเชิงบวกและเชิงลบ แต่ต่างก็เป็นอัตลักษณ์ที่ได้กลายเป็นภาพตัวแทนที่แสดงตัวตนแบบถาวรของชนกลุ่มนั้นๆ งานของประสิทธิ์ ลิปรีชา (2546) แสดงให้เห็นถึงการตอบโต้ของชาวม้งที่มีต่อการบังคับใช้นามสกุลของรัฐไทย กระบวนการต่อรองที่คนม้งเข้าร่วมเป็นผู้ปฏิบัติการกำหนดว่าตนเองอยากเป็นอย่างไร ด้วยการปะทะสังสรรค์ การเลือกสรรและปฏิเสธ การตีความและนิยามใหม่ เพื่อให้อัตลักษณ์ทางการที่หยุดนิ่งตายตัว มีพลวัตและขอบเขตที่กว้างและหลากหลายยิ่งขึ้น งานของเปรมพร ชันติแก้ว (2544) ศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ถึงกระบวนการกลายเป็นคนไทยของชาวกะเหรี่ยง ซึ่งชาวกะเหรี่ยงใช้เป็นทางเลือกหนึ่งในการปรับตัวเพื่อเผชิญหน้ากับปัญหานานาที่เข้ามาในชุมชนพร้อมกับการพัฒนาของรัฐ และมีรูปแบบที่หลากหลายซับซ้อน ไม่ได้เป็นไปในทิศทางเดียว ขณะที่ปรับตัวเข้าสู่กระบวนการกลายเป็นไทย ก็ยังดำรงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนเองเอาไว้อย่างหลากหลายลักษณะ ขึ้นอยู่กับเงื่อนไขและสภาพการณ์ต่างๆ กัน

งานของชูศักดิ์ (Chusak 2003) ก้าวไปจากการศึกษาพื้นที่หมู่บ้านเดียว แต่เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำที่ประกอบไปด้วยกลุ่มชาติพันธุ์บนที่สูงซึ่งในพื้นที่ศึกษาได้แก่ กลุ่มขมุ และกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่ในที่ราบได้แก่ กลุ่มคนไทลื้อ ชูศักดิ์ชี้ให้เห็นว่าแต่ละกลุ่มมีวิธีการสร้างอัตลักษณ์เฉพาะที่อยู่บนพื้นฐานของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ที่ต่างกัน และใช้โอกาสที่รัฐและเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเปิดให้ เพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมและสิทธิในการใช้ทรัพยากร ในเรื่องการท่องเที่ยวเกี่ยวกับกลุ่มชาวเขา งานวิทยานิพนธ์ของ Maggi (2003) ได้ก้าวไปอีกขั้นจากงานศึกษาเดิม ๆ ที่ดูผลกระทบของการท่องเที่ยวต่อสังคมและวัฒนธรรมของชาวเขา ไปสู่การดูถึงการสร้างอัตลักษณ์ของทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายชาวต่างประเทศที่อยู่ในกลุ่มทัวร์หรือที่ Maggi เรียกว่า "neo-tribes" และฝ่ายคนกะเหรี่ยงที่อยู่ในหมู่บ้านท่องเที่ยวที่เรียกว่า "traditional tribes" โดยที่การสร้างอัตลักษณ์ดังกล่าวแยกไม่ออกจากสถานการณ์และการปฏิสัมพันธ์ที่มีขึ้นของทั้งสองฝ่าย

3.5 ความสัมพันธ์ทางสังคม

เนื้อหาในหัวข้อนี้ อาจแบ่งแยกย่อยได้อีกหลายหัวข้อดังที่แสดงให้เห็นในภาพที่ 1 ประเด็นเครือข่ายทางสังคม เป็นประเด็นที่มีนักวิจัยให้ความสนใจมากขึ้น จากปรากฏการณ์ที่ชุมชนชาติพันธุ์พยายามที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตของตนและรวมกลุ่มเพื่อการตอบโต้ต่อรองในสถานการณ์ที่บีบรัด

จากทุนและรัฐ งานศึกษาในเรื่องนี้ที่น่าสนใจได้แก่ งานของ Bedenoch (2004) ที่ศึกษาเครือข่ายการจัดการทรัพยากรของคนม้งในอำเภอแม่แจ่ม งานของเรณู (2544) ที่ศึกษาเครือข่ายเยาวชนปกาเกอญอเพื่อการพัฒนาชุมชน รวมถึงงานศึกษาเครือข่ายของเสรี (2548)

สำหรับประเด็นบทบาทหญิงชายและเพศที่สามในสังคมกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นผลมาจากความทันสมัยที่เกิดขึ้นนั้นเริ่มมีการศึกษามากขึ้นในยุคนี้ ส่วนหนึ่งเป็นเพราะมีสถาบันที่ให้การสนับสนุนและฝึกอบรมการวิจัยและการเรียนการสอนในทางวิชาการด้านนี้อย่างศูนย์สตรีศึกษา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ตัวอย่างของงานวิจัยทางด้านนี้ได้แก่ งานของชลดา (2541) วิสุทธิ์ (2546) ศรีนทิพย์ (2543) และปนัดดา (2548) เป็นต้น

สำหรับงานที่เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ซึ่งรวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์กับรัฐชาติ พบว่ามีการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมที่เป็นพิธีกรรมกับเรื่องเล่าที่พยายามเปรียบเทียบและเชื่อมโยงระหว่างคน "ไทย" ในภาคเหนือกับคน "ไท" และ "ไต" ในประเทศเพื่อนบ้าน โดยเฉพาะในลาวและญวนาน งานที่เปรียบเทียบอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ที่ราบและที่สูง เช่น งานศึกษากรณีของไทลื้อและขมุของชูศักดิ์ (2548) งานของ Tooker (1990) ดูความสัมพันธ์ระหว่างคนไตและอาข่า งานของ Waranoot (1995) ที่ดูความสัมพันธ์ระหว่างคนม้งกับคนไทยพื้นราบ งานของ Hayami (2004) ดูความสัมพันธ์คนกะเหรี่ยงกับรัฐไทย การศึกษาเชิงประวัติศาสตร์ที่ดูความสัมพันธ์ระหว่างลัวะกับไทในล้านนา โดยศรีเลา (2541) และงานของโยอิจิ (2541) ที่ว่าด้วยเรื่องเล่าเกี่ยวกับความต่ำต้อยของคนลาหู่บนความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ เป็นต้น นอกจากนี้ยังมีงานที่ศึกษาถึงอัตลักษณ์และความสัมพันธ์ระหว่างนักท่องเที่ยวกับชาวบ้านกลุ่มชาติพันธุ์ที่เป็นผู้ถูกท่องเที่ยว โดย McKerron (2003)

3.6 สุขภาพ

งานศึกษาด้านสุขภาพแบ่งออกเป็นสองหัวข้อย่อยที่สำคัญได้แก่ ด้านพฤติกรรมเสี่ยง ซึ่งรวมทั้งพฤติกรรมในด้านความสัมพันธ์ทางเพศ ซึ่งอาจจะทำให้เสี่ยงต่อการติดและแพร่เชื้อโรคเอดส์ เช่นงานของ Byerer (1997) Judy and Magaret (1997) Pitsanulak (2000) กับความเสี่ยงในการใช้สารเคมีของเกษตรกรกลุ่มชาติพันธุ์อย่างงานศึกษาพฤติกรรมและผลกระทบของการใช้สารเคมีของเกษตรกรชาวเขาโดย Kunstadter and Tippawan (2001) กับพรปริญญา (2537) และศิลปชัย (2540) และหัวข้อที่เกี่ยวกับภูมิปัญญาด้านการรักษาพยาบาลของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ เช่น สมุนไพรของม้ง โดยมานพ (2548) การแพทย์พื้นบ้านลื้อ โดยทวิช (2544) การแพทย์พื้นบ้านของไทยลื้อ (2539) ภูมิปัญญาด้านการแพทย์ของ 6 เผ่า โดย ธงชัย (2540) พฤติกรรมอนามัยของประชาชนในพื้นที่โครงการหลวง ของประยงค์ (2543) เป็นต้น

สุดท้าย งานวิจัยที่น่าสนใจมากอีกงานในช่วงเวลาที่ผ่านมา คือการวิจัยที่เชื่อมโยงชาติพันธุ์ เข้ากับเรื่องทางการแพทย์ งานวิจัยของ โกมาตร และราตรี (2546) พบว่า ระบบบริการสาธารณสุขไทย มีอคติทางชาติพันธุ์ และการแพทย์สัญชาติไทยส่งผลให้ชาวม้งหลีกเลี่ยงการไปโรงพยาบาลของรัฐ และเดินทางไปรับบริการจากโรงพยาบาลเอกชนแม้ต้องเสียค่าใช้จ่ายสูง

บทที่ 4

การสังเคราะห์แนวคิดและวิธีวิทยางานวิจัยด้านชาติพันธุ์

จากการทบทวนงานวิจัยในระยะสิบปีที่ผ่านมา พบว่ามีความพยายามที่จะนำเอาแนวคิดทฤษฎีใหม่ ๆ มาทำความเข้าใจกับสถานการณ์ที่ซับซ้อนและมีพลวัตอยู่เสมอ การใช้แนวคิดโครงสร้างหน้าที่ ที่เคยใช้กันมากในงานศึกษาทางมานุษยวิทยาเมื่อหลายสิบปีก่อนมีน้อยลง แต่มีการนำแนวคิดแบบโพสต์โมเดิร์นมาใช้มากขึ้น นอกจากนี้ในทางวิธีวิทยา ก็มีการปรับเปลี่ยนจากการศึกษาแบบชาติพันธุ์วรรณนาที่เน้นการบรรยายความเป็นมาเป็นไปในด้านต่าง ๆ ในชุมชนเดียวหรือพื้นที่เดียว เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่ม หรือความสัมพันธ์กับรัฐและกลุ่มอำนาจภายนอกมากขึ้น สรุปแนวคิดและวิธีวิทยาที่ใช้กันมากในงานวิจัยด้านชาติพันธุ์ในระยะสิบปีที่ผ่านมาดังต่อไปนี้

4.1 แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์

แม้ว่าแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาด้านชาติพันธุ์อยู่ตลอดมา แต่แนวคิดด้านอัตลักษณ์ก็ไม่ได้มีหนึ่งเดียว ในยุคก่อน มีการใช้แนวคิดอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในเชิงสารัตถะ นั่นคืออัตลักษณ์เป็นสิ่งที่ติดตัวมาตั้งแต่เกิดและถูกหล่อหลอมในท่ามกลางวัฒนธรรมนั้น ๆ ที่สำคัญคือแสดงออกในทางภาษาที่ใช้ร่วมกัน มีบรรพบุรุษร่วมกันและมีการปฏิบัติทางวัฒนธรรมเหมือนกัน เรียกว่ามีอัตลักษณ์เดียวกัน อย่างไรก็ตาม การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นอย่างรวดเร็วในยุคโลกาภิวัตน์ ทำให้การแสดงออกทางภาษาและวัฒนธรรมของกับอัตลักษณ์ไม่ได้เป็นเรื่องเดียวกันเสมอไป การอพยพโยกย้ายทั้งข้ามประเทศ และจากชนบทเข้าไปสู่เมือง ทำให้มีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและวัฒนธรรม แต่อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์กลับไม่ได้สูญสลายไป แต่แสดงออกในรูปแบบต่าง ๆ ตามช่องทางที่มีมากขึ้นตามการพัฒนาของเทคโนโลยี การศึกษาในช่วงสิบปีที่ผ่านมา พบว่าได้ใช้แนวคิดด้านอัตลักษณ์เชื่อมโยงเข้ากับแนวคิดและปัจจัยที่สำคัญอื่น ๆ และมีข้อสรุปที่น่าสนใจหลายประการ ได้แก่

- 1) การสร้างอัตลักษณ์ และภาพตัวแทน ของกลุ่มชาติพันธุ์ เกี่ยวพันกับโครงสร้างความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งมีนโยบายของรัฐชาติที่มีต่อกลุ่มชาติพันธุ์เป็นปัจจัยที่สำคัญ กล่าวอีกนัยหนึ่งอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นภาพสะท้อนกลับของนโยบายและการปฏิบัติต่อชาติที่มีต่อชาติพันธุ์
- 2) ชุมชนชาติพันธุ์ไม่ได้ดำรงอยู่โดยปราศจากความขัดแย้ง ศาสนา เพศ ท้องถิ่น ล้วนเป็นปัจจัยที่มีปฏิสัมพันธ์และขัดแย้งกันได้เสมอ ทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มีการปรับเปลี่ยน ไม่หยุดนิ่ง
- 3) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กับพื้นที่ทางสังคมเป็นเรื่องที่ไม่อาจแยกออกจากกัน

4) ความทันสมัยไม่ได้เป็นตัวที่ทำให้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ลดน้อยลงเสมอไป เทคโนโลยีการสื่อสารอาจช่วยเชื่อมสัมพันธ์ พื้นฟูวัฒนธรรมและสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

5) อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่ปรับเปลี่ยนและเลื่อนไหล อาจจะได้ชัดในสิ่งที่มีความเคลื่อนไหวมากทั้งในเรื่องคนและสิ่งของ เช่น บริเวณชายแดน หรือบริเวณในตัวเมือง ในขณะที่มีอีกหลายประเด็นที่ต้องการการศึกษาค้นคว้าต่อไป เช่น บทบาทของรัฐบาล และโลกาภิวัตน์ต่อการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และศาสนา ความสัมพันธ์ระหว่างพรมแดนรัฐชาติกับพรมแดนวัฒนธรรม ฯลฯ

แนวคิดเกี่ยวกับอัตลักษณ์ในยุคสิบปีมานี้ อาจแยกออกได้เป็นอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ เช่นงานที่ถกเถียงกันในเรื่องปรากฏการณ์การสร้างวาทกรรมเรื่อง "ไร่นามูนเวียน" หรือการเป็นผู้อนุรักษ์ป่าของกลุ่มปกากะญอ ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นกลยุทธ์ที่ใช้ตอบโต้วาทกรรมหลักของรัฐที่กล่าวหาว่าชาวเขาทำลายป่า ดังที่กล่าวไว้ในแล้วในบทที่ 3 การสร้างอัตลักษณ์ในฐานะที่เป็นกลยุทธ์ยังปรากฏในงานอื่น ๆ ที่แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ถูกผลิตขึ้นมาอย่างไร ในท่ามกลางความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์แบบไหน งานที่น่าสนใจเช่น งานวิทยานิพนธ์ของวันดี (2544) ที่ในบทคัดย่อกล่าวถึงกระบวนการเลือกสรรอัตลักษณ์ขึ้นมาสร้างพรมแดนทางชาติพันธุ์ของชายไทใหญ่หลากหลายรูปแบบ โดยเนื้อหาของอัตลักษณ์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นที่อยู่แวดล้อมในลักษณะทำทนาย ต่อรอง และประนีประนอมโดยเฉพาะรัฐไทยกับรัฐพม่าอยู่ตลอดเวลา รวมทั้งมีความสัมพันธ์กับความเป็นพื้นที่ชายแดนและสถานการณ์ทางการเมืองที่เปลี่ยนไปในช่วง 40 ปีที่ผ่านมาโดยตรง กล่าวคือ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2501 จนถึง พ.ศ. 2539 ชายแดนจากหมู่บ้านเบียงหลวง จนถึงฝั่งตะวันออกของแม่น้ำสาละวินในรัฐฉาน ประเทศพม่า ตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกองกำลังกู้ชาติไทใหญ่ อัตลักษณ์ที่ถูกผลิตขึ้นในช่วงเวลานี้จึงมีเนื้อหาทำทนายกับอำนาจรัฐพม่าโดยตรง อาทิ บทเพลงการเมืองที่มีเนื้อหาวิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลพม่า ตำราเรียนภาษาไทยใหญ่ที่ห้ามสอนในเขตอำนาจรัฐพม่า สัญลักษณ์รูปธงชาติเพื่อสร้างสำนึกเรื่องความเป็นชาติและการกู้ชาติ รวมทั้งการพยายามปฏิเสธอิทธิพลของวัฒนธรรมพม่าในหลายรูปแบบ อาทิ การตัดชายขึ้นของนางรำโลก 'ไทใหญ่' เพื่อให้คล้ายคลึงกับนางรำลิกพม่า เป็นต้น

งานวิทยานิพนธ์ของวาสนา ละอองปลิว (2546) เรื่อง 'ความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคมของคนพลัดถิ่น: กรณีศึกษาชาวดาระอั้งในอำเภอเชียงดาว' ก็แสดงให้เห็นเช่นกันว่า คนชายขอบเช่นกรณีชาวดาระอั้งนั้น ใช้อัตลักษณ์ในลักษณะที่เป็นกลยุทธ์เพื่อความอยู่รอดโดยไม่เผชิญหน้ากับอำนาจรัฐโดยตรง Ffpงานศึกษาชิ้นนี้ใช้แนวคิดความเป็นชายขอบและการสร้างพื้นที่ทางสังคมศึกษากระบวนการกลายเป็นชายขอบและกระบวนการตอบโต้ต่อภาวะชายขอบของชุมชนชาวดาระอั้งในพื้นที่อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งอยู่ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างกลุ่มต่างๆ พบว่าชาวดาระอั้งถูกสร้างความเป็นชายขอบในสังคมไทยผ่านกระบวนการสร้างความเป็น "คนอื่น" และการ

นิยามอัตลักษณ์ ขณะที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจในพื้นที่ที่เกิดขึ้นในบริบทของการเป็นกลุ่มคนที่ได้รับความเชื่อมโยงทางสังคมเศรษฐกิจกับกลุ่มอำนาจอื่นเพราะอพยพมาหลังกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ภายใต้ภาวะดังกล่าวควรจะต้องทำการต่อรองเพื่อสร้างพื้นที่ทางสังคมของตนโดยเลือกไม่เผชิญหน้ากับอำนาจโดยตรง แต่จะสร้างผ่านการนำเสนออัตลักษณ์อย่างเลื่อนไหลเปลี่ยนแปลงตามความสัมพันธ์ระหว่างชาวตาระอังก์กับกลุ่มอำนาจต่างๆ

งานอีกกลุ่มหนึ่งในช่วงนี้ ชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมในชุมชนชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง และการโยกย้ายของผู้คนข้ามชายแดนและจากป่าสู่เมือง ซึ่งมีผลต่อการปรับเปลี่ยนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่มีลักษณะพหุลักษณะ (Multiple identity) หรือผสมผสาน (Mixed) หรือปรับให้เข้ากับท้องถิ่น (trans-localized) หรือเป็นอัตลักษณ์ที่ช่วงชิง (contested identity) ตัวอย่างงานในกลุ่มนี้ เช่น

งานของ Jonsson (2003) เรื่อง "Mien through Sports and Culture: Mobilizing Minority Identity in Thailand" ที่ตีพิมพ์ใน Ethnos (68)3: 317-40 ชี้ให้เห็นว่า กิจกรรมการแข่งขันกีฬาที่นิยมจัดขึ้นในกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงเช่นกลุ่มเมียน(เย้า)นั้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา นั้นถือเป็นการนำเอาความเป็นชาติพันธุ์มาใช้ในเรื่องของการกีฬาและวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นพร้อมไปกับการปรับเปลี่ยนชีวิตทางสังคม และกิจกรรมเหล่านี้เป็นการสร้างความเป็นชาติพันธุ์เมียนในขอบเขตของชาติ(Taking the case of Thailand's Mien (Yao), the author explore the restructuring of social life that emerges with this ethnic mobilization for sports and culture. These activities produce an identity effect that defines Mien in national terms.)

งานของ Toyota (1999) ซึ่งเป็นบทความนำเสนอในที่ประชุมไทยศึกษาเมื่อปี 1999 เรื่อง 'Trans-national Mobility and Multiple Identity Choices: The Case of Urban Akha in Chiang Mai, Thailand' ศึกษาจากกลุ่มคนอาข่าที่ย้ายเข้ามาอยู่ในเมือง และมีคนมองว่าอาข่าเหล่านี้ได้กลายเป็นไทย ซึ่ง Toyota มองว่าเป็นการมองที่ง่ายเกินไป ในความเป็นจริงแล้วกระบวนการสร้างอัตลักษณ์เป็นเรื่องที่ซับซ้อน ดังที่งานศึกษาชี้ให้เห็นว่า การจำแนกแยกแยะระหว่างคนอาข่ากับคนกลุ่มอื่น ๆ นั้นสามารถทำได้โดยการรับเอาอัตลักษณ์หลายแบบตามแต่จะมีช่องทาง เช่น อัตลักษณ์ของความเป็นคริสต์ เป็นจีน เป็นอาข่า และมีการปรับตามสถานการณ์และช่วงชีวิต อย่างไรก็ตาม งานของ Toyota (2003) ในอีก 4 ปีต่อมา เรื่อง "Contested Chinese Identities Among Ethnic Minorities in the China, Burma and Thai Borderlands" ที่เขียนใน Ethnic and Racial Studies (26)2: 301-20. พยายามก้าวไปอีกขั้นหนึ่งจาก Multiple identity เป็นเรื่องของ การปรับเปลี่ยนข้ามท้องถิ่น หรือ trans-localized เนื่องจากมีการอพยพข้ามชาติมากขึ้น ดังนั้นจึงพบว่า คนอาข่าซึ่งอพยพเข้ามาอยู่ในไทยระบุอัตลักษณ์ว่าเป็นคนจีน ทั้ง ๆ ที่ตอนอยู่จีนจะไม่ได้เป็นจีนแต่ถูกเรียกว่าเป็น "ฮานี" และอยู่ในไทย

เรียกว่า”อาซ่าหรือชาวเขา” Toyota กล่าวว่า อัตลักษณ์จีนที่ข้ามท้องถิ่นนั้น แสดงให้เห็นถึงทุนทางสังคมและวัฒนธรรมของเครือข่ายทางสังคมข้ามชาติ ผ่านประสบการณ์ส่วนบุคคลของผู้อพยพ และกลยุทธ์ทางเลือกของความอยู่รอดตอบโต้กับการจัดประเภทกลุ่มชาติพันธุ์แบบจินตนาการที่ทำโดยรัฐชาติต่าง ๆ (“Trans-localized Chinese identity” represents the socio-cultural capital of transnational social networks through the personal experiences of the migrants and the alternative survival strategy against externally imagined ethnic categories enforced by various nation-states.)

อย่างไรก็ดี งานของ Tapp (2000) เรื่อง “Ritual Relations and Identity: Hmong and Others” ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ *Civility and Savagery: Social Identity in Tai States* (84-103) ซึ่งเป็นหนังสือรวมบทความที่นำเสนอในที่ประชุมไทยศึกษาปี 1996 นั้น เสนอว่าการที่กลุ่มชาติพันธุ์รับเอาวัฒนธรรมของชนกลุ่มใหญ่ในสังคมมาปฏิบัติ เช่น กรณีของม้งที่รับเอาวัฒนธรรมจีนมาใช้ นั้น ไม่ได้หมายความว่ากลุ่มเหล่านั้นถูกรวบจำโดยวัฒนธรรมหลัก แต่อาจจะเป็นการท้าทายอย่างได้ผลต่อศูนย์กลางโดยชายขอบ (His argument that incorporation of elements of dominant culture may constitute ‘a successful challenge mounted on the center by the periphery’ rather than ‘a triumph of hegemonic discourse’ challenges many theories of cultural domination or hegemony.)

งานอีกกลุ่มหนึ่งจะเน้นการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ที่เป็นผลจากนโยบายของรัฐชาติและเนื่องจากการปรับตัวของกลุ่มชาติพันธุ์เอง ยกตัวอย่างงานวิทยานิพนธ์ของ Prasit (2001) เรื่อง ‘Kinship and Identity Among Hmong in Thailand’ ที่ชี้ให้เห็นว่ามีปัจจัยหลายประการที่ทำให้อัตลักษณ์ทางเครือญาติของม้งเปลี่ยนแปลงไป ได้แก่ ระบบการจดทะเบียนและการศึกษา วัฒนธรรมของคนไทย การเปลี่ยนศาสนาเป็นพุทธและคริสต์ เป็นต้น งานของ Kwanchewan and Panadda (2004) เปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของคนกะเหรี่ยงและอาซ่า ซึ่งแต่เดิมแยกไม่ออกจากระบบความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิม เป็น กะเหรี่ยงคริสต์ หรืออาซ่าคริสต์ ซึ่งการเปลี่ยนศาสนานี้ Gravers (2004) ให้ความเห็นว่าเป็นเทคนิคของการสร้างเสริมอำนาจและการปรับทิศทางของชุมชนและของปัจเจกชนในยุคสมัยใหม่ และในขณะเดียวกันก็เป็นการปกป้องความต่อเนื่อง อัตลักษณ์และภาพตัวแทนที่แท้จริง (It is a technique of empowerment and of reorienting the community and subject-hood towards modernity and, at the same time, it is also a defence of continuity, identity and authentic representation) นอกจากนี้ยังมีงานของ Tooker (2004) เรื่อง “Modular Modern: Shifting Forms of Collective Identity Among the Akha of Northern Thailand” ตีพิมพ์ใน *Anthropological Quarterly* (77)2: 243-88. ที่แสดงให้เห็นว่าอัตลักษณ์รวมของอาซ่าได้เปลี่ยนจาก

รูปแบบที่เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน กลายเป็นรูปแบบที่แตกแยกย่อยไป โดยเฉพาะอย่างยิ่งภายหลังปี 2528 เป็นต้นมาที่พื้นที่สูงถูกรัฐและทุนเข้าไปปฏิบัติการในด้านต่าง ๆ มากขึ้น

งานที่สำคัญอีกกลุ่มหนึ่งคือการเชื่อมโยงแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์กับแนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจเข้าด้วยกัน ซึ่งจะได้ออกตัวอย่างงานในกลุ่มนี้ในหัวข้อต่อไป

4.2 แนวคิดเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ

แนวคิดของ Foucault (1980) ในเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ที่เชื่อมโยงถึงแนวคิดเรื่องวาทกรรม ได้ถูกนำมาใช้ในการศึกษาด้านชาติพันธุ์โดยโยงเข้ากับแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ ซึ่งเป็นที่ยอมรับว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ได้ถูกสร้างขึ้นและปรับเปลี่ยนตามความสัมพันธ์เชิงอำนาจ เป็นสิ่งที่ถูกนำมาใช้เพื่อตอบโต้ ต่อรองและยกระดับสถานภาพของกลุ่มของตนในท่ามกลางความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มอื่น ตัวอย่างงานที่สำคัญในกลุ่มนี้ได้แก่

งานบทความของฉลาดชาย รมิตานนท์ (2545) เรื่อง "แนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์" ที่ตีพิมพ์ในหนังสือ การศึกษาประวัติศาสตร์และวรรณกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ไท (153-73) ชี้ให้เห็นว่าการสร้างอัตลักษณ์เป็นผลมาจากปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ภายใต้ปฏิสัมพันธ์นั้น จำเป็นต้องสร้างลักษณะเฉพาะกลุ่มของตนให้แตกต่างกับกลุ่มอื่นเกิดเป็นความคิดเป็นเราเป็นเขา ดังนั้น ความเหมือนและความแตกต่างของการสร้างอัตลักษณ์ความเป็นไท จึงเป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ซึ่งเชื่อมโยงด้วยอำนาจ

Keyes (2004) เองก็เห็นว่า กลุ่มชาติพันธุ์เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ทางอำนาจโดยเฉพาะอย่างยิ่งระหว่างคนที่อยู่ในขอบเขตรัฐชาติกับรัฐชาติสมัยใหม่ Keyes ยืนยันว่า ก่อนยุคทันสมัย ไม่มี ความแตกต่างทางชาติพันธุ์ สิ่งที่แตกต่างกันนั้น ถือว่าเป็นความแตกต่างทางวัฒนธรรม ซึ่งเชื่อมโยงกับความแตกต่างกันในเรื่องถิ่นที่อยู่อาศัย เครือญาติ และความสัมพันธ์กับความ "ศิวิไลซ์" การจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์และวางอัตลักษณ์ให้กับแต่ละกลุ่มนั้น เป็นผลิตผลของรัฐชาติยุคใหม่ที่คิดว่าจะรวมเอาคนที่มีวัฒนธรรมที่หลากหลายเข้ามาอยู่ในชาติที่เขาสร้างขึ้นนี้อย่างไรที่จะทำให้รัฐมีเสถียรภาพ เช่น การเรียกคำว่า "คนอีสาน" ไม่เรียกคนลาว นั่นก็คือถือว่าเป็นไทยเหมือนกันแต่แตกต่างกันตรงที่อยู่ภูมิภาค เป็นการจัดให้เป็นความแตกต่างในลักษณะภูมิภาค (ethnoregional) มากกว่าความแตกต่างทางอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ฐาน

วิทยานิพนธ์ของอรุณญา ศิริผล (2544) เรื่อง 'ผืนกับม้ง: พลวัตความหลากหลายและความซับซ้อนแห่งอัตลักษณ์ของคนชายขอบ' ที่ศึกษากระบวนการกักขังอัตลักษณ์ชาวม้งให้กลายเป็นคนที่ผิดศีลธรรมในประเด็นผืน พบว่าเป็นผลจากการสร้างภาพตัวแทน ขุดนิยามความหมาย และปฏิบัติการทางภาษาว่าด้วย "ความเป็นอื่น" ที่เกิดขึ้นในบริบททางการเมืองเรื่องความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่าง

รัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์ อย่างไรก็ตามการกักขังอัตลักษณ์ชาติพันธุ์โดยรัฐเริ่มถูกท้าทายมากขึ้นเมื่อบริบทของโลกเปิดกว้างให้ความสำคัญในประเด็นสิทธิชุมชน สิทธิมนุษยชน การเมืองนิเวศ ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญในการตอบโต้ต่อกระบวนการกักขังอัตลักษณ์ดังกล่าว โดยเฉพาะเมื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างอำนาจเชิงสัญลักษณ์ได้สร้างอัตลักษณ์ความเป็นชาติพันธุ์ที่หลากหลายและซับซ้อน ซึ่งถูกใช้เป็นยุทธวิธีในการต่อรองและนำเสนอตัวเองที่ลื่นไหลไปตามเงื่อนไขต่างๆ

นอกจากงานที่เกี่ยวข้องกับการใช้อัตลักษณ์ในการตอบโต้กับรัฐแล้ว มีงานอีกกลุ่มหนึ่งที่ศึกษากลยุทธ์ต่าง ๆ ที่กลุ่มชาติพันธุ์ใช้ในหลายรูปแบบโดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การปรับเปลี่ยนรูปแบบ ความหมาย การประยุกต์ ฯลฯ การปฏิบัติบางอย่าง เช่น งานของ Pinkaew Laungaramsri, (1998) เรื่อง 'Rai, Rai Luan Loy, Rai Mun Wian and Politics of Shifting Cultivation' A ที่นำเสนอในที่ประชุมเชิงปฏิบัติการ Vietnamese-Thai Collaborative Workshop เรื่อง "Ethnic Communities in Changing Environment" December, 9-15, 1998. Chiang Mai, Thailand. ซึ่งชี้ให้เห็นว่า “ความรู้ท้องถิ่น” นั้นไม่ได้หยุดนิ่งแต่ถูกใช้ในเชิงกลยุทธ์ สอดรับกับสถานการณ์ และความต้องการของชุมชน ความรู้ท้องถิ่นและการทำไร่หมุนเวียนเป็นสิ่งที่องค์การพัฒนาเอกชนและคนกะเหรี่ยงใช้เป็นกลยุทธ์ในเชิงอุดมคติเพื่อตอบโต้อำนาจรัฐที่ขยายเขตอนุรักษ์ ซึ่งก่อให้เกิดผลกระทบอย่างมากต่อชุมชนบนพื้นที่สูง

งานของ Kwanchewan Buadaeng, (1997) เรื่อง 'Resistance Strategies of a Karen Leader in Northern Thailand' ที่ใช้ประกอบการสัมมนาเรื่อง Methodological Issues in Ethnology-social Anthropology ที่จัดขึ้นโดย the Institute of Ethnology of Vietnam in Hanoi, 15 - 18 December 1997. แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ และยุทธวิธีในการตอบโต้กับรัฐที่ใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ก็พบว่า การเคลื่อนไหวของผู้นำชุมชนและหมู่บ้านนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการเคลื่อนไหวทางการเมืองของกลุ่มองค์กรต่าง ๆ ที่กว้างไปกว่าขอบเขตของหมู่บ้าน

ในขณะที่งานของขวัญชีวัน (2548) 'การอดข้าวของชุมชนกะเหรี่ยง ประท้วง หนีหนี หรือบ้าลัทธิ?' ที่นำเสนอในการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยา ครั้งที่ 4 วัฒนธรรมไร่โคติ ชีวิตไร่ความรุนแรง 23-25 มีนาคม 2548. และรวมตีพิมพ์ในหนังสือชื่อเดียวกับชื่อการประชุมนั้น แสดงให้เห็นถึงกลยุทธ์ในการต่อต้านของคนจน ซึ่งเป็นไปตามแนวความคิดของ เจมส์ สก็อตต์ (James C. Scott) ที่พบว่า การตอบโต้ต่อต้านของคนจน มักจะไม่ได้เป็นไปในทิศทางที่ปะทะกับอำนาจรัฐซึ่งเข้มแข็งและยิ่งใหญ่กว่า แต่เป็นการต่อต้านในรูปแบบทางความเชื่อและศาสนา และสะท้อนอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรม เป็นการแสดงออกซึ่งความไม่พอใจของชาวกะเหรี่ยงที่มีต่อโลกปัจจุบันที่ถูกรัฐและทุนครอบงำ และพยายามสร้างโลกใหม่ที่ดีกว่าเดิม

4.3 แนวความคิดเรื่องการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์และการขายวัฒนธรรม

การขายตัวของอุตสาหกรรมท่องเที่ยวทั้งในระดับโลกและในประเทศ ทำให้มีงานศึกษาเกี่ยวกับการท่องเที่ยวในชุมชนชาวเขาในประเด็นต่าง ๆ ประเด็นการขายวัฒนธรรมให้เป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยวเป็นประเด็นหนึ่งที่มีผู้ศึกษา งานศึกษาของพงศ์กฤษฏี พลเลิศ ในปี 2544 สนใจเรื่องการสื่อความหมายเชิงสัญลักษณ์ในสินค้าท่องเที่ยวชาวเขา โดยศึกษาแบบแผนการสื่อความหมายของสินค้าท่องเที่ยวชาวเขา รวมทั้งวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างความหมายที่ปรากฏในสินค้าชาวเขากับวัฒนธรรมการท่องเที่ยวว่ามีลักษณะอย่างไร ทั้งนี้โดยอาศัยทฤษฎีสัญลักษณ์วิทยาและแนวคิดเชิงโครงสร้างนิยมมาเป็นกรอบในการศึกษาสินค้าชาวเขาซึ่งในที่นี้หมายถึงตึกตาชาวเขาทั้ง 6 กลุ่มชาติพันธุ์ ผลการวิจัยพบว่าสินค้าท่องเที่ยวชาวเขามีแบบแผนการสื่อความหมายอยู่ 3 ลักษณะ คือ 1) การใช้สัญลักษณ์สื่อความหมายโดยนัย 2) ใช้การเปรียบเทียบแบบอุปมาอุปมัยกับการใช้ส่วนย่อยแทนความหมายส่วนใหญ่ และ 3) การใช้ชุดของสัญลักษณ์สื่อความหมายภายใต้กระบวนการทัศนเดียวกัน อันเป็นแบบแผนการสื่อความหมายที่ปรากฏในสินค้านี้ได้ถูกถ่ายทอดผ่านแนวคิดสำคัญ คือ แนวคิดความเป็นผู้หญิง แนวคิดความแปลก และแนวคิดความเป็นธรรมชาติและวัฒนธรรมที่ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้แนวคิดที่ถูกใช้เป็นภาพแสดงแทนในสินค้าท่องเที่ยวชาวเขาพบว่า มีการผสมผสานของสัญลักษณ์ต่างๆ เข้าด้วยกัน ซึ่งโดยรวมแล้วก็มีความสัมพันธ์และเชื่อมโยงกับวัฒนธรรมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็สอดคล้องกับความหมายทางสังคมเป็นส่วนใหญ่ ซึ่งน่าจะอมแสดงให้เห็นว่าสินค้าท่องเที่ยวชาวเขาถูกสร้างหรือผลิตขึ้นเช่นเดียวกับกระบวนการผลิตสินค้าในสังคมบริโภคนิยมที่ตัวสินค้านั้นมักมีความหมายทางสังคมสอดแทรกอยู่ด้วยเสมอ

ส่วนงานของทวิช จตุรพฤกษ์ (2548) ในเรื่อง 'พรมแดน อัตลักษณ์ และกระบวนการกลายเป็นสินค้าการเมืองวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทของการท่องเที่ยว' ได้เชื่อมโยงประเด็นอัตลักษณ์ พรมแดนและสินค้าทางวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน โดยงานวิจัยชิ้นนี้ศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในบ้านน้ำริน บ้านกีดสามสิบ (สิชู) บ้านบ่อไคร้ และบ้านลูกข้าวหลาม (ลาหู่เดมเล) ในเขตอำเภอปางมะผ้า จังหวัดแม่ฮ่องสอน ซึ่งได้กลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยว ส่งผลให้กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ ในพื้นที่แข่งขันกันนำเสนอจุดเด่นของตัวเองให้แตกต่างจากกลุ่มอื่น กระบวนการเปลี่ยนวัฒนธรรมเป็นสินค้าทำให้เส้นแบ่งพรมแดนชาติพันธุ์พร่าเลือน ไม่ชัดเจน สินค้าหรือของที่ระลึกที่ขายให้กับนักท่องเที่ยว นอกจากจะเป็นภาพแสดงแทนอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ เพื่อตอบสนองความต้องการของนักท่องเที่ยวแล้ว ยังเป็นพื้นที่ของการปะทะและผสมผสานระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ด้วย การเปลี่ยนภาพแสดงแทนความเป็นของแท้และความแปลกให้กลายเป็นสินค้านั้น สามารถทำได้หลายวิธี เช่นการดึงความหมายหรือองค์ประกอบออกจากบริบททางวัฒนธรรมเดิมไปใส่ในพื้นที่ใหม่ที่มีความหมายต่างจากเดิม การหยิบยืมความหมายทางวัฒนธรรมของกลุ่มอื่นมาเป็นของตัวเอง เป็นต้น

4.4 การปรับเปลี่ยนวิถีวิทยาของการศึกษา

สำหรับวิถีวิทยาของการศึกษาวิจัยในช่วงที่ผ่านมา ก็มีการปรับเปลี่ยน จากการศึกษาที่จำกัด อยู่ในพื้นที่เดียว ก็เป็นการศึกษาเปรียบเทียบหลายพื้นที่หลายกลุ่มชาติพันธุ์ หรือการไม่ได้จำกัดพื้นที่ การศึกษาในลักษณะที่เป็นพื้นที่ทางกายภาพเท่านั้น แต่เป็นพื้นที่ทางสังคม พื้นที่ที่มีการปะทะ ประสานระหว่างกลุ่มต่าง ๆ โดยดูว่าบุคคลหรือกลุ่มสร้างอัตลักษณ์ของตนในพื้นที่เช่นนั้นได้อย่างไร มีการเปิดให้ชุมชนในพื้นที่ศึกษามีส่วนร่วมในการศึกษา หรือกระทั่งดำเนินการศึกษาเองโดยการที่ นักวิชาการคอยเป็นที่เลี้ยงอยู่ห่าง ๆ รวมทั้งให้มีเสียงของผู้ถูกศึกษาแสดงออกในงานเขียนด้วย นอกจากนี้งานเขียนยังแสดงออกซึ่งความเป็นตัวตนของผู้ศึกษา รวมทั้งบรรยากาศและความรู้สึกนึก คิดของผู้ศึกษาในขณะที่มีการปะทะสังสรรค์กับชุมชนและผู้คนที่ศึกษาด้วย ทำให้งานศึกษาเป็นผล ของความคิดและประสบการณ์ส่วนตัวของผู้ศึกษารวมกับสิ่งที่เรียนรู้ใหม่จากการปะทะสังสรรค์กับ สิ่งแวดล้อมและผู้คนที่ศึกษา ไม่ได้เป็นการบรรยายชุมชนและผู้คนที่ศึกษาในลักษณะที่เหมือนเป็นวัตถุ วิจัยที่มีภาวะเป็นกลางไม่ได้เกี่ยวข้องกับผู้ที่ทำการศึกษาเลย

มีข้อสังเกตว่ามีการทำงานวิจัยกลุ่มชาติพันธุ์โดยคนในกลุ่มชาติพันธุ์เองหรือคนในพื้นที่ศึกษา เป็นผู้ทำการศึกษาเองมากขึ้นในระยะสิบปีที่ผ่านมา ด้านหนึ่งเกิดจากการที่คนในกลุ่มชาติพันธุ์ได้ ศึกษาต่อในระดับสูงมากขึ้น และเลือกที่จะกลับไปศึกษาชุมชนของตนเอง เนื่องจากมีพื้นฐานภาษา และความรู้เดิมที่มีอยู่แล้ว กับมีความสัมพันธ์กับคนในชุมชนซึ่งทำให้ง่ายต่อการศึกษา อีกด้านหนึ่งเกิด จากการที่รู้สึกว่ามีเรื่องราวและประเด็นทางวัฒนธรรมจำนวนมากที่แม้จะเป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์นั้น แต่ยังไม่ทราบ เนื่องจากเป็นคนรุ่นใหม่ที่เข้ามารับการศึกษาระดับสูงตั้งแต่เล็ก ๆ คนที่เป็นคนจากกลุ่ม ชาติพันธุ์นี้อาจเรียกได้ว่าเป็น “คนใน” แต่ประเด็นที่ว่าการศึกษาทางมานุษยวิทยาควรกระทำโดย “คน นอก” หรือ “คนใน” ยังเป็นประเด็นที่หาข้อยุติไม่ได้ นักมานุษยวิทยาที่ศึกษาชุมชนชาติพันธุ์ของตนเอง จะถือว่าเป็น “คนใน” ใช่หรือไม่ ปรีตดา (ปรีตดา บก. 2545: 15) เห็นว่า “นักมานุษยวิทยาที่ศึกษา ชุมชนชาติพันธุ์ของตนเอง ก็ไม่ต่างจากนักมานุษยวิทยาที่ไปศึกษาสังคมคนอื่น ในแง่ที่มีอัตลักษณ์ ชีวอยู่ในตัวเอง มีทั้งความรู้สึกร่วมเป็นพวกเดียวกันและความแปลกแยกกับชุมชน การทำงานใน สังคมตนเองไม่ได้แปลว่าจะมีแต่ความกลมกลืนราบรื่น แต่มีเส้นแบ่งทางความคิด ชนชั้น...แต่ความ แปลกแยกสามารถเป็นเครื่องมือที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจชุมชนได้อีกแบบหนึ่ง”

สำหรับในกลุ่มของนักศึกษาระดับบัณฑิตวิทยาลัยนั้น สามารถแยกออกเป็นสองกลุ่มด้วยกัน โดยอาศัยวิถีวิทยาที่ใช้ในการศึกษาและวิเคราะห์ คือ กลุ่มที่เรียนทางด้านภาษาศาสตร์และการวิจัยเชิง ปริมาณนั้น ยังคงทำการศึกษาวรรณกรรมกลุ่มชาติพันธุ์ในเชิงการพรรณนาและการวิเคราะห์ทางสถิติ เป็นหลัก ในขณะที่กลุ่มที่ใช้วิถีวิทยาเชิงคุณภาพ โดยเฉพาะทางด้านสายสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา นั้นจะเน้นการประยุกต์เอาทฤษฎีแนวคิดมาเป็นกรอบในการในการเก็บข้อมูลและวิเคราะห์ เช่น งาน

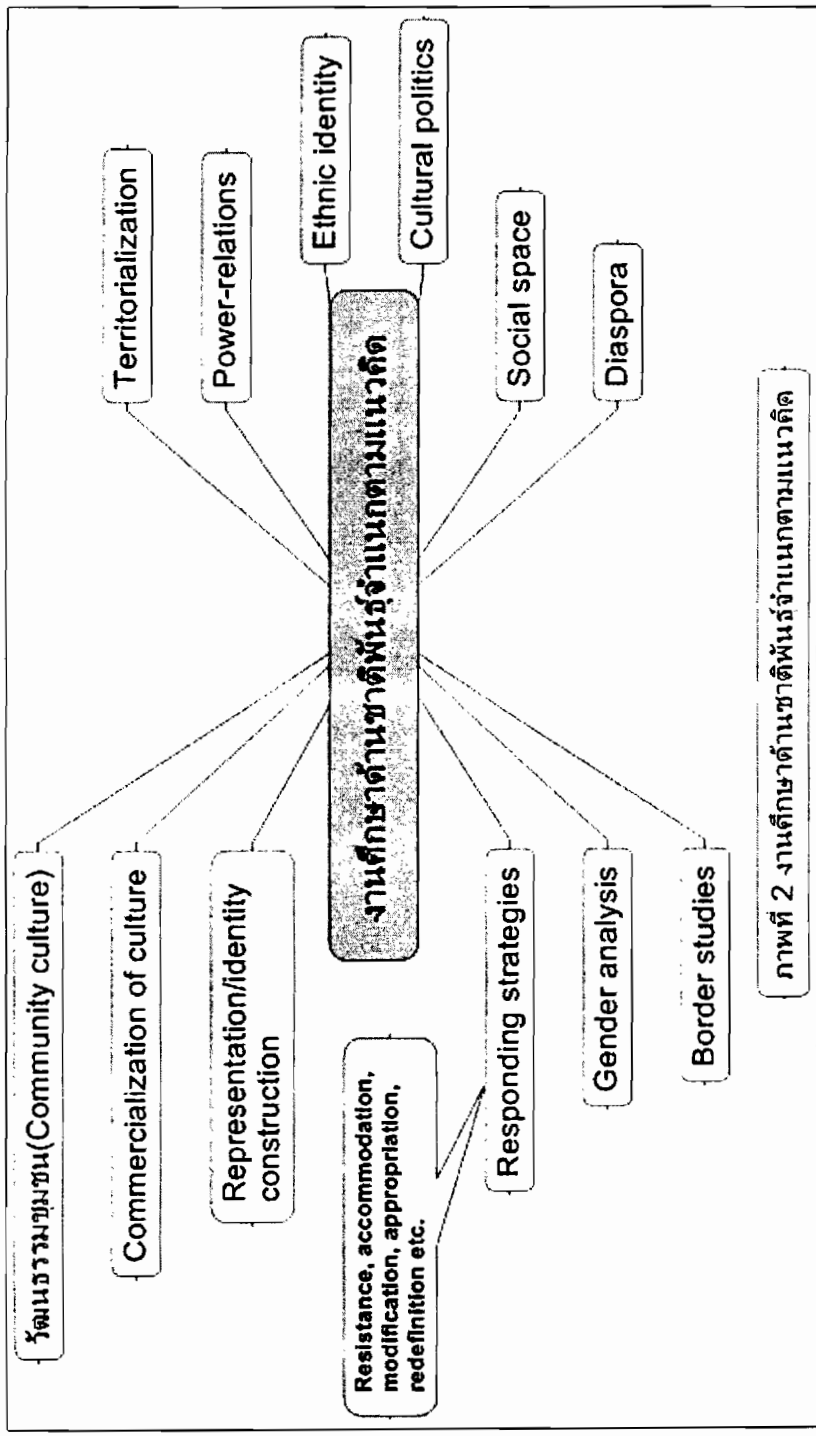
ของศักดิ์รินทร์ (2548) ที่ใช้แนวคิดนิเวศวิทยาการเมืองมาศึกษาความพยายามของชาวมลาบรีในการปรับเปลี่ยนความหมายและการช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติภายใต้บริบทของการพัฒนาและกระแสนิยมที่รุกคืบเข้ามาในชีวิตประจำวัน

การเปลี่ยนแปลงที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่งคือคือมีการศึกษาเชิงเปรียบเทียบมากขึ้นจากเดิมที่ศึกษากลุ่มเดียวในพื้นที่เดียวซึ่งเป็นการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา เปลี่ยนเป็นการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ มีคนหลายคนให้ความสนใจศึกษาเปรียบเทียบด้านการทำการเกษตรและการใช้ที่ดินระหว่างกลุ่มม้งกับกลุ่มกะเหรี่ยง อาจจะเพราะด้วยความแตกต่างของทั้งสองกลุ่มทั้งในด้านโครงสร้างทางสังคมและด้านวัฒนธรรมการปฏิบัติ ในขณะที่เดียวกันก็ตั้งชุมชนอยู่ใกล้เคียงกัน ทำให้คนหยิบยกขึ้นมาเป็นประเด็นศึกษา เช่น งานบทความของ Tomforde (2003) เรื่อง "The Global in the Local: Contested Resource-use Systems of the Karen and Hmong in Northern Thailand" ที่ตีพิมพ์ใน Journal of Southeast Asian Studies (34) 2: 347-60. ซึ่งพบว่าในขณะที่กะเหรี่ยงซึ่งถูกมองว่าเป็นนักอนุรักษ์ได้ละทิ้งความรู้ท้องถิ่นไปมาก แต่ม้งซึ่งถูกมองว่าทำลายป่า กลับมีการพัฒนาการปฏิบัติไปในทิศทางที่อนุรักษ์มากขึ้น งานเขียนใช้แนวคิดที่เรียกว่า environmentalism ในความหมายที่กว้าง คือไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการสนองตอบร่วมกันต่อความเสื่อมโทรมทางทรัพยากร แต่ยังเป็นปรากฏการณ์ทางสังคมและการเมืองที่ซับซ้อน เนื่องจากมีเรื่องของผลประโยชน์ทางสังคม-การเมืองและระบบคุณค่าเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยสรุปแล้ว environmentalism เป็นวาทกรรมที่รวมเอาการต่อสู้ช่วงชิงทรัพยากรธรรมชาติและการต่อสู้อำนาจเชิงสัญลักษณ์ เพื่อกำหนดว่าปัญหาสิ่งแวดล้อมควรจะถูกแก้ไขอย่างไร ในฐานะที่เป็นวาทกรรม มันจึงสะท้อนและส่งอิทธิพลต่อกระบวนการทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง

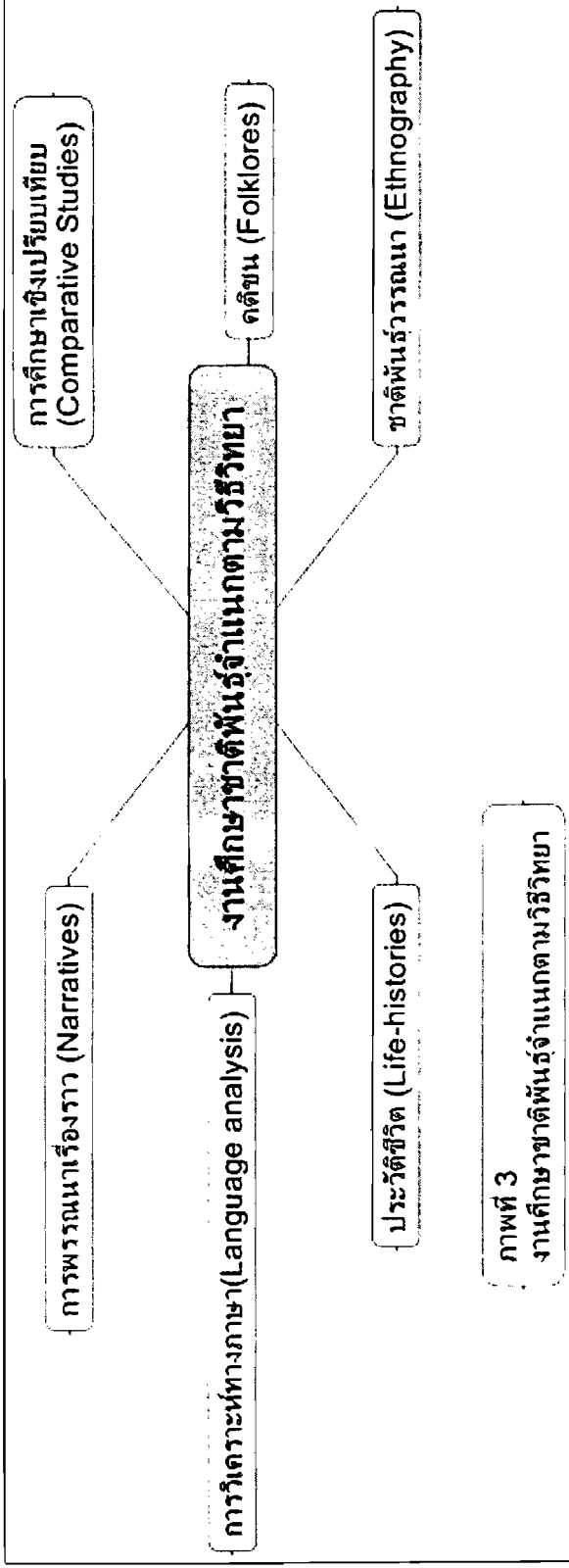
งานวิจัยเปรียบเทียบที่น่าสนใจอีกงานหนึ่งคืองานของชูศักดิ์ (2548) ที่ศึกษาเปรียบเทียบการสร้างอัตลักษณ์และการช่วงชิงการเข้าถึงทรัพยากรที่มีจำกัด ระหว่างกลุ่มมขมุ และกลุ่มไทลื้อ ในจังหวัดน่าน งานของ Kwanchewan and Panadda (2004) เปรียบเทียบการเปลี่ยนศาสนาจากดั้งเดิมเป็นศาสนาคริสต์ระหว่างกลุ่มกะเหรี่ยงที่เริ่มเปลี่ยนศาสนา ก่อน กับกลุ่มอาข่าที่เปลี่ยนศาสนาในสัดส่วนที่รวดเร็วในระยะสิบปีที่ผ่านมา งานของ Nathan Benedet ที่เปรียบเทียบเครือข่ายการอนุรักษ์ต้นน้ำของม้ง และกะเหรี่ยง

นอกจากงานที่เปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทยในประเด็นต่าง ๆ แล้ว ยังมี การเปรียบเทียบระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน แต่อยู่ในรัฐชาติที่ต่างกัน การศึกษาเปรียบเทียบทำได้ ในเงื่อนไขที่พรมแดนระหว่างรัฐชาติเปิดมากขึ้นในระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา อันเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจให้เป็นเสรีนิยมของประเทศที่ปกครองโดยระบอบสังคมนิยมอันได้แก่ จีน เวียดนาม ลาว และกัมพูชา ทำให้มีการค้าขายผ่านชายแดนมากขึ้น กับการรวมตัวกันของประเทศใน

ภาคพื้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ได้แก่ สมาคมอาเซียน เพื่อสร้างเศรษฐกิจภูมิภาคให้เข้มแข็ง เพื่อ
ต่อรองกับประเทศทางตะวันตก ทำให้มีข้อตกลงให้เดินทางผ่านแดนได้สะดวกขึ้น โดยปัจจุบันการเดินทาง
ทางเข้าไปยังเกือบทุกประเทศที่เป็นสมาชิกสมาคมไม่ต้องผ่านขั้นตอนการทำวีซ่า และมีการจัดระบบ
การเดินทางผ่านชายแดนได้สะดวกยิ่งขึ้น งานศึกษาที่เปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อยู่ต่างรัฐ
ชาติ เช่น งานของ ขวัญชีวัน (2546) ที่เปรียบเทียบอัตลักษณ์ของกลุ่มกะเหรี่ยงในประเทศไทยและ
ประเทศพม่า ซึ่งพบว่ามีความต่างกันอันเนื่องมาจากความแตกต่างกันในทางประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์
ทางอำนาจ บทความของ อรุณญา ศิริผล (2548) เรื่อง "ระหว่างเส้นทางชีวิตพลัดถิ่น": ชุมชนไทใหญ่
กับการค้าแรงงานในมิติทางสังคมวัฒนธรรม บริเวณพรมแดนไทย-พม่า' ที่ศึกษาชาวไทใหญ่ที่อพยพ
เข้ามาทำงานตามแนวชายแดน 3 อำเภอของจังหวัดเชียงใหม่ คือ ไชยปราการ ฝาง และแม่สาย โดย
เน้นเปรียบเทียบกลุ่มตัวอย่าง 2 กลุ่มหลัก ได้แก่ กลุ่มใหม่ที่เพิ่งเคลื่อนย้ายเข้ามาใช้แรงงานในสวนส้ม
กับกลุ่มที่มีการเคลื่อนย้ายเข้ามาและมีการตั้งถิ่นฐานในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา ซึ่งงานศึกษาพบว่าชาวไท
ใหญ่ได้ใช้เวทีทางศาสนาและสัญลักษณ์ต่าง ๆ เชิงวัฒนธรรม พิธีกรรมทางพุทธศาสนาและสำนึก
ความเป็นคนไทย/ไท เป็นเครื่องมือในการปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์กับกลุ่มพลังอำนาจในพื้นที่ และ
พยายามหลอมรวมความแตกต่างหลากหลายและประสานตนเองเข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของหมู่บ้านใหม่
นอกจากนี้ยังมีงานของ Sturgeon (1997) เรื่อง "Claiming and Naming Resource on the Border of
the State: Akha Strategies in China and Thailand" ตีพิมพ์ใน Asia Pacific Viewpoint (38)2:
131-44. ที่ศึกษาเปรียบเทียบระหว่างกลยุทธ์การเข้าถึงและการใช้จัดการทรัพยากรธรรมชาติของคนอา
ข่าในประเทศไทยกับคนอาข่าในประเทศจีน ภายใต้นโยบายต่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่ต่างกัน นั่นคือระหว่าง
นโยบาย "inclusion" กับ "exclusion"

ภาพที่ 2 งานศึกษาด้านชาติพันธุ์ข้ามตามแนวติด

บทที่ 5

บทวิเคราะห์และข้อเสนอแนะ

จากการรวบรวมงานวิจัยด้านชาติพันธุ์ที่ทำในภาคเหนือของประเทศไทย เฉพาะบางส่วนที่สำคัญในช่วงสิบปีที่ผ่านมา พบว่ามีความสนใจทำวิจัยและทำวิทยานิพนธ์ในหัวข้อที่มีประเด็นชาติพันธุ์เข้ามาเกี่ยวข้อง หรือเป็นหัวข้อที่เลือกศึกษากลุ่มชาติพันธุ์เป็นเป้าหมายในการศึกษามากขึ้น ด้วยเหตุผลที่สำคัญสองประการ ประการแรกได้แก่ การขยายตัวของมหาวิทยาลัยและวิทยาเขตและการจัดการเรียนการสอนในระดับบัณฑิตศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งสาขาที่เกี่ยวข้อง เช่น ด้านสังคมวิทยา มานุษยวิทยา การใช้ที่ดิน การจัดการสิ่งแวดล้อม การศึกษานอกระบบ ภาษา มานุษยวิทยาการแพทย์ ฯลฯ ประการที่สองได้แก่ ความเด่นชัดมากยิ่งขึ้นของปรากฏการณ์ด้านความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งเรื่องการอยู่ร่วมกัน และความขัดแย้งกันทั้งระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ที่อยู่มานานแล้ว กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อพยพเข้ามาใหม่และที่อยู่ในประเทศไทยแต่เดิม รวมทั้งขบวนการเคลื่อนไหวบนพื้นฐานของอัตลักษณ์ของกลุ่ม ฯลฯ

ข้อสรุป

เมื่อพิจารณาดูงานศึกษาด้านชาติพันธุ์ในระยะสิบปีที่ผ่านมา มีข้อสรุปและข้อสังเกตในเรื่องเนื้อหาและวิธีวิทยาของการศึกษาดังต่อไปนี้

1) ด้านประเด็นและหัวข้อศึกษา

การเลือกประเด็นและหัวข้อศึกษานั้น พบว่ามีเหตุจูงใจให้นักวิจัยเลือกประเด็นอยู่สามปัจจัย ปัจจัยแรกคือการเลือกประเด็นที่เป็นที่สนใจของคนทั่วไป เพราะเป็นสถานการณ์ปัญหาที่ดำรงอยู่ เช่น มีการเลือกศึกษาปัญหาการช่วงชิงทรัพยากรระหว่างรัฐกับกลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูง โดยมีขบวนการขององค์กรพัฒนาเอกชนและชุมชนที่รวมตัวกันเพื่อต่อสู้เรียกร้องให้ได้มาซึ่งสิทธิในการจัดการทรัพยากร และมีกลยุทธ์ในการต่อสู้ช่วงชิงในรูปแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นกลยุทธ์ในการตอบโต้วาทกรรมกระแสหลัก ปัญหาการอพยพข้ามแดนของกลุ่มชาติพันธุ์ ในรูปของผู้ลี้ภัย แรงงานข้ามชาติ หรือชุมชนพลัดถิ่น และปัญหาการอพยพเข้ามาในเมือง ประเด็นการท่องเที่ยวและผลกระทบ ซึ่งเป็นปัญหาที่เด่นชัดในสิบปีที่ผ่านมา ก็ส่งผลให้มีการศึกษาในประเด็นเหล่านี้มากขึ้น

ปัจจัยที่สอง เป็นหัวข้อที่มีผู้สนใจทำโดยเฉพาะ โดยไม่ขึ้นต่อปัญหาสถานการณ์เร่งด่วน เช่น ประเด็นเพศสภาพในกลุ่มชาติพันธุ์ ประเด็นด้านการวิเคราะห์ภาษาชาติพันธุ์ ประเด็นทางศิลปวัฒนธรรมและสถาปัตยกรรมชาติพันธุ์ เป็นต้น ส่วนปัจจัยที่สาม เป็นหัวข้อที่มีแหล่งทุนให้การ

สนับสนุน ซึ่งพบว่าในระยะสิบปีที่ผ่านมา มีแหล่งทุนในประเทศเพิ่มขึ้น เช่น สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย(สกว.) ภาคเหนือ ที่ส่งเสริมให้มีการทำวิจัยโดยชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชน พบว่ามีงานจำนวนมากที่ทำโดยชุมชนชาติพันธุ์ หรือกองทุนสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) ที่ส่งเสริมให้มีงานวิจัยเพื่อสร้างเสริมสุขภาพและนำไปสู่การสร้างนโยบายสาธารณะ พบว่ามีงานวิจัยจำนวนมากที่ทำกับกลุ่มชาติพันธุ์ สำหรับแหล่งทุนต่างประเทศที่สนับสนุนการวิจัยในเรื่องวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ก็ยังมีทุนสนับสนุนอย่างต่อเนื่องเช่น มูลนิธิโตโยต้า ในขณะที่มีแหล่งทุนบางแหล่งที่มุ่งเน้นการวิจัยในภูมิภาคลุ่มน้ำโขงซึ่งประเด็นชาติพันธุ์ก็เป็นประเด็นที่สำคัญ เช่น มูลนิธิร็อคกี้เฟลเลอร์ ซึ่งเข้ามาตั้งสำนักงานที่กรุงเทพตั้งแต่ปี 2544 และสนับสนุนให้มีการตั้ง Mekong Press ที่จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อให้มีการผลิตสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับลุ่มน้ำโขงในทุก ๆ ด้านมากขึ้น มูลนิธิเพื่อการศึกษาเอเชีย (Asian Scholarship Foundation) ก็เข้ามามีบทบาทให้เกิดการวิจัยข้ามชาติ ซึ่งในระยะหลังนี้ได้ให้ทุนแก่นักวิชาการจีนเข้ามาทำการศึกษาวิจัยประเด็นกลุ่มชาติพันธุ์และข้ามรัฐชาติในภาคเหนือของไทยและประเทศเพื่อนบ้านมากขึ้น

2) ด้านกลุ่มชาติพันธุ์ที่ศึกษา

ยังมีการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์บนพื้นที่สูงกลุ่มเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่เริ่มมีการเปรียบเทียบระหว่างกลุ่ม เช่น ในเรื่องการจัดการทรัพยากรระหว่างกะเหรี่ยงและม้ง การสร้างและแสดงอัตลักษณ์ที่ต่างกันระหว่างลื้อและขมุ เป็นต้น มีการศึกษากลุ่มใหม่ที่ยังไม่เคยมีงานศึกษาอย่างละเอียดในช่วงทศวรรษก่อน ๆ เช่น กลุ่มปะหล่องหรือดาระอั้ง กลุ่มมลาบรี เป็นต้น มีความสนใจในกลุ่มจีนฮ่อมากขึ้นอาจจะเพราะลักษณะของการข้ามชาติไปอยู่ในหลายประเทศทำให้เป็นปรากฏการณ์ที่เด่นชัด ก่อให้เกิดคำถามต่าง ๆ ที่นำไปสู่การทำวิจัย ที่น่าสังเกตคือในช่วง 5-6 ปีที่ผ่านมาเริ่มมีการตั้งคำถามและจัดเวทีวิชาการว่าด้วยเรื่อง "คนเมือง" ในดินแดนล้านนา แล้วมีงานเขียนออกมาเผยแพร่เป็นระยะๆ เช่น งานของ ธเนศวร์ เจริญเมือง สุเทพ สุนทรภัสส์ และชยันต์ วรรณะภุติ ส่วนงานศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มคนจีนและมุสลิมที่อยู่ในเมืองนั้นมีน้อยมากในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา (เช่นงานของจงจิต 2546) แม้ว่าจะมีการแสดงออกทางวัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของสองกลุ่มชาติพันธุ์นี้ในโอกาสต่างๆ มากขึ้นกว่าในระยะที่ผ่านมาก็ตาม

3) งานศึกษาของนักวิชาการชาวไทยกับชาวต่างชาติ

เมื่อดูรายชื่อของนักวิจัยชาวต่างชาติที่ทำงานด้านชาติพันธุ์ จะเห็นการทำงานอย่างต่อเนื่องมีงานออกเป็นระยะ ๆ และยึดกลุ่มชาติพันธุ์เดิมเป็นส่วนใหญ่ เช่น การศึกษาเรื่องความสัมพันธ์ทางชาติพันธุ์ในไทยของ Keyes ซึ่งในช่วงหลังจะนำไปเปรียบเทียบกับของเวียดนาม งานศึกษาม้งของ Tapp, Nicolas การศึกษากลุ่มไทลื้อที่จังหวัดน่านโดย Yuji Baba การศึกษาคนกะเหรี่ยงโดย Yoko Hayami ซึ่งภายหลังเริ่มศึกษาคนกะเหรี่ยงในพม่าด้วย งานศึกษากลุ่มเมียนข

อง Jonsson, Hjorleifur งานศึกษากลุ่มไทใหญ่ของ Tennenbaum, Nicola และงานศึกษากลุ่มอา
ซ่า ของ Kammerer และ Tooker เป็นต้น การทำงานอย่างต่อเนื่อง ถือเป็นเรื่องที่ดี ที่ทำให้เห็นถึง
พัฒนาการการเปลี่ยนแปลงของกลุ่มชาติพันธุ์แต่ละกลุ่ม และถ้าพิจารณาจากงานจะเห็นได้ว่า
นักวิจัยบางคนก็มีการปรับแนวคิดที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลในแต่ละช่วง

สำหรับนักวิชาการคนไทย พบว่าส่วนหนึ่งเป็นนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ส่วนหนึ่งเป็น
นักวิชาการในสถาบันการศึกษา และที่น่าสนใจพบว่า มีคนในกลุ่มชาติพันธุ์ เริ่มเข้ามามีบทบาทใน
การทำงานวิจัยมากขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของงานวิทยานิพนธ์ อย่างชลด
ดา (2541) วินัย (2545) แสง (2540) อະภัย (2547) Prasit (2001) และ Songwit (2005) หรือ
บทความทางวิชาการ เช่น Prasert (2005) Chumpol (1997, 2004) และนักพัฒนาองค์กรพัฒนา
เอกชนกับชาวบ้านที่เป็นคนในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ได้รวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาของชุมชนเพื่อ
ตีพิมพ์เผยแพร่ เช่น กลุ่มเครือข่ายสิ่งแวดล้อมม้ง (2545)

มีข้อสังเกตถึงความแตกต่างระหว่างวิธีวิทยาในการวิจัยของคนต่างชาติดกับคนไทย
โดยทั่วไปจะเห็นว่าชาวต่างชาติเน้นที่แนวคิด (Concept) ควบคู่กับการศึกษาปรากฏการณ์จริงทาง
วัฒนธรรมในพื้นที่ ในขณะที่งานเขียนของคนไทยส่วนใหญ่เป็นการพรรณนาในลักษณะของคติชน
หรือแบบชาติพันธุ์วรรณนาแบบดั้งเดิม โดยไม่ได้ตั้งคำถามการวิจัยว่าทำไมถึงเป็นเช่นนั้นมากนัก
แต่เป็นการบรรยายว่าใครทำอะไร ที่ไหน เมื่อไหร่ อย่างไร ยกเว้นงานวิทยานิพนธ์บางเรื่อง หรือ
งานเขียนบางชิ้นของนักวิชาการไทยที่เจาะจงเรื่องของ Concept เช่น งานของฉลาดชายและ
อานันท์ที่กล่าวถึงแนวคิดในการศึกษาเกี่ยวกับชาติพันธุ์และอัตลักษณ์ความเป็น “ไท”

นอกจากนี้พบว่าการศึกษาที่เน้นแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์และชนเผ่าในทุก ๆ ด้าน และการ
บรรยายการปฏิบัติทางวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ ในเชิงคติชนวิทยา
โดยไม่มีกรนำแนวคิดอะไรมาใช้วิเคราะห์มากนัก ยังเป็นหัวข้อที่นักวิชาการไทยนิยมศึกษา แต่
คนต่างประเทศกลับไม่ค่อยศึกษา

4) เปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างนักวิชาการไทย

ในเรื่องระเบียบวิธีวิจัยที่ใช้ในระหว่างนักวิชาการไทยด้วยกันเองก็มีความแตกต่างกัน
หลายแบบ เช่นในการศึกษาวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ จะเห็นว่านักพัฒนา เจ้าหน้าที่ของรัฐ
รวมทั้งนักภาษาศาสตร์และนักการศึกษา มักจะเน้นที่การศึกษาเพื่อทำความเข้าใจพื้นฐานทาง
สังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อแนะนำกลุ่มชาติพันธุ์และเป็นข้อมูลพื้นฐานให้
หน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปใช้ประโยชน์ในการทำงานพัฒนา ในขณะที่นักสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะ
สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มักจะออกมาในแง่ของการสนับสนุนศักยภาพของชาวบ้าน กับทั้งมี
การนำเอาทฤษฎีแนวคิดมาเป็นแนวทางในการศึกษาปรากฏการณ์ในพื้นที่ รวมทั้งการ

ตีความหมายปฏิบัติการทางสังคมโดยอาศัยกรอบแนวคิดทฤษฎีทางสังคมศาสตร์เป็นหลัก นอกจากนี้งานวิจัยยังมีทั้งที่เป็นงานวิจัยพื้นฐาน ซึ่งงานวิทยานิพนธ์ทั้งหมดถือว่ายู่ในประเภทนี้ และมีงานวิจัยเชิงปฏิบัติการ ซึ่งแหล่งทุนใหม่ ๆ เช่น สกว. หรือ สสส. เน้น เพื่อให้เกิดผลในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ขับเคลื่อนพลังสังคม และนำไปสู่ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ข้อเสนอแนะ

แม้ว่างานศึกษาจะมีปริมาณมากขึ้นและหลากหลายหัวข้อ แต่ยังพบว่ามีหลายประเด็นที่ทำน้อย ทั้ง ๆ ที่มีปรากฏการณ์ที่เห็นได้ชัดและสังคมต้องการความรู้ความเข้าใจและแนวทางการแก้ไขปัญหา เช่น ประเด็นของมุสลิม ซึ่งพบว่าในจังหวัดเชียงใหม่มีอยู่จำนวนไม่น้อย แต่ไม่มีปัญหาความรุนแรงเกิดขึ้นดังที่เกิดในภาคใต้ ซึ่งน่าจะนำไปสู่คำถามว่าเพราะเหตุใด ประเด็นการข้ามชายแดน คนพลัดถิ่น ซึ่งในต่างประเทศจะสนใจศึกษาเรื่อง diaspora เรื่อง displacement ฯลฯ แต่ในประเทศไทยยังศึกษาน้อย ทั้ง ๆ ที่มีผู้อพยพลี้ภัยสงครามอยู่ในค่ายอพยพเรียงรายตามชายแดนทางภาคเหนืออยู่กว่าแสนคน และยังทยอยกันเข้ามาอีก และที่เข้ามาเป็นแรงงานข้ามชาติอีกจำนวนไม่น้อยกว่าสองล้านคน การเริ่มทำงานวิจัยเพื่อทำความเข้าใจถึงความเป็นมาและการปรับตัวของกลุ่มต่าง ๆ จะทำให้สังคมเข้าใจมากขึ้น ลดอคติและลดความขัดแย้งถ้าหากได้ทำความเข้าใจถึงลักษณะพิเศษ และการจัดการที่ถูกต้องเสียแต่เนิ่น ๆ

งานศึกษาประเด็นทางด้านสุขภาพของกลุ่มชาติพันธุ์ ถือว่ายังมีน้อย แม้ว่าการศึกษาทางด้านสุขภาพมีอยู่มากพอสมควร แต่การโยงเข้ากับประเด็นด้านชาติพันธุ์ยังมีน้อย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องภูมิปัญญาดั้งเดิม ลักษณะวัฒนธรรมเฉพาะ เช่นด้านภาษา ความเชื่อ พฤติกรรม หรือการป้องกันรักษาตัวจากโรคสมัยใหม่ และความเสี่ยงจากการทำงาน เช่น โรคติดต่อทางเพศสัมพันธ์ และเอชไอวี พฤติกรรมการใช้สารเคมี รวมถึงพฤติกรรมกรบรีโภาค มีการศึกษาข้อมูลพื้นฐานด้านสุขภาพของชาวเขาหลายสิบปีก่อน น่าสนใจที่จะศึกษาเพื่อเปรียบเทียบดูความเปลี่ยนแปลงในด้านพฤติกรรมสุขภาพ เพราะสังคมกลุ่มชาติพันธุ์โดยเฉพาะบนพื้นที่สูงมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว

การศึกษาเปรียบเทียบมีมากขึ้น แต่ถือว่ามีน้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันที่อยู่ต่างรัฐชาติ การศึกษาจะทำให้เข้าใจพลวัตของกลุ่มชาติพันธุ์ กลยุทธ์การอยู่รอดในท่ามกลางสิ่งแวดล้อมทางการเมืองที่ต่างกัน และการสร้างเครือข่ายข้ามชาติที่เป็นปรากฏการณ์ใหม่ ๆ แต่ยังมีผู้ศึกษาไม่มากนัก

ต้องยอมรับว่าการพัฒนาแนวคิดทฤษฎีที่จะนำมาใช้ในการศึกษาด้านชาติพันธุ์ในสังคมไทยไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร ด้วยสาเหตุสำคัญสามประการ ประการแรก เนื่องจากนักวิชาการสายสังคมศาสตร์ที่มีน้อยอยู่แล้ว สนใจศึกษาด้านชาติพันธุ์ไม่มากนัก ประการที่สอง นักวิชาการ

สายสังคมศาสตร์จำนวนไม่น้อยที่ต้องไปทำงานวิจัยและพัฒนา เพื่อแก้ปัญหาเร่งด่วนของสังคม จึงมีคนทำงานวิจัยพื้นฐานที่เกี่ยวพันกับแนวคิดทฤษฎีน้อย และประการที่สาม แม้จะมีนักศึกษาระดับปริญญาโทและเอกจำนวนมากขึ้น แต่ความจำกัดของการเข้าใจข้อถกเถียงทางทฤษฎีซึ่งมักจะมาจกนักวิชาการต่างประเทศ และมีการเขียนผลงานเป็นภาษาอังกฤษ ทำให้มีความเข้าใจที่จำกัดในเรื่องความเป็นมาของข้อถกเถียงและแก่นแกนสำคัญของทฤษฎี มีการนำไปใช้อย่างผิด ๆ และคัดลอกไปใช้ต่อ ๆ กัน โดยไม่ได้มีการถกเถียงเพื่อปรับหรือพัฒนาแนวคิดให้สอดคล้องและอธิบายสังคมไทยได้อย่างแจ่มแจ้งเท่าที่ควร

การแก้ไขปัญหาระดับต้น คงจะต้องแก้ไขเชิงโครงสร้าง เช่น

- ต้องสร้างระบบที่ทำให้อาจารย์ในมหาวิทยาลัย สามารถทำงานวิจัยได้อย่างจริงจัง เช่น ให้การสนับสนุนด้านทุนและให้มีเวลาหยุดสอนเพื่อทำงานวิจัยค้นคว้า เขียนงานและถกเถียงกับนักวิชาการอื่นและภาคส่วนต่าง ๆ ในสังคมอย่างจริงจัง
- ให้ความสำคัญในการทำงานวิจัยพื้นฐานทางสังคมศาสตร์ให้มากขึ้น โดยให้ทุนสนับสนุน เพราะปัจจุบันทุนสำหรับการทำงานดังกล่าวมีน้อยลง แต่มุ่งเน้นการทำวิจัยที่สนองยุทธศาสตร์ของรัฐบาล ซึ่งจะเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการมากกว่าการวิจัยพื้นฐาน
- การสอนในระดับบัณฑิตศึกษาทั้งปริญญาโท และปริญญาเอก ต้องให้มีคุณภาพอย่างแท้จริง มีการคัดกรองคนที่จะมาเรียน ให้มีพื้นฐานที่จะทำงานวิจัยได้อย่างมีคุณภาพ มีอาจารย์ที่เป็นกรรมการวิทยานิพนธ์ที่มีเวลาพัฒนาลูกศิษย์ได้อย่างจริงจัง เพื่อให้ผู้ที่จบมีมาตรฐานเช่นเดียวกับทางสากล
- หน่วยงานของรัฐและเอกชนที่เกี่ยวข้องควรสนับสนุนการทำตำรา และหนังสือที่มีคุณภาพให้มากขึ้น